

к-64.

Оя. Конисский-Переведдя

і. II

Оповідання.

Одеса, 1899.

П.

К-64	470686
Коллекция	146

[Blank rectangular area]

891.79 (1)
К 64

891.79-3

K644

844

ТВОРЫ

~~Б. 4 - 1~~
К. 64 II

О. Я. КОНИССКОГО-ПЕРЕБЕНДИ.

Томъ II.

Оповідання.

40446.
8177
844

ОДЕССА.

Типографія и Хромографія Е. И. Фесенко, Ришельевская ул., соб. д. № 47-й вь Одессѣ.

1899.

ТВОРЫ

О. В. КОНИСКОГО-ПЕРВАНДИ

Том II

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 29 мая 1899 г.

ОПОВІДАННЯ

10 470686

Державна бібліотека УРСР

83

03

2025

ОДЕСА

Литографія в Друкарстві Ф. Н. Філатова, Ринкова

1899

— 4 —

ПУШКИНСКОЕ

У тиенои бабы.

5. у-А
Н. 6. 4 II

а другый день Водохреща, саме, значыть, на Ива-
на Хрестытеля, сыжу я соби самотою на хутори,
и такъ мени самотному и сумно, и нудно и журлыво,
и не сказаты якъ! ума не прыберу, рады соби не дамъ,
що робыты! ни до чого руки не здѣймаются, наче я
охлявѣ! хочъ бы вмивѣ стреляты, то бѣ скинувѣ руш-
ныцю на плечи, хортивѣ на смыкѣ, та на полюванняя:
чи вбывѣ бы якого дурного зайця, чи ни, а нудьгу
може бѣ и розвявѣ по снигу; такъ наче на те-жъ
страшно мени и доторкнутыся до рушныци. Пишовѣ бы
такъ соби повештатыся по надвирю, такъ фуга-жъ така
куруть, що й свиту Божого не выдно... „Ану, думаю
соби, клыкну Опанаса, та зѣ нымъ вѣ юрдонѣ. Зазыр-
нувѣ до пекарни, ажъ Опанасѣ на прыпичку хропе;
шкода куѣвдыты чоловика, нехай спочыне... Сивѣ я
соби пидѣ викномѣ, тарабаню пучкамы по шыбци, а на
души густымѣ очеретомѣ такъ и встають спомынкы
колышнѣго: Господы, вже мій викѣ за водою втикѣ,
прожывѣ я ёго!.. Ба! колы бѣ то прожывѣ, а то про-
блукавѣ по всихѣ усюдахѣ и ни де не зальшывѣ слиду;
хочъ бы тоби на макове зерно що зробывѣ зѣ того,
що за молоду мизкувавѣ, чого сподивався? А ничоги-
сенько!.. тымъ то журба, злыгавшыся зѣ нудьгою, и
напосилыся теперѣ и гноблять мене, издять обыдви по

по мени верхи. Що бъ було мени хочъ Опанаса послухатысь, та литъ тому двадцять назадъ побратыся зъ кымъ: доси яки бъ у мене диты byly! Онукивъ бы тишывъ, а то! нудьгу тишу—годую; журбу сповываю, сумъ колышу, та Богъ зна—колышніи случаи въ свой души перебираю!

Тяжко!..

Годи. Сыжу и ничогисенько не жду... тилько теперь и мого, що слёза за слёзою плыне... та що зъ того?! Не выплачешъ слёзамы доли воли, — се я добре тямлю, одначе не маю воли спыныты слёзу, нехай плыне.

Сумую, сумую... Хочъ бы яку людыну Богъ принисъ, разважыла бъ. Думаю такъ, а згодя чую—сани на двори рыплять, до рундучка пидъыхалы и сталы; бачу, хтось двое зъ саней злизло, идё въ сины.

„Эге, думаю: се попы зъ кропыломъ, отъ и добре, може „словесы утвержденные“ розважаты, душа почуё „благословеніе“ и „воспряне“.

Чую, гомоняты у синяхъ.

— Колы бъ же намъ отуть не заблудыты; я зъ роду вперше тутъ, а дверей ажъ трое, отъ ты и вгадуё, въ яки! кажы Трохыме, въ яки?

— Трывай зъ дверыма, не втечуть; треба спершу обтрусытыся, хата не лёдовня, не годытыся снигу наносыты! Ось ну, Петре! ты мене, а я тебе...

Ни, се не попы, думаю я соби: хто-жъ бы се? Прыслухаюсь: голось наче и познаку, та не вгадаю.

— Добрый вечеръ вамъ въ хату! зъ новымъ рокомъ! зъ Хрестытелемъ! чи пизнаете, Якове?

Глянуръ я: —ба, ба! ще-бъ не пизнаты. Трохымъ Шморгунъ та Петро Моргунъ?

— Вони сами.

— Жыви, здорови—ваши головы! Чи васъ хвещю сюды занесло, чи тыхымъ духомъ прыкотыло? Кажу отсе, а самъ думаю: „Змылуався! Господь надо мною, пославъ людей разважыты мене самотнѣго; и такой я радый!..“

— Сидайте-жь, люде добри! сидайте! отутъ, бия грубки, або хочъ на лежанци, теплійше буде. Сидайте, голубята! грійтесъ, певно перемерзлы.

— Такы не безъ того: морозъ то не геть велькый, такъ-же витерь такой гострый, такъ наче ножемъ риже, поза шкурою проймае. Та ще й зверху наче зъ рукава сыпле; ажъ кони стають: вже на що моя мышаста, хочъ бы й пидъ енерала; а й вона, бидолашна: бижыть, бижыть, та тыць и стане!..

— Забывна путь, що й казаты, — додае Петро услидъ Трохыма: — заметы наверхало таки, що инде въ ривень зъ стрихою!..

Силы, нагрилысь, балакаемо потроху, се та те!..

— Выходыть, — кажу я, — Трохыме, що й у васъ на сели не гараздъ стае, не зъ медомъ?

— Якый-же тамъ гараздъ! про гараздъ намъ вже й не снытсся, хочъ бы спокій кублывся, а то таке завелося, таке, що й не вымовыты.

— Такы такъ — вставляе и Петро свое слово — и де се таке выдано, де таке чувано, якъ у насъ сталося! сынъ батька въ острогъ засадывъ.

— Та ще за що засадывъ! — мовывъ Трохымъ: — нехай бы вже за душогубство, чи за крадижку, чи за яке инче злочынство, а то суще казаты — такъ якъ я тоби Господы! глумъ и соромъ и промовыты: зъ зажерливосты, за гроши!.. А вже-жь ти кляти гроши, якого тилько дыха вони не кояты!.. Дожылысь! бый ёго сыла небесна! у батька сынъ зъ рота рве! отаке! — Трохымъ

сципувъ зубы и трохи помовчавъ, потимъ и каже: —
И що бь воно було, колы бь на свити грошей не було?

— Певно, що може бь злыднивъ не було и слизь
людськихъ поменшало-бь, — видповивъ Петро.

— Колы бь моя сыла та воля, — мовивъ Трохымъ,
— я бь заразь уся гроши, яки е на свити — геть, по-
боку! а натомисць — миньбу: ты мени силь, я тоби хли-
ба, оть якъ! Тоди бь ниhto никому не задрывъ!

— Ни, Трохыме — каже Петро — якъ на мою дум-
ку, такъ не въ самыхъ грошахъ уся сыла: що гроши,
т гроши, а що такы и людська вдача; забисовани лю-
де стали; все ёму мало своего; за щелепамы свое не
помистыться, а до чужого куска квапыться... А тутъ
ще й гаспыдськи брехунци розплодылися.

— Эге-жь! воно й е, и брехунци додають и них-
то якъ брехунецъ и насъ пидъ таку хвыщу выперъ.
Мы до тебе, Якове, видъ цилои громады, якъ до бать-
ка: дай раду и пораду: брехунецъ насъ знесылюе; вы-
гадавъ гратысь у „тисной бабы“, та таке вытворяе —
хочъ ляжъ, тай плачь. Першымъ словомъ повидай
намъ, Якове, хто выгадавъ брехунцивъ? — пытається у
мене Трохымъ.

— Се бь то адвокативъ? Вони по закону.

— Се мы й сами тямимо, що адвокативъ пропы-
сано по закону: та то инча ричь: адвокаты — ти, що
зь срибнымы винчыкамы биля серця, вони пры суди,
а брехунци по селахъ люд-й баламутять та обдурюють...
Хиба се по закону? Я чоловікъ и не пысьменный, а
миркую соби, що брехунци не по закону: на що вони?
жылы мы безъ ныхъ и гараздъ було. На бисового бать-
ка вони намъ? у насъ и безъ ныхъ е кому брехаты:
Варка Тырлыха та Маруся Рокытна, якъ порозсупо-
нюють свои ханькы, такъ за день не переслухаешъ

ихъ брехень. Ты, Якове, навчы насъ: чи проса, не безъ брехунця?

— На се людямъ добра воля, примусу жад... ни видъ кого нема,—видповивъ я.

— Отъ бачъ, Петре, бачъ! хиба не на мое виходить, а ты не нявъ виры. Ну, добре! а ничего намъ не буде за те, якъ мы свого брехунця на копыльчакахъ та въ заметъ за село?—пытається Трохымъ, пыльно вставившы на мене свои палки очи.

— Се бъ то якъ? сыломиць, чи що?—пытаю я.

— Ни, ни! на що сыломиць! се бъ то мы й сами зумили, не велька мудрація, а мы бажаемо по закону, по людськи, любенько спекатысь ёго. Отъ ты й порады насъ.

— Гмъ! се не абы яка ричъ! — кажу я — та трывайте лышень, я гараздъ не розберу, чого вамъ треба? про якого се вы брехунця? що винъ вамъ таке заподіявъ?

— Такы ты, Трохыме—мовывъ Петро—трохы попередъ возу забигъ; ты-бъ узявъ та все по порядку, щобъ воно було мовъ на долони.

— А вже-жъ не якъ, я й самъ такъ думавъ, а ты взявъ та й перебивъ, ось мовчы ты, а я казатыму. Бачъ, Якове! ось воно якъ сталося: узявъ вражый сынъ тай обидравъ батька; гетьчысто обидравъ, наче оббилувавъ, тоди въ острогъ ёго, та ще й каже: „законъ постановывъ“. А стовма-бъ тебе середъ шляху поставыло! самъ занивечывъ батька, а на законъ звертае...

— Такъ хто-жъ се такой, скажи, Трохыме? — пытаюсь я въ ёго.

— Вже-жъ ништо, якъ отой Дмитро Пухлына.

спивавъ зубомъ винъ, а брехунецъ,—зновъ перебувъ
И що бь Петро.

— Вже-жъ не самъ; та ты, Петре, будь ласкавъ,
перубывай, а то мы николи до берега не прыстанемо.
Ты мовчы, Петре! нехай Якивъ слушае, а я почну видь
самого краю... Жылы мы, Якове, безъ брехунця, а
Богъ, хто ёго зна за що, взявъ тай наславъ на наше
село оту сарану, брехунця. Мы такы сами й выгодо-
валы ёго на свои головы! Се я про Васыля Рудого...
Ты ёго знаешъ? ни! и лише... нехай ёго Богъ святыи
не знае. Слухай-же, якъ мы розжылыся на того Ру-
дого. Паламарувавъ у насъ Лука Шестопаль: наврядъ,
чи зазнаешъ ты ёго, давно ёго кисткы тліють. Ать
соби чоловичокъ бувъ, нехай вже царствуе: ни до чо-
бота на закаблукъ, ни до черевыка на рантъ, а про
те—свое дило правивъ: колы треба подзвонить, свичкы
посвитить, потушить, кадыло розидме й подасть, зры-
вався часомъ и поспиваты на крыласи, такъ дякъ ёму
не дававъ: бачъ, винъ голосомъ не выйшовъ, а нашъ
дякъ пречудесно спивавъ! було якъ визьме горою:
„Иже херувимы“, та спустить „печенены“, такъ хочъ
бы ты й не хтивъ, а зитхнешъ и поклона вдарышъ.
И голосъ-же въ ёго бувъ! неначе срибный дзвинъ: а
въ Луки вже ни, не надилывъ ёго Богъ! Лука було й
радъ-бы, такъ не выходить у ёго: якъ заскыглыть—
такъ тебе наче серпомъ по серцю. Отъ зовсимъ наче
цапыня на загади... Хтось-то взявъ, тай пидкынувъ до
паламаревой хаты нехрещену дытыну. Лука бездитнымъ
бувъ. Мы то бачъ и догадувалыся, чый то грихъ, та...
не наше дило! яка-бъ не була маты, а не легко ий
свою кровь зъ-пидъ серця та до чужого прычилка.
Наши бабы почалы було пащыкуваты, такъ я вызви-
рився на ихъ: „Пытьте,—кажу,—вамъ яке дило? ды-

висься за своїмы прыполамы, а до чужого проса, не квапте носа, зась!“ Воны, спасыби імъ: чи злякалысь мене, чи такъ послухалыся, замовклы, не цокотилы... Узьявъ Шестопаля ту дытыну, у виру ввивъ, Васылемъ охрестывъ, думае: яке жъ ёму прозвыще? Нехай, каже, Рудымъ росте. Справди воно таке руде, наче на цыбули лупшыння. Росте те байстря—нивроку ёму. Лука ёго дзвонаты прывчае, въ одного дзвона навчывъ, псалтырь ёму проказавъ: вже воно починачо ходыты по покійныхъ чытаты; може-бъ Лука бувъ и вывивъ ёго на яку добру путь, такъ-же смерть не дала: зимою Лука жинку поховавъ, а на осени й самъ переставывся. А те паламарча, чи хто воно вже—Богъ ёго знае, лышылося, немовъ верства на шляху: безъ роду, безъ племени, безъ захыстку, безъ прыстановыща, та ще ниде й не прыпысане; наче на грихъ — узьявъ отецъ Харлампій, та й забувся ёго въ метрыку завесты. Що намъ зъ нымъ чыныты? куды ёго прывернуты?.. Я до отця Харлампія:

— Визьмить хлопця!

А винъ мини:

— Бога бійся, чоловіче! у мене й своя зъїжа на девять ротывъ, снагы мои не стае, а ты ще чужого тычешъ.

Я до того, до другого.

— Берить хлопця.

Нихто не хоче, уси цураються, уси въ одно.

„У мене злыдни та воно й въ метрыку не заведене, це въ яку халепу вскочышъ“. Морока мени. Ну, думаю, вже не гынуты ёму пидъ тыномъ и въ ёго душа не зъ реминья; треба десь прыткнуты ёго. Колы, кажу, на те пишло — нехай у мене зимуе, хлиба не

переиств, а на весни—мы ёго за пидпасыча до громадських свынѣй.

Такъ и вчынылы. Отець Харлампій трошки змагався; „Воно, каже, чытаты вмѣ, а вы ёго на свинопаса“.

Люде на те ёму и кажутъ:

— Одно одному не пошкодыть! онъ у Буханивци громадський пастухъ въ литку товаръ пасе, а въ зимку дитвору учыть. Нехай же и въ насъ хочъ трошки на те походытыме... Ще колы бъ воно хазайська дытына була, а то нажыроване... нехай пасе.

Нехай и нехай.

Пасе Рудый перистыхъ.

На друге лито мы ёго зъ пидпасыча та на пастуха, и гараздъ бы. Отъ-же ни! почалы люде ремствуваты.

Таке, кажутъ, воно забисоване — се-бъ то Рудый, не вважае на те, чи порисна яка свыня, чи ни, а колы що не по ёго, такъ и глезне, чымъ попаде. Я поклыкавъ Рудого: любенько напучую ёго:

— Треба, — кажу — Васылю! и зо скотыною по людськи, по хазайськи: воно хочъ и свыня, а видъ Бога, треба чужу худибчыну пануваты.

Винъ вырячывъ на мене баньки, такъ зневажно щось белькоче, а очи ёму ажъ свитяться, наче середь ночи у вовка. Правду сказано, рыжий — чоловікъ — хыжий.

Перебулы лито. Перезимувало воно, тила набралося; то було таке мыршаве, а то щокы ёму якъ не репнуть.

На провесни взяло воно тай згедзкалось.

— Не хочу,—каже—свыней пасты; пиду инчого хлиба шукаты. Давайте мени пачпорту.

— Иды, — кажемо мы, — хочь свить за очи, а пачпорту тобі у насъ нема, бо ты не прыпысане.

Воно таке вьидливе, сычеться!

— Чому нема? хіба я не людына?

— Людына, та не нашого звання.

— А якого жь я звання? — гарыкаецься воно.

— Святыі тебе знае, може й ніякого.

— Де-жь мени пачпорта добуты? Я хочу на Динь, у Таврію.

Мы ёму якъ доброму раемо:

— Попытайся у благочынного, може винь дасть, або вкаже, де тобі обявытыся треба. Куды тебе прыпышуть, тамъ тобі и пачпортъ буде.

Воно й повіялося зъ нашого села.

Чуемо зъ другого повиту, прынявъ ёго до себе Мыкыта Билогрудъ. Сей Билогрудъ бувъ колысь у Манастырыщи за пысаря, а потимъ головою, та щось таке пошахрувавъ — ёго й скинулы. Винь тоди, куды диватысь, взявъ и запысався на брехунця. Робота, бачь, не важка; сказано, — брехаты не ципомъ махаты, а зыскъ зъ неи велькый. Розжывся на всю губу, богатыремъ ставъ, земель сылу сылющу надбавъ. Не скажу, зъ якои речи винь прынявъ до себе Рудого, ще й до школы виддавъ.

Два рокы ходыло воно и выйшло таке письменне та друковане, що ну! Билогрудъ за якийсь тамъ часъ и каже до ёго:

— Съ тебе, небоже, такой робитныкъ, якъ за шага свичка, тебе й за хлибъ ни хто не вьзьме, ни до плугу ты, ни до ципа не прызвычаеный, а оть я спостеригъ твою вдачу и знайшовъ якъ разъ на твій копыль роботу: вьзьмыся до неи — хлибъ матымешъ и чоловикомъ будешъ. Я тебе законамъ навчу, и до вся-

кыхъ, крючкивъ прывчу, и на адвоката выправлю. Воно й понялося; такъ воно за пысара правыло та шахрайства и крючечкы робыло—докы позаторикъ Билогрудъ не прогнавъ ёго, та ще кажуть, и межы плечи напхавъ...

Тоди воно капостне до насъ на село, тай обявылося брехунцемъ: у Билогруда, значить, набралося науки брехаты.

Жыдова заразь зъ сумижныхъ силъ обиручъ до ёго. Почало воно и въ мирового ставаты и патенту соби выправыло на брехунця. Намъ про те байдуже, и доси-бъ було байдуже, колы-бъ воно по людськи жыло та не скоило такого лыха зъ Пухлыною.

— Чувъ, Якове, зъ Пухлыною, яка пригода трапылась?—спытався у мене Трохымъ.

— Щось не доводылося—мовывъ я.

— Отсе такъ! сплеснувъ Трохымъ руками, дывуючысь: де-жь ты живесть? наче не въ нашому царстви, не въ нашому государстви!

— Я, Трохыме, живу ченцемъ въ мыри, та душу спасаю.

— И ченцеви не грихъ дбаты про людей. Ни чымъ, якъ людьмы и въ грихъ вйдешь, людьмы и душу спасешъ! Слухай же зновъ: Пухлына Иванъ, нашъ такы, казакъ бувъ. Отъ вже чоловікъ бувъ! и не сказаты! нехай ёго душа зъ святымы прыподобыться! ниhto проты ёго ничого лыхого й на мезынну пучку не покаже: добрый та тыхий такый, хочъ въ ухо ёго вбгай. Ниhto зъ роду—вику не чувъ, щобъ Иванъ Пухлына кого покрывдывъ, або про кого яке ледаче слово вымовывъ. А що за трудовныкъ бувъ! зъ ранку до ночи на ногахъ, не прысидае. Потомъ та мозолямы надбавъ соби

и лугу, и поля, и левадь, и лисивъ: Эге! надбавъ, та не спожывъ. За свою добристь довелось гиршъ, нижъ пидъ лисою ноги простягты... Отъ вже святу правду сказано: „Будь гиркымъ — сплюють, будь солодкымъ — злыжуть“. Не вгодышъ на людей. Занивечылы людыну не за понюхъ табаку. Та ще хто занивечывъ? сынъ! ридна дытына.

— Не самъ же сынъ, — брехунецъ... — перебивъ Петро.

— Ну бо, Петре! вгамуйся! отъ не гадавъ, що ты такой марудный. Кажу тобі не перебувай! а ты будимъ не до тебе; нибы й не чуешъ, наче умысне! Уже-жъ я й самъ тямлю, до чого ричъ веду. Будь ласкавъ, зашморгни языкъ, докы я мовытому, а замовкну, тоди й розсупонышъ. У Пухлыны бувъ сынъ, Дмытро: одно воно тилькы й було; молодымъ и побрався Пухлына, а тилькы й свичкы й воску, що Дмытро... тай зъ того, у кого, кажутъ, синивъ симъ, то й доля всимъ, а въ кого оденъ, тай той не ладенъ... Отакъ и въ Пухлыны. Виддавъ Иванъ Дмытра до школы, тутъ такы до напой, до Иваницькой. Взлася дытына до науки, та такъ цупко взялася, що шпекторъ и напосився на Ивана: „Давай, тай давай сына до повитовой школы, свиту навчыться, въ люды выйде“. Послухався Иванъ.— Дмытро й тутъ береться, прямо наче навзаводы: паньски диты геть заднихъ пасуть, а Пухлыненко на самъ передъ; паненята до ёго лысточкомъ лыпнуть, таке воно — все знае. Скинчыло воно и повитову школу, ажъ чотыри року тамъ вчылось. А куды-жъ ёго теперь, думаетъ Иванъ: видъ рилли воно вже одирвалося, треба ёму де більшой стежки. Шпекторъ зновъ ёму рае: „Везы до губернии, нехай учыться, въ ёго голова не абы яка“... Колы бъ воно не спанило

тамъ? каже Иванъ. — „Ни, чымъ е, тымъ и буде“. Батькове сердце й поняло виры.

И въ губерніи вчывся Дмитро чотыри роки. Чому воно тамъ вчылося, якои премудросты набиралося — проте не скажу. Що жнывъ прыиздыло воно до батька: такый огрядный, та чепурный, та моторный парубика, наче вылытый, наче намалёванный; тилькы й шкоды, що паненямъ вызырало, зовсимъ не нашымъ духомъ тхне, зъ людей часомъ кепкуе, проты батька губу копылыть.

Батько того не помичае, не надывыться, не нарадіе. Намъ зъбоку видно, що Дмитрыкъ верхы издыть на батькови, а батькови те й не вдогадъ... На весни Иванъ овдовивъ, а на лито прыхавъ Дмитрыкъ, та вже й зазимувавъ у батька. Значыть — зовсимъ вчывся. Старый почавъ бувъ налягаты, що бъ воно ще йшло до науки до Кыива, такъ де тоби!

— Не хочу, не пиду, буде зъ мене.

И не пишло! таке забисоване; ничего зъ нымъ батько й не вдіавъ; звистно парубика 22 литъ — на налыгачъ не визьмешъ. Справывъ соби зъ батькивської кышени рушныцю, хортивъ, живе у батька, готове исть, пше, байдыкы бье, вередуе, та полкуе. Колы бъ на мене, Якове, я бъ ёго знаешъ, якъ поповередувавъ! не подывывся бъ я ёму въ зубы, чи воны у ёго пысьменни, а першымъ диломъ: „чты отця твого“, а не кепкуй; ни, — то геть зъ очей! Не хоче! я бъ ёго на черзсиделныкъ, та до сохы. А Пухлына панькається зъ нымъ, потурае. Кажу жъ тоби: хысткый чоловікъ бувъ, земля ёму перомъ! куды хылы, туды винъ и гнеться, наче той шелюгъ, а воно такъ не можна. Хылку лозыну и сныгырь зигне.

Слухай-же: злыгався Дмыtrykъ зъ отымъ брехунцемъ Рудымъ: зъ ранку до глухой ночи у Рудого: поить ёго, кормыть, не дыхае безъ ёго, наче ёго хто прышывъ до Рудого. Я не вытерпивъ, такы и кажу якось Иванови:

— Чи такы Дмытро пара Рудому? Винъ чесного батька сынъ, а то безбатченко, та ще й брехунецъ. Стережысь Иване! щобъ часомъ необувъ Рудый Дмытра у прышвы. На мое воно й вышло: тилькы прышвы на Иванивъ копыль прыйшлыся.

Гулявъ Дмытро, гулявъ, гайсавъ зъ миста та до миста, такъ рокивъ зъ два, нагасався та до батька:

— Годи мени, тату, бурлакуваты, женытымусь!

— Часъ добрый, сынку! женися.

— Шукайте, тату, пары.

— И вже, шкода, сыну! нехай саме серце знайде пару, а на мене не вповай.

— Колы такъ, тату, такъ я вже соби знайшовъ.

— Кого се?

— Варку Ходотыху.

— Кожумячышыну вдову?

— Эге, знаете иі?

— Не бачывъ, яка вона, а чувъ про неи. Хто-жъ се тобі пораявъ?

— Васыль Рудый.

Гарный сватъ... Щожъ, твоя воля, тилькы памятай, що въ удовы, - два норовы.

Тай бильшь ничего ёму.

А сказаты тоби, Якове, та Варка Ходотыха, молодыця, не взявъ иі катъ! зъ себе чепурна, огрядна, чыстючка така, наче вона не мищанка, а яка велька пани; бездитна и грошовыта. Грошей—ще видъ батька прынесла вона повенъ прыпилъ, и чоловікъ добру тор-

бу лышывъ. Чомъ ий не роскошуваты! А тутъ жиноча муха зализла въ ухо! Замижъ, мовлявъ, прытьмомъ! Убралася въ червоный очипокъ. Пидвернувся молодой та моторный жевжыкъ, вона и прыпасовала лутку до дверей!... проворна баба! Трохы нияково, що литъ на десять вона переспила Дмытрыка, та ёму до того—бай-дуже! абы гроши ёму та роскоши! До грошей винъ и не сказаты якый ласый! Старый Пухлына и остерегавъ такы сына, казавъ ёму: „Дывысь, щобъ жинчыни гроши випадкомъ не выпалы; не забувай, що зъ великихъ хоромъ и мыши втикають!“

Не послухався! то-бъ-то не Дмытрыкъ бувъ, щобъ послухався батька!...

На самого Михайла и весилля призначылы.

Напозычавъ Иванъ грошей на те весилля: у кого сотню, у кого и дви! Вже-жъ, бачъ, не якъ: щобъ гучно погуляты и молодыхъ бучно зустріты! звистно: одынъ тому часъ.

Поихавъ Иванъ на весилля; приздыть до молодой ще зъ ранку. Сыдятъ, балакають; отъ—отъ бы вже и до церкви рушаты, а молода не починая вбиратыся. Помичае Иванъ, що у ней наче пидъ языкомъ горошына мулыть; знаты, що молода хоче щось говорыты, та не видважытыся! Винъ и каже до ней:

— Чи не часъ бы, дытыно, збиратыся тоби.

А вона ёму на те:

— Часъ то часъ, та я маю щось вамъ казаты.

— Кажы, дытыно!

— Не тямлю и якъ ёго: языкъ руба стае; не видважуся; нехай Дмытро скаже, та зъ сымъ словомъ—брысь зъ хаты, а той вертопрахъ тоди и каже—говорыть:

— Хтось намъ не добрый, тату, дорогу перейшовъ: Варка згедзкалася: „Не стану, каже пидъ винець, доки твій батько не дасть тобі уступной на всю худобу“. Я вже чого їй не казавъ, якъ не усовищувавъ, не йметься, свое править.

— Тай годи?—пытається Іванъ.

А воно прыкынулося святымъ, та Божымъ:

— Мало хйба сѣго?—каже.

Тилькы бъ и лыха, сынку! Се така прыгода, що видъ неи свить въ голови не замакитрыться! Я хочъ заразъ готовъ; що мое, то не чые—якъ твое. Мого вику й на гоны вже чи е; зъ собою на той свить не понесу. Зовы кого тамъ тямущого, нехай рыгують уступну.

— До нотаріуса треба.

— Ходимъ.

Идутъ, а Дмитро й слезуе—таке воно лукаве!

— Вы, тату, тилькы на земли, а грунтъ и левада нехай за вами.

— Про мене! я на все згоденъ, якъ соби хочете.

— Я, тату, ничего не хочу, се все вона коить, зависно передъ винцемъ вередуе; треба потураты, докы руки не звязани. Оттака лукава душа! якъ лукавнуе; а Иванови й не въ тямкы, який куций воду каламутить... йме винъ виры! А воно, бачъ, ниhto й наустивъ Варку, ниhto й пострунввъ їи, якъ не Дмитрыкъ за приводомъ Рудого.

Кынувся нотаріусъ пысаты: овва! не можна, закавыка, та ще й не абы яка! у плани на землю перекручено: у Ивана батько бувъ Ипатъ, а вийшовъ Игнатъ, треба значить у саму Палату, ажъ у губернію, щобъ тамъ зновъ обернули Игната въ Ипата. Отаке!

Дмитро тоди въ слезы:

ЧИТАЛЬНЯ
Полтавської
Обласної бібліотеки

ПОЛТАВА

— Пропала-жь, моя голова! сорому за цилый вѣкъ не обберуся! люде очи высмиють мени; просвѣтку мени не буде! стыдовыще таке, що хочъ зъ мосту та въ воду!

Рюмае, та голосыть, а нотаріусъ и рае:

— Доки, каже, палата розвяже намъ вузлыкъ, можна лыху зарадыты, можна поратуваты справу вексельмы. Иванъ и на те здався; така вже въ ёго воскова вдача була; абы до духу, такъ и тане.

Взялы тай напысалы вексели видъ Ивана на сына.

Напысалы и гараздъ! весилля справылы якъ слидъ.

Жывуть молоди на мисти, роскошуютъ, рутятыся; ряды—въ—годы и до батька навидаютъся; а батькови у ныхъ якось мультко... звисно — чужа хата гирше ката. А прыидуть воны до ёго —винъ—Господы! якый имъ радый! примивъ бы, душу зъ себе вынявъ, та имъ виддавъ.

Писля Водохреща прыйшло зъ Межовой палаты, що нехай на плани стоить не Игнатъ, а Ипатъ. Заразъ уступну и спорудылы. Щожъ бы Иванови догадатысь, та вексели назадъ забраты. Де ёму! Воно й те правда: якъ ёго зневирытысь въ ридну дытыну? тяжко! Эге! а воно саме оттутъ занялося... сказано: не кыдай искры въ попели, сама згорыть и село спалыть. Выйшло таке, що и въ свити не чувано й не выдано.—Охъ, охъ!

На весни передъ Благовищеннямъ гомоняты у насъ на сели:

— „Варка показала прыймакови двери!“ Отъ тоби й на! думаемо: не на довго свынота зализла до чужого болота! Пухлына вболивае за сыномъ, сумуе, Варку ганыть: „Не вмила, каже, мои дытыны шануваты! Та дарма! я ёго до себе; може хоче господаруваты, а я соби въ просо на пичъ“.

Ще й шуткуе! не чувъ старый, яка гадына крадькома лизе до ёго господы...

На Велькдень — нова чутка: Дмитро сплюндрувавъ батькившину, попродавъ уси земли, а самъ пье—гуляе зъ офыцерамы. А тоди саме гусары прыйшли на постой.

Иванъ виры не йме: нехай, каже, писля провидь поиду, самъ довидаюсь.

Поки винъ поихавъ, ажъ у середу по проводахъ — чуемо, щось зъ дзвонкомъ торохтыть прямо до Пухлыны въ двирь; бачу я: судовый приставъ, я туды, цикаво... Чую: щобъ ты думавъ? Зроду—вику не вгадаеш! привизъ приставъ Иванови оповистку, що-бъ стававъ на судъ: сынъ и невестка позывають, чому не выплачуе имъ своихъ векселивъ... Бач! Отъ якъ выплылы ти вексели, наче ольва на води... Воны уси були на Дмытрыка, а винъ узявъ та одынъ на жинку пережырувавъ.

Иванъ и каже тоди:

— Тутъ щось непевне: або воны показылыся, або свиту преставлення не за горами вже: яки имъ гроши? колы я ихъ бравъ? Се такъ! славно, батька въ судъ! та за що? яки то вексели? воны, простить на слови — тьфу! воны замисть уступной, уступну выправылы, векселямъ квитъ!

— Се вже не мое дило, каже приставъ: мое дило доручыты вамъ отси оповистки, щобъ на судъ ставалы.

— А якъ не стану? — пытае Иванъ.

— Поставте за себе адвоката.

— А якъ и сёго я не схочу?

— И такъ прысудять...

— Платыть?

— А вже-жъ...

— Гмъ! а якъ не схочу? я-жъ на те батько?

— Про се не скажу: порадытесьъ зъ якимъ адвокатомъ, може винъ видбрешеться.

Пухлына взявъ ти оповисткы, заскреготавъ зубамы, та до Рудого.

— А Рудый якъ выложывъ ёму, що воно оти вексели, и до чого вони ведуть; въ Ивана наче сердце одирвалося; буцимъ хто, казавъ винъ потимъ м-ни, узявъ мое сердце та въ ростоплену живыцю вложывъ. Сыдыть винъ билия столу, а слёзы ёму капъ-капъ!..

— Стари слёзы, Якове! крый Боже! яки пекучи. Сыдивъ, сыдивъ, дали зненацька якъ демене кулакомъ объ стиль, якъ гуконе не своимъ гласомъ:

На Сибиръ, на шыбеныцю пиду, а свого не попушу! ни! щобъ моя кровь та зъ мене знущалася, щобъ мій сынъ — та мене зъ моеи хаты выперъ! ни во викъ не попушу! Я ёго де зустрину — задушю; щелепы ёму на двое роздеру, сокырою голову зитну! Суды мене Богъ та царь!

— Отакъ розлютився! звиремъ ставъ чоловікъ, ажъ трусыться, а очи — ажъ горять... Рудый те бачыть та лыса вдае, заспокоюе, вболивае.

— Втыхомыртесь, каже: до Сибиру далеко, обійдемось и безъ сокыры; перо гострійше сокыры и липше риже.

Охъ, Боже мій, Якове! ризачка була-бъ попоризала ёго вражого сына!

Мы, — каже Рудый до Пухлыны, — безъ хусткы носа втремо.

Тай наустывъ старого повываваты вексели на виру, винъ каже: проты васъ тры тысячи, а мы проты него трыдцять; отъ ёму и буде дуля пидъ нись. У мене е таки людци, що на ихъ, якъ на скелю.

Пухлыни наче свить хто заслонывъ. Положився на Рудого, а винъ ёго й пидвивъ пидъ манастыръ.

Наробылы вони векселивъ.

Скоро прочулы про се ти люде, що давалы Иванови въ позычку гроши на весилля — и ти заразъ до ёго:

— А якъ же зъ нами? мы готовыкомъ давалы, платы! Се така ричъ, умивъ браты, умій вертаты.

Иванъ и каже имъ:

Ничымъ вертаты: або цинуйте мою леваду, або ждите, докы самъ продамъ.

Люде на те до ёго:

Мы не жыды, що бъ цинуваты добро своего чоловіка. Пидождемо.

— Люде по людски, а Рудый потай Пухлыны, зъ тымы векселямы, що нарыговалы проты Дмытрыка у судъ. Судъ таке дило — платы.

— Ничымъ!

— Колы ничымъ — цинуваты.

Пишла сутанія.

Звеливъ судъ Рудому обпысаты и поцинуваты усе Иваново добро, а самого Ивана... Боженьку нашъ мыйль! Господы нашъ любый!.. кажуть: „Ты навмысне обявився банкротомъ! иды-жь въ острогъ!“

Винъ сюды-туды, кынувся на Рудого зъ колодачемъ... Рудый въ бикъ, а ёго пидъ плени, та въ острогъ!

Повезлы!.. Господы!.. ажъ млосно, якъ згадаю!

Цинуютъ леваду, двирь, хату, воливъ, коней; усе геть — чысто поцинувалы, пошматувалы и попродалы... Зруйнувалы чоловікове кишло и самого ёго на выкы занивечылы... Розсуды ихъ, Господы!.. бильшь никому, а Ты не скрывдышь...

Слухай, Якове, до чого воно йде. Якыйсь „конкурс“ спорудылы, та студы Дмитрыка и Рудого и посадовылы орудуваты. Рудый цькуе, Дмитрык тавкае на батька, а „конкурс“ той рве... Розшматувалы, розшарпалы Иванову худобу, та тоди до ёго самого, — душу зъ ёго выйматы заходылысь. Чуемо, лагодяться ёго судыты та на Сибирь запроторыты, за те, що винь таку сылу векселивъ поывдававъ. — Эге! чоловікъ у домовину дывыться, а воны на Сибирь ёму воза лаштують... Мордують чоловіка, а заступытыся никому.

Якось писля жыввъ зустривъ я нашого мырового суддю, пытаюся у ёго про Ивана: од от як ёго...
— По якому се, — кажу, — зъ нымъ таке нелюдське, недовидоме?

— Не мое дило! каже, и, спасыби ёму, пораявъ намъ вдатися до слидчого, та выпрохаты Ивана на поруки.

Вернувся я до дому. Саме на першу Пречысту зибралася наша громада порадытыся: кому зъ чымъ проты жука выходыты? Жукъ такый хотивъ на наши ярыны налетиты: а началство, якъ прочуло про ёго гаспыдську думку, заразъ велило громадамъ выходыты проты ёго и нивечыты.

Отъ я тоди й кажу до громады: такъ и такъ: той жукъ чи прылеть ще, чи ни, а отъ вже настоящий шершень налетивъ на насъ: сынъ зъ батька знущається, въ острогъ задавъ, ще й въ Сибирь похваляється, а мы мовчымо! По якому се? отъ руде щеня баламутыть людей, цькуе, а намъ байдуже! гриха не боимся! Защо Пухлыну на Сибирь? кому винь щоглыхого заподявъ? Люде добри! схаменитися!

Громада взяла мое слово до сердца. Заразъ поклыкалы Рудого: уси на ёго мокрымъ рядомъ въ одынь

голосъ: „Що ты, пеській сыну, вытворяешть? на те мы тебе выгодувалы, що бь людей рвавть!“

Ганьмо ёго, а воно — наче й не до ёго, ще й сміється:

— Нападиться, — каже: — на кого богатчого! и зубы скалыть.

Хтось гримнувъ зь громады недобрымъ словомъ.

Тоди воно на дыбки:

— Вамъ яке дило до мене! я не вашого званья! я мищанынъ, а вы козаки.

— Нехай ты и не нашого званья, такъ нашихъ людей зь кругу сонця зводишь, наше село поганышь. Вже ништо, якъ ты пострунывъ Дмитрыка? ты й век-сели вымудривъ, ты Иванови стежку до острогу протерь, ты всёму лыхови привидъ дававъ!

Змагається винъ:

— Моеи выны нема, я ничего проты закону не заподівавъ; проты громады я не йшовъ. Хиба то моя вына, що батько не зважывъ своеи сылы, не звернувъ увагы на свій викъ, та й ну гратыся зь сыномъ, „у тисной бабы!“ Звычайна ричь — хто дужчий, той и выпре. Сынъ молодой, пры здоровьи, — винъ и выперъ. — Чи чувъ ты, Якове, таке? добре выперъ зь ридной хаты та въ острогъ... Се, каже, „въ тисной бабы“ гратыся!.. га! чуешть! добра гра! на аркани-бь винъ попогравъ!.. Громада обибрала трѣхъ чоловика: мене, отсѣго Петра та Киндрата Соху и вырядыла насъ вызволяты Пухлыну... Намъ тоди наче хто паморокы забывъ: зовсимъ про тебе забулы... На те вже воно йшло...

Мы до слидчого:

— Добре, — каже, — можна Пухлыну на поруку, абы вы застанову положиылы.

— Велькү?

— Пять тысячивь.

— Игы! твоя сыла, твоя й воля! усе село перевишай, такой грошвы не зберешь...

— Чи не скинете чого? — благаемо слидчого.

— Не можна, не моя воля.

Поставылы Ивана на судь, пытаються:

— Яка за тобою вына?

— Велька моя вына, — каже винть: — „выгодувавъ такого ледачого сына“, — и вказуе на Дмытрыка, и винть вже туть.

Присяжни й не судылы ёго: моргнулы одынь на одного, та въ одынь голось:

— Не выноватый Пухлына.

Судь заразъ ёго й выпустывъ, каже до ёго.

— Иды до дому, тилькы спершу верны казенну одежу.

Пишовъ Иванъ въ острогъ передягатыся. Було вже зовсимъ смеркомъ: винть и каже:

— Куды я проты ночи пиду? Переночую ще разъ въ острози.

Ёму й не заборонылы того...

Вранци повставалы, дывляться... Пухлына не встае; до ёго, а винть вже залякъ.

Трохимъ замовкъ.

Петро глыбоко зитхнувъ и перехрестывся.

Мы сыдили мовчкы, нимо, понуро... наче хто роты намъ позашывавъ. Згодя Трохимъ пидвивъ свои вошки очи и каже.

— Бачъ, Якове! яка у насъ „тисна баба“ завелася! Порадь же ты насъ: чи не можна и намъ погратыся зъ отымъ Рудымъ брехунцемъ „у тисной бабы“? За сымъ мы до тебе и прыхалы.

У мене въ серци заходыла така „тисна баба“, що я на сылу промовывъ:

— Нехай завтра, Трохыме! сёгодня часъ спаты... втомывся слухаючы...

Полягалы спаты...

Цилисеньку ничъ я й очей не сплюшувавъ... Усю ничъ ввыжалася мени „тисна баба“ и не давала спаты.

1889 р. У Києви.

М Л Ы Н Ъ.

Лавня се ричь: мабуть лить сорокъ тому буде. Довелось и мени пидь зеленою шапкою ходыты: цилыхъ шить лить простаршынувавъ та вже-жь и клопоту набрався стилькы, що й забожытыся—такъ не грихъ, що на шить воловыхъ грынджоливъ пидь рубель не вмистывъ-бы... Ну ёго къ Богу те старшынування!..

Я зъ батька тесля ремесныкъ, не то, щобъ великый, а такъ соби: сякый-такый майстеръ, а трисочки бувалы. Якъ дзвыныцю въ нашій церкви будувалы, такъ я на угли правывъ. А дзвыныця у насъ лепська: хто чужый чи иде, чи йде поузь неи, гляне и похвалыть... Эге! було въ рукахъ ремесло та бурьяномъ заросло! Майструвавъ-бы соби й доси, колы-бъ громада не була напосилася на мене та не выперла мене на старшыну, прямо колиномъ выперла... Чого не робывъ: и просывся, и молывся, страхъ якъ не хотивъ, — та хотинь прыневоливъ! Звистно, копа переможе й попа.

Старшыную я рикъ, два, ничого:—люде не нарикають, громада не жене чмеливъ на мене и начальство не дуже таранивъ гоныть... не безъ того, щобъ николы не гаркне, такъ на те-жь воно и начальство... А я вже наче тій болячци годывъ; самъ було за всихъ и за все:

я, мовлявъ, и сніпъ и перевесло, и лопата и помело. Марудно було... звистно самъ и сыныця и западня и вовкъ и вовкижня... Ну ёго! Никому не зычу и не раю пидъ полумьямъ ставаты... часомъ дмухне такъ, що й осмалить.

Гараздъ! Старшыную соби. На весни якось прыбигла зъ округа летючка. Летючка—щобъ вы знали—се такый штафетъ бувъ. Колы що шпарко прыпече, значить и летючка: напышуть, значить, въ окрузи бомагу, прыпечатають до неи перце и пустячь. Летыть зъ нею чоловикъ верхы и день и ничъ не спочываючы, не оглядаючысь, выхремъ курыть. Прыбижыть до тебе, хочъ-бы опивночи було—збудыть,—хочъ-бы вмиравъ—пидійме. Прыбигла ота летючка... пысарь чытае... Эге! дій ёго честы!.. се не те, що мете, а те, що зъ верху йде!.. Новый енораль иде!.. По всихъ селахъ ихатыме и нашого не мыне... такъ щобъ ото въ росправи було чысто-пречысто, громада щобъ на поготови стояла, а старшына выбигъ на зустричъ ёму ажъ на саму межу, докы сягають земли нашого села...

Ну, тутъ вже нема що ворожыты... Николы вже по опенькы ходыты... Заразъ дивчатъ, бабивъ зъ половыны села въ росправу: „Чепурить!“—кажу имъ, щобъ такъ було, якъ на Велькдень. Заходьлыся! Пишла така суганія, наче въ пекли: стелю и стины шпарують, биять; помистъ мыють, шарують; бовдуръ хутрють; стриху пидстрыгають; гній зъ повитокъ вывозять, двирь и задвирокъ вымитають та пискомъ высыпають... За два дни прыбралы, прычепурылы... стало въ нашій росправи, наче въ виночку: доливка наче вискъ жовтіе; стеля така весела, наче сміється, немовъ та дивчына на винкоплетынахъ; а стины-то булы таки корявы, наче сухоресбра коняка, а теперьъ таки привитни, наче моло-

дыця зь першымы пырогамы... ажъ духъ на ныхъ радіе!.. Въ двори потрусилы лепехою, наче въ клечану недилю... Любо и глянуты, и такъ гарно пахне... И панть-отець нашъ Максымъ причепурывся... винъ у насъ школою правывъ, такъ и ёму велено ждаты ено-рала, и винъ ряску нову мусивъ пошыты... Винъ у насъ и небаязкый бувъ, та хиба на смилого собаки не нападають?

У мене—каже—за вухомъ не свербыть, а все-жь енораль московський не нашъ братъ... хочъ не вку-сыть, такъ злякае. Та ще не знаю, якъ ёго зустрича-ты: чи зь кадыломъ, чи зь кропыломъ?

— Сёго вже — кажу ёму, я тымъ паче не знаю... Якъ тамъ у васъ показано по требныку, такъ и чынить.

— Въ требныку — каже — таки случаи не пропу-сани.

— Значыть: трудна ричь.

А пысарь нашъ и рае:

— Може-бъ—каже—и зь кадыломъ и зь кропы-ломъ, щобъ не сердывся енораль...

О. Максымъ не видважывся самъ ни на те, ни на друге. Поихавъ до благочынного. Той сказавъ:

— Ни зь кадыломъ, ни зь кропыломъ, а зь са-мою лышень проскуркою.

Ждемо. Кажу я до пысаря:

— Кують у мене ковали...

— Охъ, и въ мене въ голови, наче въ млыни!— каже винъ,— якъ почне таранивъ гнаты...

— Оліи не выбье!—шуткую я.

— Оліи не выбье, а въ ушахъ ляцатыме...

— Не журиться,—вмишалася моя жинка,—теляты ще небачылы, а вамъ вже вовкъ увыжається...

— Мовчы, бабо! не твое мелеться! Ждемо. Прыбигъ окружный—ничого! Походывъ, подывывся, понюхавъ... току ногами не мисывъ.

— За тыждень, — каже — прыиду зъ енораломъ!

Мы ще разъ доливку хвощемъ выпарувалы: дивочыхъ рукъ и спынь не жалилы — нехай же й вони тямлять, яка то цяця енораль!

А въ субботу у вечери зновъ летючка: „иде!“ — щобъ до свиту бувъ я на межи!

А бый тебе сыла небесна! И выспатыся не дають!

Наказавъ я, щобъ громада була на поготови, самъ прыбрався, верхы на коня и на межу. Вартую пидъ вербою. Вже й свить, а ёго нема. А мене на сонъ такъ и тягне... усю табаку вже вынюхавъ... Ажъ ось въ обидню годину — бачу: курява стовпомъ котыться по шляху. Я тоди на коня. Зыркъ! — окружный бижыть попереду. Я коня пидъ боки та на-заводы! Прыбигъ попередъ усихъ до росправы, зъ коня — скикъ! и стою билия шляху проты громады.

Вылизъ той енораль... такимъ ындыкомъ иде до громады. „Здорови булы!“ — промовывъ такъ якъ слидъ, по людськи, тилько що голосъ у нёго такой густый, хочъ лопатою горны... Ходыть, руки за спыну — чи воно въ нёго тамъ засвербило, чи то вже ёму такъ прыказано: руки назадъ? — не скажу.

Въ громади на самому переди стоявъ Евтухъ Цымбалыстый, чоловикъ высокый, огрядный, голова гола наче колино, а вусы немовъ грыва у коня. Енораль ставъ проты ёго, впывся въ ёго очыма — а очи таки гостри та вертки, наче дзыкга.

— Яки у васъ „нужды“ есть? — пытається.

Цымбалыстый на лыхо не дочувъ, — ёму саме тоди одно вухо заложыло, — не дочувъ и каже: — може въ ко-

го й е... село наше вельке... не можна, щобъ у кого не було нужи... А що до мене, такъ Богъ кривъ! — що тыжня голову мыю. А про другихъ—байдуже, не видаю.

Окружний якъ почувъ, почервонивъ наче калына, перелякався!—бачте, енораль про „нужду“, а Цымбалыстый ёму про „нужу“,—пидбигъ до енорала и каже:

— Сей козакъ глухый, не дочувае.

Тоди енораль одступивъ трохи въ бикъ та й зновъ:

— Кажить: яки у васъ нужды е?

Люде мовчать.

— Чого мовчите? Кажить, не бійтесь! Я за се ничего!

Люде мовчать. Винъ тоди якъ гукне, наче зъ бочки:

— Говорить!

Хтось вже зъ громады и промовивъ:

— Кажить, кому треба.

А другый хтось:

— Мени не треба.

— Не треба! А де сей „не треба“?

Выходь сюды! — гукнувъ енораль.

Цымбалыстый зновъ ни до ладу, ни до прыкладу, а якъ то кажуть „нате й мій глекъ на капусту!“—не дочувъ якъ слидъ; а гадавъ, що енораль клыче до себе Елисея Нетребу, тай каже:

— Де вже, пане енорале! Не выйде Нетреба... ще позаторикъ дуба давъ!

— Я не про дуба, а про нужды пытаюся! Розуміеш ты, чи ни? — крикнувъ енораль.

Цымбалыстый и каже:

— Отъ вы про що!.. про нужды! Нужды у всякого е: кому хлиба, кому до хлиба, кому солы, кому дѣгтю...

— Се не громадськи нужды!—перебывъ ёго енораль — вы мени таку скажить, щобъ усимъ щемило одъ неи!

— Отаку! Такихъ наибильше есть. Отъ хочъ-бы й рекрутчына сама: одъ неи усимъ щемыть — и батькови и матери, и сестри и братови, и жинци и дитямъ. Колы одъ неи вызвольте, за се вамъ и дитямъ вашимъ одъ усихъ насъ на вики буде дяка!

— Се не моя воля! одповивъ сердыто енораль — про се ничего й речи зниматы!

Цымбалыстый тоди зновъ свое:

— Вже, пане енорале, де свербыть, тамъ и почухаешъ, де болыть, тамъ и торкнешъ. Отъ-бы и отъ податкивъ треба пильгы, и отъ одбуткивъ...

Бачу я, що Цымбалыстый отъ—отъ на самый пень наиде, та вже й кываю и моргаю на нѣго, а винъ не йметься, мне языкомъ, наче баба лемишку въ макитри... Ну, думаю, тилько ты мене пидведы пидъ млынъ, я тоби очи промыю... Я-жъ соби про який млынъ? — се такъ говорыться, колы хто не доладу языкомъ меле, а навиженный Евтухъ и справди зъихавъ на млынъ!

— Отъ, — каже до енорала — и намлыво у насъ, крый Боже, яка велька нужда! Въ литку витры сплять, витрякъ не повернется,—вергай жорнамы!

Енораль на те:

— То тымъ, що у васъ вельмы нызьки витрякы. Будуйте на высокихъ стильцяхъ, въ чоловика заввышкы, онъ якъ на Лытви.

Цымбалыстый зновъ попустывъ языка:

— На Лытви, паночку, и хрущъ — мясо! Лытвынъ и — дме и кве, и шые, и пере, а спытайте у ёго — то й не тямьт, що робыть. Намъ бы треба водяного млына... и ричка у насъ е, и на воду вона багата.

— То ричка казенна! — перебывъ окружный.

Цымбалыстый и тутъ не змовчавъ:

— Эъ роду — вичу — Божа вона!

Енораль наче зрадивъ:

— Бачу, що се справди у васъ велька громадська нужда. Добре, буде у васъ млынъ!

На коней и поихавъ.

Я перехрестывся обома рукамы та подякувавъ Всевышнѣго, що не вмывся юшкою и зубы цили.

Мынуло лито и осинь. Саме якъ разъ на Водохреща мчыть нечыстый приказъ: людей и пидводы постачаты, дерево вывозыты... казна будуватыме на нашій ричци млынъ!

Ожъ воно що выйшло зъ той сырыци, що Цымбалыстый жувавъ! Що-жъ?.. добрый млынокъ — Божый дарокъ! Тилькы смутокъ ёго знае: хто правыты-ме тымъ млыномъ?

— Хтось одъ царя — каже писарь, — колы казенный млынъ, то вже не инакъ, якъ такъ.

Эге! А людямъ докы-що морокы прыбуло: свое кыдай, а на казенну роботу йды!.. Та вже-жъ! Не можна й казни не помогты: хто-жъ на ней й робытыме, колы не мы?

Вывезлы дерево. На весни, на саму Похвалу прыихавъ окружный, Нимця якогось прывизъ до насъ и каже:

— Отсе той, що млынъ будуваты-ме, такъ спытайте ёго, робыть, що скаже!

Заходывся Немець коло млына. Нагналы ёму людзей наче на панщыну. Будуюць. Вывелы вже клитку, взялыся за снасти. Бачу я, щось воно наче не до ладу: клитка нова, а крывыцца, наче стара баба позихнуты збираецца... Кажу я Нимцеви :

— Щось воно тому млынови наче бокомъ лизе...

Винъ засунувъ въ зубы сосульку, смокче іи, блымае очыма, сыдыть проты млына, мне свои банькы, наче сучка въ човни. А я зновъ до ёго:

— Клитка крыва... пали не ривно повбывалы — каминь объ каминь чеплятыме!

А винъ на те :

— Цень-день-теревень! — пырскае слыною та мне губамы, наче швецъ шкуру, ничего не розберешъ, що винъ плете, — тилько и вміе: „карошъ“, „карошъ“. А що воно за „карошъ“ — не знаю я. Бачу, що зъ ёго такый майстеръ, якъ зъ мого теляты стрыжча! Винъ то и раднійшыи косыты — та нема кому косы носыты... Бачу, такъ що-жъ, колы „карошъ, — карошъ!“

Мовчу. Думка у мене така: ёго начальство прыставыло — то й нехай! А то вмішаюся, та ще не въ ти ворота заиду... Цуръ ёму!

Спорудылы той млынъ. Люде ради: отъ, думаютъ, на жыва ще й намелешъ, жорна спочынуть. Жиоцтво наше ажъ молыцца та благословыть енорала... „Теперь, кажуть, жорна за двирь!“

Саме ото передъ девятою пятныцею у середу и пустылы той млынъ вперше. Гуде! страхъ якъ гуде! — немовъ чотыри витры у велькому лиси. Гуде — та не меле, тилько шеретуе.

Немець той — Лембыкъ Кырыловычъ — се мы ёго такъ вельчалы, а суще ёго имени не таке було, — походило трохы на Лембыкъ, та не Лембыкъ, — бачыць,

що зъ рукава въ скрыню сыплеться не борошно, а шеретоване зерно, похытавъ головою, губу одкопыльвѣ, та й гукае:

— Заставте воду! Спынить млынъ, треба каминь осадыты!

Осадылы.

— Пускай!

Пустылы. Каминь обь каминь черкне, якъ заскыглыть! Господы, твоя сыла! Десь мабуть у другому сели чутно було...

— Заставъ! Заставъ!—Зновъ репетуе.

Ходыть Немець бияя скрыни, смокче сосульку, а не знае, що діяты. Я бачу та мовчу. А люде заразы на глумъ... всячыну выдумують:

— Не по нашій води млынъ! — каже одно. А друге глузуе та радыть:

— Саломъ каминня пидмазаты!

— Не саломъ, а колыбъ смальцемъ изъ жарьптыци!

Той зновъ глузуе:

— Смальцемъ поскоромыть, а отъ колы-бъ медомъ!

— Та ще колы-бъ тымъ, що зъ папороты бжолы наносылы!

А я все мовчу. Лагодывъ той Лембыкъ Кырыловычъ, лагодывъ, нарешти третимъ разомъ пустывъ, зъ пидъ каминя ажъ искры сыплотья—та такы змоловъ. Не багатечко того, на розчыну бы стало. И те гараздъ.

Взявъ Немець коней та въ округъ.

За килька день вертае до насъ, окружного везе и комысію.

— А що старшына? добрый млынъ?—пытається у мене комысія.

Я соби на уми: знаю, що той млынъ будувався, якъ на мертвого шыють, — та не мое дило, — а въ голось, смыкнувшы думкою, я сказавъ:

— Добрый буде, якъ добре молотыме.

Окружный набравъ зъ скрыни борошна въ жменю и пытається у мене:

— Се винъ молоть?

— Вже-жъ ништо якъ винъ.

— На що й лише! Пречудесно! наче на сыто просіяне, хочъ паску печи!

Винъ борошно хвалить, а комысія шестерню, и кажутъ:

— Се такой млынъ! такой млынъ, що й не сказаты!

— Такъ и треба! — каже окружный, бо й грошей же велику сылу въ ёго вихалы!... Якъ на твою думку старшына, що млынъ коштуе?

— Святый ёго знае! — кажу — колы-бъ на свои гроши, то-бъ и знавъ, а то на казенни... та ще за немецкымъ приводомъ!.. Се вже велика рахуба...

— Одначе, якъ гадаешъ?

Я сюды-туды, якъ бы ёго не вскочыты въ клопоть, — кажу:

— Мабуть за тысячу перескочыло...

— Тю-тю! голова! Насылу въ пять обійшлося!

Похвалылы млынъ и поихалы, и немецъ той зъ нымы. Тилькы мы ёго и бачылы! Хытрый Лембыкъ! пры комысії не пустывъ млына!

На Полупетра посвятылы млынъ, звистно, щобъ куций, бувае, не шкодывъ. На посвятыны прыхавъ помишныкъ окружного. Винъ и каже:

— Теперъ нехай громада прыймае млынъ на свои руки та мирошныка выбере.

— Отсе такъ! — думаю, — отсе доихалы!.. Се все Цымбалыстый такого намъ наковъ — нехай же винъ самъ теперь той млынъ прыймае, доглядае и мирошныкуе...

Громада якъ почула — руками и ногами!

— Цуръ ёму! пекъ ёму, тому млыну! Молоты будемо, а за доглядъ не беремось. Якъ се можна! Колы-бъ винъ ще людський бувъ, а то казенный! Нехай ёму те та се! Не хочемо! Хоть вы намъ що, хоть и „сикуцію“, а не хочемо!..

— Вы-жъ прохалы енорала! казалы, що вамъ млына бракуе! — усовищуе громаду помишныкъ окружного. А громада свое:

— Не нашъ кинь, не нашъ визъ — не намъ и поганяты!

— Та черезъ що-жъ вы цураетесь?

— Мы не цураемось, а за доглядъ не беремось. Молоты мемо въ ёму, дякуватымо еноралови и усёму начальству, дай Боже доброго здоровья, тилькы вызвольте одъ догляду, не вводьте въ напасть!

Помишныкъ окружного довго вовтузывся, та ни просьбою, ни гризью не скрутивъ громады. Тоди и каже:

— Не берете млына — хочъ мирошныка дайте!

— Дежъ мы ёго въ Бога визьмемо? У насъ такого чоловика нема. Тутъ абыкого не можна! Ще колы-бъ на якый поганенькый витрячокъ, то може-бъ хто и одважывся мирошныкуваты, а на таку озю, на таку ницеьку штуку треба такой людыны, щобъ и у неи голова була зъ ковальскый михъ, а щелепы зъ крыци...

Мынулы жныва, а млынъ стоить... мирошныка нема.

Після Пречистої прибігъ зновъ помишныкъ окружного, каже :

— Казна надъ вама змылувалася, ослобонила васъ одъ догляду за млыномъ и ще й мирошныка свого дае, — тилько мелить!

И справди привизъ до насъ якогось плюгавенького чи Лытвынця, чи Москалыка.

— Отсе, — каже, — вамъ мирошныкъ, а отсе книжка, — нехай старшына запысуе, скільки чого змелеться.

Я такъ и обимливъ, якъ се почувъ.

— Мылуйте и жалуйте! — кажу, — якъ я запысуватиму, колы я не втну, „ни мну, ни тну?“... Людына я темна, неписьменна.

— Нехай пысарь, се ёго дило.

У мене наче каминь зъ шыи впавъ, на печинкахъ полегшало; подякувавъ ныщечкомъ Богу, що знявъ зъ мене ту нахабу... А пысарь и соби змагається:

— Не розирваться-жъ — каже — мени на двое! И въ росправи пышы и въ млыни пышы... Якъ ёго однымы руками?

Помишныкъ окружного радить ёго:

— Хто нестыме чи везыме зерно до млына, нехай спершу заверне до росправы. Ты ёго запышешъ, дасы квитокъ до мирошныка — отъ и все.

Цымбалыстый доси мовчавъ, а тутъ наче ёго кгедзь укусывъ, выхопився, немовъ шершень зъ дупла, и каже до помишныка :

— Такъ воно, паночку, незручно буде! Росправа на одному кинци села, а млынъ на другому. Не до ладу людямъ забыватыся та часъ зводыты...

— Мовчы! — та ни зъ сёго ни зъ того лулусь ёго по щелепахъ. — Робы якъ велять! — тукнувъ до пысаря, а самъ на брычку та „паш-ш-о-о-о-ль!“

Мирошныкъ той почеплявъ на ретязи ключи одъ млына, ажъ чотыри ключи, прывисывъ ихъ до пояса, ходыть зъ ными наче коноваль зъ своими прычанда-ламы, та заклыкае людѣй у млынъ молоты. Люде кынулыся зъ клункамы. Билия росправы чысто тоби буцимъ ярмарокъ... Марудно пысаревы: усе пышы квиткы та давай! Зъ ранку до обиду дававъ, ажъ упривъ, наче за ручкою.

По обиди спочывъ я тай думаю: ке лышень, на-видаюсь до млына, яке тамъ млыво. Прихожу. Батечку мій! вода ажъ реве, каминня гуде, а зъ рукава цили-сеньке зерно пыне, борошна и блызько нема! Народу и въ млыни и на гребли такый тыскъ, що нигде й курци носомъ клонуты. Регить, смихъ, глазы таки, що й не сказаты! А мирошныкъ той дзыкгою бигае, почервонивъ, засапався, лютуе, а люде ще гирше пры-кладують:

— Отсе млынокъ! отсе дарокъ!

— Млынокъ то й ничего, та вода густа!

— Не въ тому ричъ, що въ хати пичъ, а въ тому, що мирошныкъ половъяный!

— Мирошныкъ що? Ёго дило: пустывъ, пидкру-тывъ и сивъ!

— Эге! сядешъ!—наче въ гречци!

— Помажъ шестерню медомъ!

— Пидбый клына!

— Перехресты каминня!

Глазують, а Лытвынець бигае, та:

— Вотъ-сь бяда! вотъ-сь бяда!

Мене ажъ жалъ за ёго взявъ.

Бачу я, що винъ такый розумный, наче Беркова ярмулка, и кажу:

— Чоловиче Божый! Не за свое ты дило взявся!—
А винъ ще й пытається:

— Евта пачаму?

— Тому, що твій батько моловъ не віючы, маты пекла несіючы, а ты поивъ не рижучы.

А знаещъ ты, на що въ коня голова?

— На те, що безъ головы не можна.

— Отъ неправда! На те, щобъ посторонкы не спадалы... Заставъ свій млынъ, не переводь намъ воды! Зъ твого млына не исты намъ хлиба, а воду намъ збавыть, то й рыба подохне. Заставъ!

— Не можна,— каже,— колы прыказано, треба молоты. Чи хочъ, чи не хочъ, а перескочъ! Проты прыказу начальства не йды!

— Колы такъ, мелы соби! Мени тилькы воды шкода. По моему, якъ маты погано ораты, то лише выпрягты. А про то,—мелы!

— Не рупъ ёго,—озвався Цымбалыстый,— нехай людей забавляе...

Силы мы на колоди, табаки понюхалы, выгадокъ послухалы тай розійшлысь. Люде за клункы та й соби зъ млына. Регочуться.

Уранци нашого мирошныка и вода вмыла. Довго про ёго и чуткы не було. Млынъ стоить... мы вже и забулы про ёго. Ажъ ось, окружный прыбигъ, та ще не самъ, а зъ якимсь судовыкомъ зъ губерніи довидатыся зацевне, чому млынъ не слухае начальства, чому не хоче молоты? И мирошныкъ той зъ ными вернувся. Цилый день ходылы коло млына. Судовыкъ, що зъ губерніи, тилькы головою крутыть — бачу я, преногано крутыть... заразь и видно, що винъ знае, де мыши дирку прогрызлы.

— Занапастылы—каже—гроши!

— Треба каминня зняты, клітку выважыты, шестерню нову...

— Эге,—думаю я—у ёго вси клепкы дома... сей маху не дасть!

У вечери силы воны чаюваты въ росправи, поклыкалы й мене. Окружный мій такый добрый та мякенькый, наче восковый, частуе мене и каже:

— Я чувъ, Мартыне, що ты добрый майстеръ?

— Ать нибы то!

— По правди кажы!

— Заступыльно вытешу...

— Отъ и брешешъ! Ты жъ на дзвыныци угломъ правывъ?

— Колы то те було!

— Ось послухай мене: наймыся млынъ полагодыты!

Я такъ и зумывся.

— Де такы — кажу — мени за таку ричъ братыся? Се вы глумытеся зъ мене.

— Ни, каже — отъ хрестъ святой, колы неправда! Я довидався, що зъ тебе добрый майстеръ, такъ чомъ же тоби и соби не заробыты, и начальству не вгодыты?

— Начальству,—мовывъ я, — зъ дорогою душею готовъ-бы,— та въ чому инчому... а се страшне дило, не на мій копыль чоботы.

— Се ты начальствомъ нехтуешъ!...

— Крый мене Боже! Нехай мене се та те, колы я що таке! Тому не беруся, що боюсь, а для начальства усе готовъ... опричь сёго...

Винъ мене зновъ частуе та:

— Колы любышъ мене, берысь за млынъ!

— Ни,—кажу—шынкаръ якъ любыть пьяныцю, а донькы за ёго не оддасть.

И одкараскався.

Прыхожу до дому, сивъ за вечерю... чи взявъ ложку борщу, чи ни, —двери рыть... суне той мирошныкъ.

— Чого се воно! —думаю соби.

— Добрый вечеръ! —каже —хлебъ --силь!

— Имо та свій! въ ротъ носымо и тебе до гурту просымо!

Прысило и воно до столу... борщъ такъ уплитае, ажъ за ушамы лящыть. Слово по слови и начало воно зводыты ричъ на млынъ. Я слухаю, а воно все йде до того, щобъ я нанявся млынъ полагадыты. — „Гмъ! — думаю соби, — чого се воны на мене намагають? Тутъ щось непевного е...“ И до сына:

— А на, Степане, семыгрывенныка та прымчы намъ квартиру!

Думка въ мене така: загалуню отсе Лытвынча, то воно може розвяже соби языкъ. И не помылывся... на мое выйшло. По чарци, по другій, Лытвынча мени и выложило, якъ на долони.

— Такъ и такъ —каже — якъ заходывся отой палатський губерець рахуваты, то вырахувавъ, що на те, щобъ привести млынъ до дила, треба найменше дви тысячи карбованцивъ. Окружный тогди якъ заголо- сыть: „Бога побійтеся! Що се вы кажете! якъ се можна! Та колы вы еноралови подасте таку рахубу, винъ мене зъ свита зжыве! Мени тоди й Сибиру мало! прямо жы- вымъ въ землю лягай! Скаже: куды дывывеся? — Зна- чить: за одно зъ Нимцемъ казенни гроши переводывъ, казну дурывъ, царського добра не пыльнувавъ... що я тогди казатому?“ Губерець на те й каже: „такъ що-жъ зробыты?“ А окружный благае ёго: одшышитъ до ено- рала, що тутъ всёго лагоджиння рубливъ на двадцять, а лышень заходу багато, бо ыржа каминь обложила“. Чи чувъ хто таке: „ржа каминь обложила“. Зъ роду

не чувано; отже благае окружный тай благае, щобъ ыржу ту напысаты, и тоди каже, „я зо всихъ своихъ волостей майстривъ вжену та изъ своей кышени яку сотню докыну. Шкода не моя... та що вже! абы лыхо тыхо...

Справди, треба було лише доглядаты мени за Нимцемъ...“ Губерець и каже до нѣго: „звисто пожалуешъ ухналя, то й пидкову згубышь...“

Я соби отсе все й намотавъ на вуса.

Ото-жъ вони й справди вывели таке, що ыржа каминь обложила!

Мынула зима. На весни прыходыть и до насъ оповистка, що въ окрузи будуть торгы на лагоджиння млына, такъ щобъ хто охочый нанятыся, йшовъ на торгы. Цину за лагоджиння постановлено: одну сотню карбованцивъ, а на торгахъ, значыть, визьметься хтось ще дешевше... „Э—э!—думаю я—не проведешъ ты насъ! У тебе мудра голова, та и въ мене вона не повстяна!“ Заразъ я до Цымбалыстого:

— Се кажу—твоя роцына, ты й мисы! Сидай, чоловіче, на коняку, метныся по селахъ, буцимъ то наймыта шукаты, та остережы людей, щобъ не йшлы на ти торгы. Цуръ имъ! Нехай не сподиваються зъ жука меду исты!

Гараздъ. Ждемо, що буде. Торгы прызначено на четвергъ писля Провидъ. Ну,—думаю соби,—побачымо, кому выпало цокнутыся о мазныцю головою... Думаю, а самъ никому ни чычыркъ, тилькы Цымбалыстому... навить и жинци ни слова, бо моя Настя, хочъ и тямить, якъ плахту пидперезаты, а все-жъ такы и у неи не якый, якъ жиночый языкъ,—треба зъ нею обережно, бо сказано; на кобылу въ поли, на жинку въ доми не сподивайся никола...

Добре,—та не зовсимъ!

У Вербну недилу у вечери лежу я соби въ господи, а на двори темнота така, хочь око выколы, а дощъ тюжыть, немовъ зъ видра лье.

— Лаштуй,—кажу,—жинко, вечеряты, та швидче спаты, щобъ свитло марне не горило.

Тилькы се промовывъ, чую: бовъ! бовъ! бовъ! — на гвалть. Зыркъ я въ викно,—полумья изъ-за гребли такъ и шугае, и шугае! Я за шапку, та туды.

Эге—ге! казенный млынъ палае!

Господы якъ горило! Ажъ страшно було дывытыся. Я на людей:

— Гасить!

Кынулыся—де тоби! и прыступыты не можна! До тла усе згорило... тилькы пали осмалени лышылыся. Каминня такъ у воду и шубовстнуло.

Мы й не жалувалы. Думалы:

Господь напасть зъ насъ изнявъ. Отъ же не вгадалы! Якъ набигло до насъ начальство: и окружный, и помишныкъ ёго, и становый, и ще хтось зъ нымы, та якъ взялыся стежыты:

— Чого млынъ згоривъ?

Люде кажуть:

— Того, що занявся.

Воны зновъ:

— Зъ чого занявся?

— Ни зъ чого-жь, якъ зъ огню.

Воны зновъ:

— Де огонь взявся!

Де та де, де та де?!—та якъ пишла гаспыдська тяганына, то не одынъ разъ уприла у мене чупрына.

Потягали мене,—Маты моя Божа! За що-жъ мене? Чымъ я прогришивъ? Кажуть: „твій недоглядъ!“ Свять, святъ, святъ! хиба я въ млыни мирошныкомъ бувъ?

И слухаты не хочуть!

— Ты на те старшына! повиненъ за всимъ пылюваты!

Куды тилкы мене не тягали! И въ округъ, и въ земський, и въ повитовый судъ, и въ палату,—думавъ: душу зъ мене вытягнуть!.. Потягнуть отсе тай ну лядкаты мене Сибиромъ. Лякають, а я зъ переполоху колы не тельцю, то лошыцю, а то й паровыцю по боку... Умылостывляться трохы:

— Мы тебе, Хымуле, жаліємо,—вболивае окружный,—колы-бъ кого ынчого, мы-бъ давно вже въ Сибирь запраторылы, а тебе шкода намъ.

Та колы-жъ не наша воля, треба выноватого знайти... Не зъ неба-жъ упавъ огонь, та ще пидъ дощъ... хтось пидпалывъ. А то казенне добро! Чому ты вартовыхъ не ставывъ коло млына?..

Отакъ! Добре воны мене жалилы! Пожаливъ вовкъ кобылу, лышывъ хвистъ и грыву, — то такъ и воны мене, докы не зсадылы и зъ коня, и зъ вола, и зъ воза. Колы-бъ ще трохы, то булы-бъ и зъ кгрунту зсадылы, зъ хаты-бъ выперлы булы, та вже бувъ тутъ одынъ панокъ, той заступывся за мене: взявъ та все чысто спысавъ до самого мынистра. А мынистеръ и напысавъ до енорала:

— „Годи вамъ варыты зъ чоловика воду! Колы взявъ чортъ батигъ, нехай ёму и пужално!..“

Тогди мене ослобонылы.

Отакъ я до злыднивъ достаршынувався, все черезъ Цымбалыстого, та черезъ той гаспыдський млынъ.

Цуръ ёму!

А все-жь моя думка и теперь така, що ниhto, якъ оте Лытвынча пидпалыло млынъ. Звистно, не безъ того, щобъ... Та вже нехай ихъ Богъ тамъ судыть.

1884.

ЗА КРЫЛОЮ

ЗА КРЫГОЮ.

(Оповідання).

Н о за прегарный день выдався въ десятую пятницу! Сонечко свитьть, гріе, а не пече; не душно, не млосно. Повитря оксамытовою цивкою такъ само до тебе въ груди и плыне и плыне, надае тоби новой свижою сылы и не дае сыдиты въ хати... Я взявъ брыль и пишовъ въ село Рокытяне провидаты давню свою знаёму, стареньку бабусю Ольгу Чепелыху. Мени сказаны зъ вечера, що Чепелыси не добре, ныбы занедужала.

Чепелышына хата недалеко зъ кинця села, на горбочку, надъ самисенькымъ Удаемъ. (Удай—ричка, доплывъ Десны). Вона вже давно не Чепелышына, а внукивъ їи одъ найстаршой сестры Уляны Гончарыхы. Ольга давно видпысала на ихъ и хату, и грунтъ, и поле, яке тамъ було, абы їи годувалы до самой смерты.

Прыхожу.

Въ двори тому, якъ у виночку, чысто—пречысто, хочъ покотысь... Пидъ повиткою Ольжынъ внукъ Максимъ Гончаренко—чоловикъ литъ такъ зъ трыдцять—сыдыть верхы на стелюзи та выстругуе стругомъ лискови обручи. Биля ёго малеча: хлопьятко и дви див-

чынкы — се вже Чепелышыны правнуку — граються стружкамы: нанызують ихъ, нібы-то бублычкы, та збираютьця „нести у гóродъ“...

— Помогай Бигъ, Максые! — озвався я.

— День добрый, зъ пятницею!

— Майструешъ?

— Этъ, абы то не сыдить, згорнувши руки. На осинь обручи выготовляю.

— Оныська (се Максимова жинка) дома?

— Нема, десь на лузи зъ полотнамы, билить...

Просымо-жь до хаты! Заходьте... спочыните... втомылысь... Пишкы?

— Пишкы. Гарный день такой... Бабусю провидать прыйшовъ. Де вона? Чувъ, що не здужае...

— Ни, въ добрый часъ поговорыты, ничего. Дякуваты Бога — выбрыкуе.

— Гараздъ. Въ хати вона?

— Ни, на задvirку. Ось я проведу васъ.

— Не треба... я стежечку знаю, абы тилькы „Цыганъ“ лытокъ не полатавъ...

— Нема дома, — Оныська взяла до полотентъ.

Пидъ вышнею на задvirку на зеленій трави сыдила Чепелыха. Самой ии за лыстомъ не видно було, манячила тилькы хустка на голови, била — била, наче снигъ.

Задvirокъ той бувъ невеличкый, та що за гарный прегарный! Кругомъ по-пидъ тыномъ кущи бузку, а въ самому кутку вышня, — одна тилькы та така гыляста, розлога; передъ викнамы въ хату, проты дверей, сами квиткы: любыстокъ, кануперъ, мята, шовкова трава, пивоня, васылькы... Чепелыха сама доглядала задvirокъ; за теплои годыны вона тамъ цилисенькый

день сыдыть та або куделю пряде або вовну скубе, або кужиль чеше.

Глянувъ я на бабуся, — и теперь у неи за поясомъ куделя билои вовны.

Що за прывитна та прыятна тварь у бабуси! Такой другой я на своимъ вику ни де не стривавъ. Лыченько те у неи таке чысте, хочъ зморшковате, наче печене яблучко, маленьке таке, въ жменю вбгавъ-бы ёго, та таке добре — добре, наче сама добристь! Пидь густымы сывымы бровамы свитяться чорни очи. Колысы ти очи певно що не одно парубоче сердце обпеклы! Теперь вже стари воны, а якъ свитяться, якъ бигають! Прямо, можна сказаты, горять.

— Здорови булы, бабуся!

— Доброго здоровьячка вамъ!

— Жыви, здоровы?

— Скрыплю соби потроху.

— Якъ жывете, бабуся?

— Жыву та кулишь жую; хлиба-бъ рада, такъ зубивъ бракуе — розгубыла вси... А вы тамъ якъ на хутори?

— Выбрыкуемо!

— Хвалыть Бога! Сидайте. Давно васъ не бачыла, — зъ Велыкодня.

Слово по слови пишла розмова.

— Рясно у васъ бабуся, вышень.

— Рясенько! Дасть Бигъ, — на вареныкы прыходьте. Буйни вышни будутъ, колы не попече ихъ. Родюча се вышня, що року родыть; хочъ якый у людей недоридъ, а мы зъ неи видерь двое наберемо. А вже й стара...

— А якъ стара?

— Юрась покійнычокъ посадивъ її передъ тымъ рокомъ, якъ самъ за крыгою пишовъ... Наче знавъ, на пам'ять про себе, царство ёму небесне... де то душенька ёго свята? (Чепелыха важко зитхнула). Бильшъ, якъ пятьдесятъ литъ, отсій вышни буде. Стара. Хто зъ насъ кого переживе: чи я її, чи вона мене?.. Я вже такъ її бережу!.. Мабуть разомъ: я въ домовину, а вона въ пичъ... Нехай не всыхае, докы я ноги волочу, а простягну, тоди вже якъ соби знае... Вона моя втиха, вона мени разъ-у-разъ нагадуе Юрася...

Бабуся глянула на вышню, на небо, зновъ зитхнула.

Я чувъ одъ людей, що Чепелыси за молоду ще выпало вельке горе: сынъ її „втопывся“, та бажавъ я, щобъ сама вона розповила мени, зъ якои речи Юрась утопывся. Килько разивъ починавъ я розпытуваты Чепелыху,—вона або мовчала, або одповідала тилькы:

— Не думавъ винъ топытыся, а за крыгою пишовъ —та бильшъ ничего й не скаже.

Сёгодня мени якось несподивано пощастыло: бабуся сама звела ричъ на Юрасеву смерть и почала:

— Охъ диты, диты! Безъ васъ горе, зъ вами въ двое! У кого диткы—якъ квиткы, якъ маку ихъ ясно и вси выростуть, а въ кого одно, та й те!..... Отъ и въ мене: одынъ—однисенькый бувъ сынъ та й той пишовъ Богу на прыёмъ... Скильки то литъ вже топчуся самотнею, якъ палець... Думала, ридныхъ внукивъ дижду, тишытыму ихъ, лысточкомъ до мого серця лыпнытымуть воны... ажъ ось якъ довелося: замисць внукивъ—куделю тишу... Оттакъ на старисть...

Воно й старисть моя не яка ще; люде геть довше живуть; покійнычокъ батенько,—земля надъ нымъ перомъ!—на стодесятому лити свого вику ще роивъ зби-

равъ, а дидусъ мій — легко ёму лежаты, сыру землю держаты! — проживъ безъ одного стодвадцять. Ну, та теперь такихъ людей нема, вывелыся... теперь абы за пятьдесятъ, вже й квокче...

— Скільки-жъ вамъ, бабусю, литъ? — перебивъ я Чепелыху.

— Мени? Сущє й сама не тямлю... чи буде девятьдесятъ, чи може ще й ни. Колы-бъ порахуваты. Людына я проста, не зумію, ось нуте вы чи не выведете, вы жъ чоловикъ письменный. Отъ якъ буде: заразъ по 16-му лити пишла я за Даныла, — знайшлася я на Дмитра, а винчалы насъ за тыждень передъ Михайломъ, значыть тилькы що перескочыло за 16. За Даныломъ я була литъ десять, дитокъ не було... Въ холеру овдовила... Се въ ту, въ першу велику холеру... Скільки тому литъ буде?

— Пятьдесятъ и пять...

— Такъ отъ теперь и зведить, чи е девятьдесятъ, чи нема?

— Нема ще; безъ девяти девятьдесятъ...

— Отъ бачте! Такъ выходыть, що и отсій выпни багато я зайвого нарахувала. Була я вдовою одынъ рикъ; ще до году, якъ побралыся мы зъ Платономъ, знайшовся у мене Юрасько, а якъ посадывъ винъ сю выпню, бувъ винъ настоящимъ парубкомъ, вусъ уже высыпався, бороду голывъ уже, на пори бувъ, засва-тався вже... литъ бильше якъ двадцять було. Такъ якъ воно выходыть отсій выпни?

— Сорока нема ще, безъ семы—трыдцять и тры.

— Отъ воно якъ! а я, бачъ, нарахувала вже пятьдесятъ. Отъ стилькы-жъ якъ Юрасъ пишовъ за кры-гою. Трыдцять и тры! Яки-бъ то доси въ мене внуку

булы! Господы! Може-бъ и правнукивъ доси тишыла... Не судылося...

И въ друге недовго була я замужемъ,—тры roky. Якъ пишовъ Платонъ на Динь, на косовыцю, такъ и не вернувся. Тамъ десь ёго й поховалы. Посумувала я, пожурылася та й закаялася въ третє йты. Добри люде траплялыся: Евдокымъ Шершень, що позаторикъ померъ, тежъ зъ холеры бувъ овдовивъ; такъ и винъ присватувався до мене. И Гуркало Павло зъ Олышивкы, ще й доси жывый—протягны ёму, Воже, вику! — и той сватався. Бувъ ще де-хто; не пишла. Годи,—кажу,—пишла разъ — не гараздъ, — не одважусь въ другый разъ. Може Господь и покаравъ мене за те, що въ друге бралася... було-бъ уже Данылыхою звикуваты, а за Чепиля не йты; може-бъ и лыха менше зазнала...

Такый-же то вдатный хлопчыкъ выйшовъ мій Юрасько: до чого кынь, такъ клынь. Такимъ, кажутъ, Богъ и талану не дае... До школы взяла ёго охота. Тоди въ нашому сели школа була, дякъ державъ... на самому цвынтари була... така прегарна хата, на дви половыны: въ одній дякъ, въ другій школа. Теперь ии и слиду нема.

— Иды, кажу, сыночку, до школы, иды!

Поеднала дяка: два мишки картопли, повисмо конопель, пудъ борошна, ворочокъ пшона, та карбованецъ гришмы...

Вже-жъ и вчывся мій Юрасько! Дякъ було не нахвалыться, та де-жъ вамъ: на дванадцятому лити воно вже на крылоси ставало и „Апостола“ чытало! Отсе було якъ выведе Херувымську, такъ ёго тонесенькый голосочокъ на всю церкву розлягається, никого за нымъ не чутно, усихъ винъ покрывае.

Я вже радила, сподивалася: вийде мій Юрко на дяка. Отець Корній брався вивести його и бувъ-бы вывивъ; спершу, каже, попаламаруе, а тоди й на дяка. Якъ-бы то воно було любо та мыло!

Колы-жъ у Юрка не те на думци було. До майстерства знявся. Я йому се и те, а винъ якъ затався:

— Въ ковали та й въ ковали!

Чого-жъ не казала, чого не робыла, — не послушався мене; мусила я його одвести въ Нижынъ до коваля. Клымъ Тёрныця — тамъ такой коваль бувъ, — узявъ Юрася на чотыри годы. Не хотила я, охъ, якъ не хотила, та мусила корытыся.

Выбувъ Юрко свои годы у коваля; вернувся до дому.

— Треба, каже, мамо, свою кузню и всю зброю до неи справыты.

— Чомъ-бы не справыты, та зъ чого?

Порадылысь мы. Телычка — третяка була у насъ, продали її; килька овечатъ вывели на ярмарокъ; було у мене въ скрыни зайве полотенце, ажъ пять сувоивъ, такъ про запасъ напярля та набилыла... и його продала. На ти гроши спромоглыся и кузню и до кузни. Отуть на городи пидъ вербою кузня була, бия копанкы... Завалыласъ давно и слиду нема, а прыстрой ковальски люде рознесли...

Кхе мій Юрко. Уже-жъ и коваль зъ його вдався! чи й бувъ де другый такой! На сели у насъ были два панськихъ ковали, такъ куды имъ до Юрка! за поясъ винъ обохъ ихъ заткнувъ!

Уже було чи сокыру насталыть, чи косу зварыть, чи оскардъ загартувать, чи що ынше — винъ якъ утне, то вже ниhto проты его! Сверделъ було хочъ який малесенький, винъ зробыть, а серпамъ зъ его рукъ такъ

и вику не було. За тежъ и людей прынадывъ до себе такъ, що одбою одъ роботы нема, наче на ярмарку, такъ у насъ на городи було: той зъ лемишемъ, той зъ чересломъ, тому заступъ, а сѣму каблучку на кисся, — уся околыця валомъ валыла до ёго. А винъ клепае, а винъ клепае! Питъ зъ ёго — наче вода зъ стрихы весною, а ёму байдуже, — куче...

Отакъ цилый тыждень зъ ранку до вечера. Въ сажу замурзається, наче зъ бовдура вылизъ, на себе не похожий, а прыйде суббота — вже винъ зъ обиду и за холодну воду не визьметься: мьється, чешеться, чепурыться. Вранци и не пизнаты ёго, — орель! Жупанъ на ёму сынїй, поясъ червонїй, шапка сыва, смушева, чоботы зъ пидковамы, кучери ажъ мають, а очыма такъ и сїе... орель тай годи! Прыйде до церкви, на крылось, чытае, спивае... Дивчата на ёго такъ и повпываються очыма, а въ мене — и молитва на думку не йде, душа росте въ небо! Дывлюся на свого Юрася, радїю та гадаю: яку-бъ ёму выраты, яку-бъ посвататы? Та гарна, а та ще краца!

А дали думаю: ни, нехай самъ соби выбере пару по серцю та по мысли...

Хиба-жъ не було зъ кого й выбираты? мало въ насъ на сели було того квити? Господы, Твоя воля, скильки! Выйдешъ чи на улыцю, чи до церкви, — мовъ макъ цвите! Теперь и дивчата якось не ти стали: теперенькы якисъ воны хыряви та плюгави, а то було, — дивка иде — земля пидъ нею гуде, здоровьямъ одъ неи такъ и папыть! Що й казаты, марнїють люде!

Выбравъ мїй Юрасько... кого-бъ вы думалы? Ой, ой кого! — крепачку выбравъ.

Отутъ у головахъ нашого городу живъ панський крепакъ Свыридъ Бандыкъ, а въ ёго була дочка Ганна.

Грихъ сказаты, дивка зъ себе вродлива, наче вылыта, наче намальована, тилькы-жъ бо лышенько, що крепачка, а вады за нею нема. Взялы їи въ двирь за прачку: не за настоящу прачку, а спершу на людей, на дворську челядь. У тихъ панивъ — звелысь вони уже зъ кодромъ, и будынкы ихъ мохомъ порослы, — такой звичай бувъ: берутъ дивку до пекарни, щобъ прала на людей; пере вона, обпирае рикъ — другой усякихъ панськихъ лызоблюдивъ, а тоди й на панивъ. Навчыться гладыты, тоди їи въ горныци, а тамъ вже, що Богъ пошле: добре, якъ добре, а бильше того, що покриткамы выходылы.

Прызнався мени Юрко: „Такъ, мамо, и такъ, благословить!“

Що-жъ, думаю собі, хочъ вона й крепачка, а доброго батька дытына, и роботяща... така вже пара зъ Юркомъ буде, що на! подывысь, та русьмихнысь! Чась добрый!

— Боже благословы, кажу, тилькы, сыночку, выкупъ треба.

— А вже-жъ, такъ не виддадутъ.

— То-то жъ бо й е! Та ще хто знае, що вони й заправлять за ней? Може таку цину положить, що й не спроможемся...

— Вони, мамо, паны добри...

— Добри, сыночку, якъ сплять, а безъ выкупу не обійдешься, — се вже я добре видаю.

Взяла я хлибъ-силь, пишла до двора: спершу до пани.

Выйшла вона до мене, розпыталася, тоди до пана. И панъ выйшовъ: те та се... бачу, не геть-то змагаються. Вклонылася, пытаюся: чи буде выкупъ?

— Хйба можна, бабо, безъ выкупу?

— Абы вапа ласка,—кажу имъ, и зновъ вклони-лася,—все можна...

— Ни, безъ выкупу й не думай.

— Що жъ положыте?

Панъ зразу—спасыби ёму—пятьдесять, каже, тре-ба... не грихъ буде, не накладно. Юрко—добрый ко-валь, швыдко заробыть.

А пани якъ вызвирьтсья на ёго:

— Що ты, що ты! зъ глузду зсунувся, чи що? Якъ то можна за такую роботящу дивку—та пятьдесять? За неи и сотни мало! Мы ии два роки на прачку прив-чалы, а винъ пятьдесять! Колы не сотня, —ничого й казаты!

— Шкода, панійко, й заходу,—кажу до неи,—на таки гроши не спроможемось!—и мовчу; а ну, думаю, що зъ сёго выйде? чи панъ сперечатыметься за свою цину, чи й винъ за жинчыну?

— Вже жъ и дешевше наврядъ де знайдете,—се такъ пани до мене. Я мовчу, а панъ:

— Наврядъ, хто й бильше пятьдесяты дасть...

— Ты бъ даромъ пороздававъ, —пани на ёго,—добре, що не твой, а мой! Своихъ даруй!

И почала, и почала! Винъ ий слово, а вона ёму такъ и сыпле, ажъ брызъкае зъ рота. Я мовчу... Сва-рылыся воны, сварылыся, ажъ потомылыся. Я тоди:

— Прощайте, колы такъ!

Пани за мене:

— Тривай, бабо! (Я тоди ще й не гадала бабу-ваты). Що жъ идешъ, ничого не сказавшы? Мы твоеи цины не чулы...

Ну, думаю соби, отсе гараздъ; може воно й на нашъ каминь зерно впаде... Бачте, се було за тыж-

дѣнь до Риздва; пидъ свята панамъ грошей такъ треба, що ажъ-ажъ-ажъ!

— Панійко,—кажу до ней,—проты вашої цины я не посмію свою сказаты...

— Говоры, не бійся!

— Колы бъ не розсердылысь...

— Ни, говоры...

— Такъ, кажу, колы бъ ваша ласка, та взяли трыдцять, мы бъ за васъ и за вашихъ дитей Бога до выку молылы...

— Якъ се можна! де чувано такый выкупъ!

— Колы жъ наши злыдни...

Ото якъ почалы, якъ почалы торгуватися, зъєдналыся на сорокъ, абы заразы гроши.

У насъ стилькы не було, такъ десять карбованцивъ понапозычалы по людяхъ: у кого тры, у кого два, въ кого одного. Зибралы, однесли и бумагу взяли. Тилькы умова така була, щобъ винчатися перегадомъ, а до Велькодня щобъ Ганна робыла въ двори.

Добре, нехай и такъ! Мы й сами не проты того; ни зъ чымъ було справляты весилля. Думка така въ насъ: за зиму Юрко заробыть на винчанья, а за лито на весилля, та по осени, дасть Богъ, справымо й весилля. Вже жъ безъ весилля ани Боже мій не можна...

Гараздъ! Не жыву я, а прямо тилькы радію, тилькы въ мене й думкы про те, якъ воны поберуться, жытымуть любенько... Богъ благословить ихъ диточкамы, а мене унукамы... я ихъ доглядатыму, зъ рукъ не спускатыму, бавытыму, пыснуты не дамъ... И сילו, та все отакъ думаю! Таки жъ то булы въ мене надіи, таки надіи, що й Господы! А де воны? Гай, гай! розвіявъ ихъ витерьъ... за крыгою... пійшлы...

Саме у вербный четверь, отакъ якъ въ полудень, сидымо мы зъ Юркомъ въ хати, — крыга вже рушала... Чуемо, щось на улыци несамовыто гукае:

— Рятуйте, хто въ Бога вируе! рятуйте!

Юрасько якъ сидивъ, такъ безъ шапки прожогомъ зъ хаты... а я такъ злякалася, що й не тямлю себе, стою середъ хаты, трушуся.

Чую Юрасько кричать:

— Човна давайте, човна!

Я тоди й соби зъ хаты. Дивлюся: Маты моя Божа! Водю погнало на кризи Ганну! стоить вона на тій кризи, руки зняла до Бога, та проби: „Рятуйте! рятуйте!“ Люд-й збиглося сыла...

Охъ, Господы, никому не приведы такъ! Пишла Ганнуса на ричку прачемъ праты сорочки, чи що тамъ. Зъ берега вода каламутна, — вона одійшла соби геть на лидъ, розташувалася, пере... Чудна, просты Господы, людына! Якъ такы не помитыты того, що передъ нею вже лёду нема! Байдуже, пере, прачуе, стукае прачемъ... а воно якъ рване крыгу, якъ попре іи витромъ! Понесло и Ганну на кризи...

Доки прынеслы того човна, Ганну вже геть — геть замчало. А въ мене серденько такъ и рвется, якъ не выскочыть...

Спустылы човна, Юрко та товарышъ ёго Скъбка Иванъ, що духу було на човенъ. Гребуть, плывуть, стрилою мчыть ихъ за водою... бижыть човенъ, отъ-отъ бы вже догнаты Ганну, а зъ-заду нова крыга якъ шугоне, якъ затрищыть! Господы! одна на другу, цилу гору навернуло крыгы! Бижыть човенъ, а та гора за нимъ. Бачу я, Юрасько рученьку вже простягае до Ганны!... Похолола я вся, зъострашу й рота не роззявлю, молыться хочу, а мени зубы сципыло... Ой,

Боже мій мылий! Та гора—крыга на човенъ... човенъ на бикъ... Юрасько й Иванъ зъ човна, та пидъ крыгу!... У мене такъ и потемнило въ очахъ. Не тямлю, що було дали... Люде повидали потимъ, що я була кынулася въ воду, та не пустылы мене, не дали вмерты... А Юрка и Йвана бильше, кажуть, ни хто й не бачывъ... и не вырнули ни разу зъ пидъ воды... крыгою затерло ихъ... Бачылы тилькы, якъ крыга наскочыла и на Ганну, та й ии пидъ лидъ... Тилькы мы ихъ и бачылы...

Очуняла я. Лучче бъ була и не очунювала!

Все мое щастя, уси мои надїи пишлы за тїєю крыгою... Годи!

По старесенькому лыченьку Ольгы покотылыся буйни слёзы...

1885 г.

Отакъ булы векочылы!

(Зъ народныхъ усть).

Висно — безъ прыгоды чоловікъ не прожыве! И те сказаты: не видавъ-бы чоловікъ прыгоды, то може-бъ и Бога забудь. Отъ и мій небижчыкъ чоловікъ, нехай вже царствуе! на що вже сторожкый бувъ, а въ такую халепу бувъ попавъ, що колы-бъ не Богъ та не добри люде, то може и вьскысь вь бувъ де на Сибири.

Давно се було: ой, ой! якъ давно. Мы зъ Герасимомъ ще до великой холеры бралыся, отець Ерофтей и винчавъ; давно... Та цытьте лышень, що се я! за великой холеры померъ нашъ сынъ, одинъ тилькы й бувъ!.. Парубокъ литъ 20 бувъ! та зъ себе-жь то якый! наче намальований!.. Шкодал.. ще яка шкода!.. охъ, охъ! Ёго свята воля!..

Отець Ерофтей, глядять лышень, а чи не билышь якъ цилу сотню литъ у насъ попувавъ: я скилькы й зазнаю ёго — усе винъ наче молокомъ облытый; за те дурни люде взялы та й продражнылы ёго „зымою“; а сущє винъ прозывався Гуркаломъ.

Мы тоди козакувалы, теперь вже казенци. Воно й козакованья те, тилькы одна слава, а щобъ що ынчого,

такъ ни; тилькы що люде тоди якось прязнійши були. У козакивъ тоди свои конторы були; вони и правылы надъ нами; якъ царь звелыть, такъ ти конторы и чынять. А въ царя нашего бувъ тоди саме якыйсь графъ, чи князь, чи може такъ тилькы великый панъ—Кысиль. Чымсь тому Кысилю и не сподобалыся наши конторы; а може вони чымсь прошпетылыся,—про те не скажу. Кысиль и прыставъ до царя; клинчыть та й клинчыть:

— Скасуймо, царю, конторы, на що вони?

Царь на те ничего: усе мовчавъ, усе мовчавъ, докы ажъ не остогыдло ёму слухаты того клинчиння; тоди винъ на Кысиля:

— Та й остывъ же ты мени зъ тымы конторами! прыставъ наче мокре рядно: якъ коржа, такъ коржа! ажъ въ сами печинкы зализъ! Колы вже такъ тоби прыспычыло, що не вдержышь, то й касуй!

— Касуваты?—зрадивъ ото Кысиль.

— Касуй, та озыраючысь мини.

— А що?

— Обережно треба.

— Хиба що?

— Щобъ часомъ куцому на хвистъ не наступывъ.

— Щобъ то якъ?—пытається Кысиль; бачте винъ не зрозумивъ, до чого царь ричъ веде. Царь ёму на те:

— Касуй, та щобъ ты мени людянь не нашкодывъ. Звисно—царське серце про людей бьеться; и прыказка така е: „Богъ батько, царь дядько“; и въ пысаніи стоить: „Серце царево въ рукахъ Божіихъ“. Ото-жь бо й то.

Взявся Кысиль— усе чысто пишло геть до горы ногамы, ажъ жалъ жывый було бере! Звисно, старовына свята... Деревыну рубаты почнешъ, и вона просытья, и у неи больить... А Кысилю байдуже! плюндруе, немовъ ту лицыну на обручи... И плюндрувавъ...

Зъ того часу и стали мы казенцями. Казенци й казенци! нехай и такъ. Ёго сыла, ёго й воля, и винъ царський, и мы не чьи.

Заразъ и въ нашому сели завелы росправу, старшыну, стійкы зъ стійчыкамы, ще й биркы якись бралися заводыты: и позаводылы-бъ; що имъ! що тому Кысилю! Та царь не давъ, сказавъ: „не нада“. Якъ сказавъ ёму ото царь „не нада“, винъ тоди хвистъ пидъ себе. А вже-жъ царське слово — вельке дило; колы царь каже „не нада“, такъ вже й самому Кысилю тоди дзускы! — Що воно таке — оти биркы — настояще не скажу; може що до овецъ, або до ягнятъ; въ нашому сели якъ вылучають овецъ зъ отары, такъ все на ныхъ: быръ, быръ, быръ! Отъ я и миркую що може ти биркы до овецъ. Отъ-же—„не нада!“...

Скасувалы наши конторы, натомисць завелы своихъ окружныхъ начальныкивъ. Царь и каже до Кысиля:

— Про мене!.. нехай и „окружные“ — абы вони людей не кривдылы. А дочуюся, що кривдятъ, усе на тоби окошытыся: ты мени за всихъ въ отвити станешъ. Отъ-же пыльнуй!

— Добре,—каже той Кысиль,—пыльнуватому, а колы що — твій мечъ, моя голова зъ плечъ. Я надъ окружными—палату, а поверхъ палаты—енерала.

Царь ёму на те:

— Хочъ и двохъ, абы людямъ добре було; енераливъ у мене стане, выбирай, якихъ хочъ; одно наказую тоби—щобъ людямъ було гараздъ...

Казенци й казенци! нехай и такъ. Трошки зпершу ніяково було; то були людьмы, а то казенци, а дали прывыклы. Що-жъ! Не прылетивъ соловей — нехай

иволга за нѣго править, — послухаемо, якъ вона вытнатыме... Эге-жь!

Стійку люде одбувалы по черзи: у кого е кони, той зъ киньмы; въ кого нема, той пишымъ. Була и въ насъ пара коненягъ; солова кобыла, та чалый кинь; на вики добряча кобыла була, хочъ трохы й брыкалася; и пугу любила, за те-жь и везюча була. А вже що кинь, такъ кинь, — и баскый, и веселый, и везучый: доброй жени дви копы жыта навантажышъ на ёго, оплени у вози плачуть, а чалому байдуже, иде наче впорожни.

Ото-жь и до насъ черга прыйшла на стійку: вже-жь що людягъ, те й намъ. Сутяжно трохы, та що дияты, не ставаты-жь намъ проты мыру! Хата наша стояла на самому рози проты майдану, а за майданомъ и росправа. Кому далеко було, той бильшъ того, що на стійци и обидавъ; жинка чи дытына прынесе, колы е що, а нема, то й такъ перебуде козакъ: хлиба шматокъ, солы дрибокъ, абы въ утроби не скыглыло. Намъ було близько, такъ Герасымъ прыходывъ додому на обидъ.

Сыдымо якоесь въ синяхъ, обидаемо соби. Се було влитку, — здається, передъ Духомъ ще. Чуемо — щось гупотыть; пишый стійчыкъ прыбигъ зъ росправы.

— Кыдайте, дядьку, усе! — каже на Герасыма, — йдить швидче, везты когось треба; въ росправы никогисинько; старшына и пысарь ще зранку побиглы десь до миста; а якоесь паненя прыйшло каже: „ту-жь-ту заразъ ёго везты“. Годи вамъ билиа мыскы, идить швидче!

Недалы й борщу добраты. Побигъ Герасымъ. Кони зъ возомъ въ росправы булы. Повизъ якогось судовыка до миста.

Везе, дывыться на того судовыка; ніякъ не розбере, не вгадае, що то за судовыкъ? чи винъ зъ панивъ, чи такъ соби зъ людей? Таке, бачте, воно не показне, ни зъ очей, ни зъ плечей; прыстаркувате, невеличкѣ, та ще й безъ дзвоника. Тоди саме выгадалы издыты зъ дзвоникамы. Таке той Кысиль позаводывъ; абы якый зъ дебільшыхъ, заразы ёму й дзвонны, наче архіерееви. Абы людей полошыты! Дзвонныкъ, бачте, далеко чутко, то вже всякъ, хто на шляху вчуе, заразы и тямить, що треба осторонь, збочыты геть зъ шляху, — и звертае задалегидь.

Герасымъ и каже самъ соби: „Колы ёму дзвоника не пропысано, значыть, воно невелика цяця, сипачка“. А ихъ тоди розвелося у насъ, Господы, яка сыла, наче осы въ сухолиття! Булы помижъ ныхъ и таки, що, простить, на трѣхъ одни штаны, за те зъ кгудзыкамы! Чысто тоби голодрәнець, а те-жъ преться въ паны, прындыться, наче насиння на сковороди!

Идутъ... Герасымъ, якъ прыдывывся, то трохы й помиливійшавъ; коней не жене: по хазяйськи иде, пидтюпцемъ. Судовычокъ на те не сердыться, не брызъкае. — Э, — думае Герасымъ, — справди мабутъ воно такъ соби и зъ возного не буде. Тоди таки судовыкы булы — возни; Кысиль и ихъ вывивъ.

Идутъ дали; сипачка той мовчыть, куняе, и Герасымъ мовчыть; ни до коней, ни до ёго. Ніяково Герасымови й розмовляты; хочъ той судовычокъ и зъ абыякихъ, а все жъ воно паньскимъ мыломъ вмывалося, то й липше держаты языкъ на зашморзи, не розвязуваты.

Мовчатъ вони обыдва, а згодя судовыкъ позихнувъ та до Герасыма:

— Твои кони?

— Уже жъ не чый бильшь, мои.

— Куповани?

— Солову купивъ, а чалый пытомый.

— Заразъ, каже, знаты, що свои кони, — не жешъ.

— А чога намъ летиты, — мовивъ Герасымъ, — до вечора ще далеко, поспіємо.

А все жъ такы думка у Герасыма: „се винъ на догадъ бурякивъ“, та й торкнувъ коней вижкамы, а то й воны чи догадалыся, кого везуть, чи що, — отъ-отъ бы стали.

Слово по слови розбалакалыся, — про що? того суще не скажу, я жъ пры тому не була, а Герасымъ не казавъ мени. Балакають; Герасымъ и помичае, що судовычокъ той по людськи балакае. Ще бильшъ посмиливийшавъ Герасымъ, а тутъ ёму якъ на те жъ люльки закортило. Винъ до судовыка:

— Чы не во гнивъ вамъ буде, якъ я трошки люльку запалю?

— Байдуже, палы.

— А вы не вживаете?

— Ни, каже, не вживаю.

— И добре робыте, смаку зъ неи някого, тилькы що ынколы сонъ перебье.

Палыть Герасымъ, балакають; панокъ той наче прочунявъ, такимъ ставъ говиркымъ, про все роспытуе, найбильшъ про людей, якъ живутъ? чи не сутяжно одъ старшыны? що гомонять люде про новий ладъ? Герасымъ розкынувъ розумомъ, видповидае ёму черезъ пьате, та въ десяте, — абы не мовчать, а самъ соби думае: „чи не пидвозыть той панокъ москаля? може у ёго ангельскый голосокъ, а чортяча думка?“

Проихалы ще тамъ килька гоней, чи верстовъ; до миста ще далеко, ще тилькы пискы починаються. И

пискы тамъ не довги, та по саму маточыну. Герасымъ и думае соби: „щобъ воно було, колы бъ я заспивавъ? Э, ни, думае, зразу такъ боязно, спершу розпытаюся“, — тай ну, якъ кажуть, манивцями.

— Не во гнивъ вамъ буде, паночку! я щось спытаюся у вашой мылосты.

— Пытайся, — каже.

— Поздоровъ, Боже, васъ! вы пры палати?

— Пры палати.

— Зъ велькыхъ, чи ни?

— Ни, не зъ велькыхъ.

— Я такъ и гадавъ соби.

— Чому такъ гадавъ?

— Тому, поздоровъ васъ, Боже! що, бачте, вамъ дзвонька не пропысано, та й балакаете вы по людськи.

Всмихнувся той панокъ и ничого; а на Герасыма наче хто наславъ сонъ, такъ ёму ажъ очи злыпаються, вже винъ и люльку палывъ, — ничого не вдіе, такъ наче на „діяніи“, тыць та тыць носомъ у пазуху; отъ винъ зновъ люльку зъ за халявы та до панка.

— Подержте вижечокъ, а я выкреншу.

— Крешы, каже, и взявся за вижкы.

Выкресавъ огню; кресало и креминь въ гаманецъ, гаманецъ въ сакивки, по хазяйськи, сакивки за поясъ та й каже до панка, пытається:

— Чи тямьте що коло коней?

— Де-що тямлю.

— Запряжете?

— Чому-жь! хиба мудрація велька?

— Уміючы не велька... А супоню стягнете?

— Стягну.

— И розберете — куды собъ, куды цабе?

— Не помылюсь.

— Добра у васъ голова, якъ бачу! а отъ колы-бъ довелось зъ кымъ розмынутыся на шляху, та ще буває зъ такимъ, що дзвонить, якъ бы вы тоди? не зачепите? вись не вгорить?

— Розмынусь.

— А не брешыте?

— Далебигъ—ни!

— Ну колы такъ, такъ нехай ось якъ; сидайте, поздоровъ Боже васъ! отуть на передку, вижечкы зберить, та й поглядайте на коней, нехай идуть, абы не стали; вамъ не такъ буде нудно, а я спочыну, закымъ пискы переидемо.

Послухався панокъ и на волосыночку не змагався: сивъ на передокъ, а Герасыма пустывъ на задокъ. Герасымъ лигъ тай заснувъ. Вже и пискы переихалы, а винъ спыть; вже й мисто — Герасымъ спыть, а той не будыть ёго; въ двиръ вѣхалы, тоди той панокъ на Герасыма:

— Вставай, дядьку! прыихалы!

Прокрынувся Герасымъ:—а де се мы?—пытається.

— Дома вже... ставай отамъ у затышку пидъ повиткою, выпряжы коней та погодуй; хочъ не биглы, пидтющемъ ихалы, а все такы 20 верстовъ протюпалы... Погодуй,—сказано: пошануй скотыну разъ, а вона тебе десять... Сина и вивса тоби дадутъ, спасыбигъ, що прывизъ.

И пишовъ соби чи до будынку, чи куды тамъ. Порається Герасымъ коло коней и байдуже соби, зо сну очей не продере. Ще эглобельной не выпрягъ, якъ ось иде до нѣго щось таке пузате-пузате та бородаце: А йды, каже, на Герасыма, беры соби вивса; скилькы тоби, мирку, чи дви?

Герасымъ дякуе, а соби на думци: „Якъ ёго браты? Може за гроши? Може се той, що вивсомъ перепродуе... чымъ же я ёму заплачу?“ звисно, грошей не було. А той пузатый до ёго:

— Иды вже, колы йдешь...

— Та по чимъ же у васъ мирка?.. — пытається Герасымъ.

А пузатый ёму видповидає:

— Для тебе ни по-чимъ: за такъ гроши...

— Якъ то „за такъ-гроши?“— дывується Герасымъ.

— За спасыбигъ...

— За яке?

— За таке, що нашого енорала привизъ.

— Якого енорала? — пытається и наче ёго що въ жыжку вкололо.

— Эге! а ты не тямышь, кого й привизъ! того енорала, що й надъ палатою и надъ усима окружнымы и надъ усима вами...

Злякався Герасымъ, та:

— Чи вы, дядьку, справди, чи шуткома? може глузуете, або москаля пидвозыте!

Той ажъ забожывся, що не бреше, и каже такъ и такъ: бувъ енораль у князя К—я, та по своїй паравіи издывъ; своимъ возомъ издывъ; а визъ той взявъ та й поламався биля нашого села, вись вгорила и колесо на двое. Енораль, щобъ не гаяты часу, покинувъ воза, а самъ пишкы; прыйшовъ до нашої росправы, тамъ не знали хто винъ; взявъ коней и поихавъ...

Скоро вчувъ Герасымъ про таку оказію, такъ и обимливъ, такъ ёму ажъ въ лыткахъ похололо: въ души въ бубонъ забылы. „Отсе такъ, — думає, — втявъ до гаплькывъ“, — и згадавъ соби и люльку, и вижкы, и

писки. „Ну, думает: пропавъ теперь я, цуръ тому й вивсу, швыдче тикатыму“.

Подякувавъ тому пузатому та й каже:

— Не хочу я вашего вивса, мини треба швыдче до господы: заразъ ихатыму.

— Не можна тобі ихаты,— каже пузатый,— енораль велить, щобъ ты не ихавъ, докы винъ не скаже.

— Пропавъ, на вики пропавъ,— думает Герасымъ,— Сполосуе винъ мене, навчыть, якъ киньмы правыты.

Усе тило на нѣму трусыться — не диво. Хочъ на кого доведысь—злякається! Якъ такы такъ: надъ усима окружnymi енораль, а винъ ёго на передокъ! Або-жъ знову и те: „вамъ, каже, и дзвонька не пропысано“. Ну яке ёму дило до того, чи пропысано, чи не пропысано! про те начальство знае, мовчавъ-бы соби, а то бачъ! треба ёму роспытуваты, — чи пропысано, чи не пропысано? Отъ и роспытався!

Ото-жъ за якыйсь тамъ часъ, клычуть Герасыма до енорала: иде винъ, ни живый, ни мертвый, думает: „отеперь буде и въ мене повна хустка зубивъ“.

Ставъ передъ енораломъ, трусыться.

— Нагодувавъ коней?—пытається енораль.

— Идять.

— Гараздъ! нехай идять на здоровья! А самъ перекусывъ чого?

— Ни, щось не хочеться.

— Сидай-же отугъ,—и вказуе на стилецъ.

— Сады Боже усе добре; а я постою.

— Сидай—но... Спасыбигъ, що прывизъ.

Не сміе Герасымъ сисыты, боязко, а винъ одно ёму:

— Сидай, та й сидай.

— Я постою.

— Чого стоять! ноги на довші здадуться: сидай та ось на лышень, — выпый на дорогу!

Налывъ чарку, самъ прыгубывъ, та до Герасыма:

— Пый на здоровья!

Бере Герасымъ чарку, а руки такъ и трусяться.

— Се ты змерзъ? — шуткуе енораль.

— Ни, не змерзъ.

— А що-жь?

— Простить мене, паночку! — кланяється Герасымъ.

— Що простить? — пытае, наче не тямить.

— Що я не тямивъ, та на передокъ вась...

Енораль якъ зареочеться тоди и каже:

— Байдуже! щожъ! тамъ лыхого ничего, а се тобі вже розблаговистылы, хто я такый? Эге?

— Эге.

— Дураки воны. — Такъ такы прямисенько и мовывъ: „дураки воны“. — А ты, каже на те не вважай... выпый другу, щобъ на одній не спиткнувся.

Выпивъ .. боязко не выпыты; Герасымъ не пьяныця бувъ, та зъ енораловыхъ рукъ не можна.

Дякуе ще разъ енораль, що привизъ, и каже Герасымови:

— А ну по третій! Богъ любить Тройцю.

Що ты казатынешъ ёму! треба выпыты. На прощання енораль и каже:

— Ты Герасыме сподобався мини; я тебе не забуду.

И не забудъ, — спасыбигъ ёму! Ось пидождить, що воно выйшло. Колы-бъ не винъ — ой, ой! щобъ-зъ нами й було! пропалы-бъ на вики...

Скоро выйшовъ Герасымъ видъ енорала, — такъ, каже, мени легко стало, нибы коло мене дванадцять ворожокъ пошептало. Звистно, думавъ: бытыме, а винъ

ѣго й не лайнувъ, ще подякувавъ и почаствувавъ зъ своихъ рукъ! Чи е то и теперь таки еноралы? Наврядъ!..

Запригъ Герасымъ коней, та на всю ничъ, якъ драпонувъ, ажъ потылыця свитыться! Курыть! Кони почулы, що до дому — бижать по пискахъ, наче по току... Ще й не розвыднялось гараздъ, якъ Герасымъ бувъ вже дома.

Росповидае мини, сміємося... Я не вытерпила,—нышкомъ росповила куми Маруси, а вона—така языхата—взяла й розблаговистыла на увесь мыръ: правду сказано: „знае кума—знае пивъ села“. Отець Ерофтей якъ дочувся, ажъ за боки береться,—регочеться.

Думалы бъ вы, що на сѣму усе й окошылося? Де вамъ! се тилькы цвить, а ягідокъ пожцить.

Щось за рикъ чи за два, — суцѣ вже не згадаю, —прыбигъ до насъ окружнѣй; бигалы воны такъ, що саме страхиття,—та й годи! и дзвонить и гукае и то-рохтыть, ще й верховецъ попередъ ѣго скаче! Почуемо було, такъ наче одъ грому: „Святъ, святъ, святъ! пронеси тебе!“

Кажу жъ вамъ; Кысиль таке бувъ позаводывъ, що абы прыбигъ окружнѣй—вже безъ бытого на сели не обійдеться: колы не зубы кому насталыть, такъ сыну пидпереже, а то й ныжче пояса покарбуе!—цуръ ёму, —брыдко й згадувати!

Отожъ якъ прыбигъ, заразъ ёму громаду подавай. „Ну,—думають люде, —отсе жъ буде комусь сикунця“; та не тямлять, кому вона прыпадае и за що? Про те вже винъ вѣдае, той Шагафонъ,—окружнѣй нашъ такъ прозывався, нимчуря бувъ,—тамъ така була пыка, наче борода въ ындыка; чысто наче облуплене стегно. Страхиття було за ѣго и въ громаду ходыты, люды жахалыся, ховаються було,—такъ де жъ! усимъ не схова-

тыся: радый, мовлявъ, не радый, а гайда до громады...
Комусь та треба спыною посвтыты...

Прыбигъ, гукае: „Нового старшыну выбирайте!“

— А сѣго жъ куды динемо?—пытаються люде.

Старшынувавъ тоди Максимъ Пиддубень: чоловічокъ и не ледачый та старый вельмы и такы трошкы непрытаманый.

— Сѣго, каже, долой! не вгоденъ!

Чи прошпетывся чымъ Пиддубень, чи чымъ другимъ не вгоденъ ставъ, про те не видномо... Люде ёго не любылы такы; кажутъ було: „ёму бъ въ коловороты сьднты за царыною“.

Добре, а кого жъ выбираты? той на того, той на сѣго, людей и багато, а ниhto не хоче. Окружный Шагафонъ и каже: „Не турбуйтеся и часу марне не зводьте, а заразъ мени выбирайте на старшыну Герасыма Халымоненка! Де винъ? Выходь сюды Халымоненко!“

Выйшовъ Герасымъ, наче крейда; злякався та въ ноги ёму: „Паночку великый! змылуйтесь! куды мини старшынуваты! я чоловікъ молодой ще; хиба у насъ мало е и старійшихъ и дотепнійшихъ одъ мене! ослобонить, паночку великый!“

А Шагафонъ на нѣго блымае, та:

— Нельзя! не моя воля, енораль казавъ.

— Ослобонить, паночку! такой, сякый — немазаний!—всяко ёго величае та благае. — Я за васъ викъ Бога молытому, ослобонить. Онъ у насъ и Охримъ и Оверко, саме якъ разъ таки; ихъ и выбирайте!...

Воно такы се правда! якый зъ Герасыма старшына? Онъ Федиръ Лиценко, або Наумъ Блында, то сущи прогнозы,—не взявъ ихъ катъ; булы воны и на коняхъ и пидъ киньмы, и въ ступи й за ступою; бачылы лозы

й верболозы, шыломъ вміють голыты; отъ вони якъ разъ саме таки, щобъ на старшыну. Такъ ни-жъ, вѣввся въ Герасыма, наче клищъ въ ягня... А отецъ Ерофтей и соби: „Годи, Герасыме, коцюбытысь, нехай вже такъ, начальство хоче — и нехай, иды! дасть Богъ — гараздъ буде; я твою вдачу знаю: тыхенько гомонитымешъ, а громада тебе слухатыме“.

Не що робыты, пишовъ, ажъ сплакнувъ бидолаха, вернушысь до господы; звистно — вже не по людськи ёму буде, — годи за людмы, треба за игуменомъ. Громада соби въ сторони буде, а ты за всіхъ постачайся. Розоръ одынъ тай годи!

И моя душа чула, що те старшынування не доведе до добра, та я вже мовчала, щобъ бильшь не наганяты на Герасыма суму; у ёго, думаю, и безъ того повень кившь; буде зъ ёго, нехай хочъ те выдыше. Мовчу; колы вже вбыла баба лося, такъ ии довелось, — и нехай вже такъ.

Старшынуе мій Герасымъ: не яка тамъ и дыковына старшынуваты, тилькы, що скрутня велька... по троху оговтався.

Якось у Петривку поихавъ до миста; до округу велено було прыздыты и ёму и отцю Ерофтею. Про школу щось тамъ гадалы, замулыло имъ завести въ нашому сели школу. Отъ же поклепалы языкамы и не завелы...

Поихалы, и пысарча зъ собою взяли; таке те пысарча було шолудыве, мыршаве, тилькы й зъ ёго, що вмило черкаты... Гуняве таке и голосу було не выведе, пыщыть тилькы, наче захарчоване котеня.

Сыжу я соби въ хати пидъ викномъ, кватырку прычыныла, та лыштву въ сорочку вшываю; колы-жъ летыть верховецъ прямо до насъ у двиръ; зырнула я, ажъ то нашъ громадськый пидпасычъ Онопрійко.

— А чого ты, Онопрійку?

Винь засапався, духу не переведе; ледви промовляє :

— Людей, дядино, склыкайте! Помочи давайте, беда!

Я перелякалася; думка, чи не посадивъ кого бугай на роги. У насъ тоди въ череди такой навижений бугай бувъ.

— Яка тамъ беда?— пытаюся.

— И не сказаты яка! халеру въ жыти застукалы.

— Яку халеру? чи ты, Онопрійку, пры соби! чи не прывыдылося вамъ зъ ничевья?

— Ни, дядыночко! не прывыдылося, а такы настояща халера; отамъ пидъ Роговымъ гаемъ у жыти лежить. Тамъ мы ии и застукалы, та що перелякалсы —и Господы!.. Така-жь бо вона гаспыдська, страшна, престрашна. Вже дядько Терешко на що видважний, або Павло—який голинный, а и въ ныхъ трохы, трохы души не пвыскакувалы зъ тила, якъ вздрилы ии! Швыдче, дядыночко! Помочи давайте! тамъ така! така! Нехай ии-батько скрутыться! не тямлю, якъ мы и не повмиралы зъ жаху.

— Та що ты, Онопрійку! — кажу я, — ка-зна що верзешъ? Чого-бъ такы понесло халеру въ жыта, та ще въ наши. Нехай-бы вона обявилася на могылкахъ, то ще ничего, а то въ жытахъ! Чудне щось!.. Дывысь лышень, чи не брешышь ты?

— Зъ якои речи мени брехаты?

— Де-жь ты бачывъ халеру? якъ ты знаешъ, яка вона зъ себе! може то вовкъ?

— Отсе ще! неначе я маленький, — не тямлю де халера, а де вовкъ! наче зъ роду не чувъ видъ людей, яка халера!—змагається Онопрійко.

— Ану-жъ яка вона?

— Точнисенько така, якъ баба Одарка повидають, що колысь ходыла та людей душыла.

— Така?

— Така самисенько! та на щожъ вамъ и дядько Терешко,—вже-жъ винъ тямить,—не помылывся; а вы невидь що кажете: „вовкъ“. Таки-бъ то вже зъ насъ дурни, що втрѣхъ не розберемо, де вовкъ, а де не вовкъ! Сказано вамъ: халера! Помочи швидче давайте! Зумылася я, не знаю, що и дѣяти!

— Бижи,—кажу Онопрійкови,—чи нема кого въ росправи.

— Бувъ вже я тамъ,—никогисинько! одынъ стійчыкъ Савка, та винъ такъ хропе на вси заставки, що страшно й пидступытыся. Ой колы-бъ же вона не втекла!

— Бисъ иі, кажу, не визьме. Якъ же вы иі застукалы? Яка вона зъ себе?

— Господы! яка та яка! Така, яки и вси халеры! руда, руда, та велька и страшна. Застукалы мы иі кумедно. Прыгналы череду до водопою. Напылася скотына и полягла бия озера; мы пидъ березу въ холодокъ обидаты. Чи илы, чи не илы — дядько Терешко лигъ спочыты; а мы зъ Павломъ на скотыну pozyраемо, бия насъ и Жучка, и Вовкъ, и Васюкъ лежать, повисолоплювавшы языки; душно й имъ; а Панько пишовъ у жыто, волошокъ нарваты. Згодя бачымо — Панько навзаводы дрепоче! Прыбигъ, лыця на ёму нема, упавъ та й стогне:

— Охъ лышенько! рятуйте-жъ мене!

— Що ты, Паньку: на жывить?

— Не на жывить; зъ переполоху, — злякався вельмы...

— Чого? може вовкь?

— Наче вовка зроду не бачивъ!—и такъ Панько трусыться, ажъ зубамы клацае.

— Та кажы-жъ, що тамъ таке?

— Халера!.. Ото прыйшовъ я въ жыто, чи перейшовъ я зъ пивъ гоней, тилькы що ступивъ на между, ажъ щось якъ засопе... Я зыркъ и не стямывся! Халера лежыть; я тоди назадъ шо духу. Не тямлю, якъ мене й ноги донесли!

Тоди мы збудылы дядька Терешка, побралы кгырлыкы та до Панька: „веды, де вона?“ Идемо, дядько попереду, мы за нымъ и кгырлыкы на поготови. Прыйшлы; лежыть вона, на цилу стальку простяглася. Мы якъ побачылы, такъ и обмерлы! Дядько якъ дремене навтикача, мы за нымъ, прыбиглы до тырла: дядько на мене: бижы шо духу е въ село, —нехай помочи дають! — та на коняку мене, такъ на охлябъ и пидмостыть ничого не давъ. Отъ я и прыбигъ. Швыдче, дядыно, помочи!

Думала я, гадала; ничого не прыгадала; кажу Онопрійкови: — буды стійчыка, та вдвохъ и гвалтуйте людей:

— Може-бъ въ дзвона вдарыты!— каже Онопрійко. Я ёму на те:—тю-тю дурный! схаменься! де се выдано!

Метнулыся воны по селу; чоловика може зъ двадцять видважылося йты на халеру. Хто пишкы, а хто верхы; хто зъ косою, хто зъ сокырою; той зъ выламы, той зъ рогачемъ; налыгачивъ понабиралы; голоручъ ништо не видважывся.

Згодя усе село высыпало на майданъ; цикаво, яка то та гаспыдська халера. Такъ, якъ о полудни, чуемо, —галась; дывымося, —ведуть ии. Батечку мій! зроду-вику такого не бачыла! Залыгалы ии за шыю двома

арканами: ведуть зь обохъ бокивъ по два чоловика. А вона клята на чотырѣхъ ногахъ, хвостомъ ажъ землю мете, голова овеча, ригъ не видно, за те-жъ на хребти, Господы! ажъ два горбы, таки, якъ копыци завбільшкы! А зь себе,—гыдота, гыдота; руда, оберемковата, наче та ступа,—ледви переступае. Якъ ступить, немовъ товкачемъ въ сукновальни гупне; волосся у неї пасмамы пообвисало, таке брудне, и вся вона така не охайна, брыдка,—гыдко й дывытыся на неї! Привелы въ росправу, заразы пидъ повитку її, прыпьялы до сохы, ворота на каблучку, шість чоловика вартовыхъ били ворить. Люде стоять, дывляться, хрыстяться та клянуть її, а я кажу до людей:

— Колы бъ жѣ швыдче верталыся Герасымъ та отець Ерофтей, а то що намъ зь нею дїяты?

— За село та въ огонь!—каже одно.

— На огонь жывои не можна, утече; треба спершу на суху осыку; тры дни повысыть, тоди й на огонь, та й попилъ навпаки сонця розвять,—радыть друге. А третєе каже: жывцемъ закопаты на роспутти. Зновъ хто каже—въ воду її, а хтось — щобъ въ округъ весты. Всяке по своему.

— Ни,—кажу я,—якъ соби хочте, а безъ Герасыма я ни на що не згожуюсь.

Отакъ радымося, а вона—ота халера—якъ почне зь пидъ повиткы не то ревиты, не то стогнаты, та такъ сумно, що ажъ волосъ на голови дыбомъ стае. Отсе зитхне такъ, що ажъ луна на все село покотыться, а тоди якъ ревоне, якъ рыгоне, якъ застогне, мовъ той бугай въ очерети! Якъ скрыготне зубамы — наче голе каминня въ млыни пидъ великый витерь! Потимъ клята такъ розлютылася, що зь пащи у неї ажъ пухыръ выкынуло. Пухыръ не малый, такъ щобъ не збре-

хаты, такъ зъ добрый пытунець завбільшкы. И ну вона зъ того пухыря пиною пускаты, та брызкаты; такъ клубкамы и пре, и пре! то-бъ на то на людей хотила, та зась! не достане! Воня зъ тіеи пины и не сказаты яка пишла. Не дай Боже, на кого бъ зъ людей та пина попала, тутъ бы тому и капуть заразъ. Бачыть вона, що ніякъ на людей не добрызне, и ще гиршъ за серце взяло! Давай вона брыкатыся, землю быты пидъ собою; арканы рве, соху грызе, страхъ одынь! Бачуть люде,—погано, треба якось спынныты, а то вона й повитку рознесе, тоди усе село лоскомъ уколшкае. Якъ репнувъ у неи пухырь, пина вся выбигла, тоди мы послалы двоухъ чоловика въ повитку; вони и зъ двоухъ бокивъ давай перищыты батогамы. Не бере! скильки не втюжылы, а вона байдуже; звисно шкура товста,—все одно, що по бубону. Годи батуваты пугамы, а нуте за цыпы. Якъ прыпустылы,—бачыть вона, що неперелькы, що се вже не муху проганяють, заразъ помякшала, втыхомырылась, замовкла и лягла,—шовковою стала. Люде порозходылыся, а вартовыхъ заставылы про всякъ случай.

Вже й свить Богъ давъ, вже й сонечко геть-геть пидбылося, часъ бы и обидаты, а Герасыма нема зъ миста. Шкода,—думаю,—борщъ мій перепріе. Хиба обидаты самій? Ни, пиду спершу, вызырну, чи не иде винъ та за однимъ заходомъ заверну и на халеру кыну окомъ, що то зъ нею? Не встыгла зъ синей выйты, а стійчыкъ сусиль мини на зустричъ, трохы зъ нигъ мене не збывъ.

— Дядыночко! идить раду давайте, халера опряглася (здохла).

— Чи вже?

— Ги же Богу!

— Не брешешъ?

— Вбий мене хрестъ святой!

— Не божысь такъ дурно, бо все идно не пійму виры. Який чортивъ батько выдавъ, щобъ медвидъ щетававъ!

— Отъ же опряглася.

— Та вона прыкынулася, удае такъ, думае, що выпустымо. Де ты чувавъ, щобъ халера здыхала? на такихъ смерты нема!

На симъ слови чую,— торохтятъ колеса.— Герасымъ! Отъ и добре, саме въ пору. Я ёму заразь усе якъ на долони выложила. — Нехай же — каже винъ, — ниде не динеться, а ке лышень спершу чого перекусыты, исты ажъ шкура болыть...

По обиди заразь туды: людей усе село: и вельке и мале,—уси тамъ. Лежыть вона, справди не дыше; попробувалы—холоднисенька. Давай знову головы клопотаты, що зъ нею дияты? Якъ на те, отець Ерофтей зистався ще на два дни у мисти. Колы-бъ винъ бувъ, давъ бы раду, на те жъ винъ и пипъ; може бъ заклявъ, чи ынше що, про те вже винъ знае,—колы жъ нема! Бидкуемося, а хтось зъ людей и каже:

— Чого вы й виры ймете? Вона прыкынулася, а вы й справди; хйба не тямыте, що чортякы на все здатни. Треба ось якъ: колы е въ кого нижь, нехай пиде та черконе и по череву—хрестъ на хрестъ. Отоди й буде видно, що и до чого.

Онопрійко пидпасачъ заразь нижь зъ пахвы; однымъ духомъ якъ ризне туды й сюды, такъ зъ неи уси тельбухы й выпустывъ. Батечку! яка вона пишла на все село! хочъ тикай. Тутъ наши и давай правыты.

— На що ризавъ?

— А на що радывъ?

— Я радывъ черкнути тильки, а ты що?

— Я й черкнувъ,—більшь ничего.

— Добре черкнувъ и тельбухы выскочылы!

— То не я: я не хотивъ, нижъ склызнувъ.

Завелысь, сваряться; Онопрійко, хочъ мале хлопья, та хытре... Воня йде та йде, така густа, хочъ соқыру повись.

— Годи вамъ,—гукнувъ Герасымъ,—усе село за-поганыте! ще не дай, Боже,—пошестъ пиде, тоди вамъ катнихъ рукъ не мынуть! Заразъ давайте заступы, ко-пайте билия ней яму, глыбоку, въ чоловика!

Кынулысь, духомъ выкопалы; туды іі! засыпалы и осыковымъ килкомъ проткнулы... Не втече...

Гараздъ. Эге! гараздъ, та не зовсимъ ще. Ду-малы бъ вы—и квитъ? Якъ разъ, саме тильки зъ сёго и починається напасть. У князя К. бувъ тоди за упра-вителя чи нимецъ, чи ляшокъ; винъ и прысикався до насъ за ту халеру.—То,—каже,—не халера, а нашъ верблюдъ; мы ёго тильки що вывезлы зъ Тавриі, а вы нащо ёго занивечылы? теперъ платитъ за ёго тысячу ассигнацій.—Тоди усє було на ассигнаціи.—Не запла-тите,—каже,—доброхитъ, я до енорала, до Кысила, до самого царя дійду, сикуюцю наведу на васъ, усє село спустошу...

Мы тоди объ полы рукамы: —отсе такъ уско-чылы, ажъ въ халявахъ плющитъ!—Старый дидъ Якивъ Гуня слухавъ того управителя, слухавъ, та й каже до нёго:

— Вы, пане, такъ вельмы не страхайте насъ, а то зъ переполоху уси розбижымося, та якъ побижымо, то щобъ часомъ не добиглы и мы до царя! Ще не вга-далы, за кого царь руку потягне,—чи за насъ, чи за васъ. Вы, паночку, лише не брызъкайтесь, а такъ

скажить: колы та халера ваша була, такъ яка вона на масть.

— Не халера, а верблюдь, — каже, той, — половый, ну!

— Не нукайте, — змагається Яківъ, — на мини не поидете, — старый я. Отъ же, щобъ вы тямылы, такъ мы полового буйвола и въ вичи не бачылы, побигъ винъ половою дорижкою, тамъ ёго и шукайте!

Управытель ажъ пинуться та до Якова:

— Не бачылы, не бачылы, а закопалы що? га!

— Халеру закопалы, такъ вамъ же яке до того дило? Що вона вамъ дядыною чи сестрою доводиться?

Управытель ажъ кыпыть, а люды заразъ ёго на глузы: „халерынъ братъ, халерынъ небижъ!“ скаляться проты ёго. Винъ тоди на свою бидку, чкурнувъ, — ажъ земля загула.

Балакаемо мы, шуткуемо, а въ души щось у мене хмарыться; чую, що воно тутъ безъ чогось не обійдеться. Росповилы отцю Ерофтею; винъ покрутивъ сывою бородою, та й каже: Щось воно не ладаномъ пахне!

Журюся я за всихъ; вже жъ думаю кому — кому, а Герасымови перепаде на горихы; хочъ винъ тутъ и не причастень, — въ седи тоди не бувъ, — та бачте, старшына; скажуть: ёго недоглядъ, не пыльнувавъ. Выненъ — не выненъ, а пишовъ зъ довгою рукою, прыймай и тистомъ...

За тыждень, чи що — принесло окружного: лютый такый, наче вовкъ після Водохрыща.

— Що вы сяки таки накопили? — гукае на громаду.

— Щожъ мы накопили? — обиззався Гуня. — Здається ничего такого. Усе тыхо у насъ, про бунтъ не чутно. — И стоить соби; свытка у ёго на опашку, шапку знявъ, та на цинокъ и; шапка у ёго була добра, смушева,

сыва, така самисинька, якъ у отца Ерофтея. Схылывся Гуня обома рукамы на ципокъ, ноги роскарячывъ; сыва чупрына у ёго мае по витру.

Окружнѣй якъ затупотыть на рундуци проты Якова, та на ёго, наче въ маточыну:

— Ничого?

— Ничого, пане.

— Верблюда хто вбывъ?

— Верблюда, кажете?

— Эге!

— Не были мы; може хто и вбывъ, а мы про те не видиomi, —ничого й брехаты.

— Якъ не вбылы? а хто жъ?

— Про те не видиomi.

— Не были?

— И не думалы сёго; навить не тямымо про якого се вы верблюда?

— Про того, що въ жытахъ занялы.

— Хиба то верблюдъ бувъ?

— А то жъ хто?

— Бачъ! а управитель казавъ, що то буйволь; не въ одно, значить, брешуть.

— Я вамъ кажу, що то верблюдъ, — гукае Шагафонъ.

— Ни, пане, воля ваша, а то не верблюдъ...

— А що жъ?

— Хиба жъ верблюды таки? то не верблюдъ...

— Такъ кажы, що? — тупотыть окружнѣй, а Гуня соби повагомъ:

— Не верблюдъ...

— Ты бачывъ верблюда?

— Де бъ я ёго бачывъ?

— Не бачывъ, такъ и не огрызайся. Убылы чужого верблюда, та ще й змагаються!

— Не вбывалы! халеру застукалы,—се правда, а про верблюда й не чулы: се напасть на насть, недовидоме щось...

Розгнивався окружный та на Гуню:

— Мовчы, стара собако!

— Колы бъ я, паночку, бувъ собакою, — мовывъ Гуня,—то бъ по собачи гавкавъ; а то отъ и викъ прожывъ, а все по людськи балакаю, хочъ трохи и не такъ голосно, якъ вы,—поздоровъ Боже васъ!

Окружный плюхъ ёму межы очи. Гуня тоди до ёго:

— Чи се одъ Кысиля, чи зъ власной вашой, пане, ласкы?

— Мовчы!—гукае окружный.

— Та воно й те сказаты: хто мовчыть, той двоухъ навчыть,—мовывъ Гуня, шапку на очи и пишовъ до господы.

Тоди той Шагафонъ, якъ напався на Герасыма, якъ напався: отъ-отъ-бы заихавъ по мармызи, та дзускы! Не достане, старшыну быть не можна! За те-жь якъ почавъ пекты словами и въ батька и въ матирь:—Я тоби и те, я тоби и се! я тебе скину, я тебе въ холодну, я тебе пидъ ризкы, я тоби червону шапку, се-бъ то въ салдаты, я тебе въ Сибирь на саме дно!

Господы мій, Боженьку! сёго-жь-бы й на десятёхъ стало, а винъ усе Герасымови насулывъ. Гукавъ, гукавъ, нарешти втомывся; печинкы мабудь заболилы, осився та й каже:

— Отъ вамъ тыждень строку! тысячу ассигнацій знести за верблюда, а не знесете—усе село пограбую

и поциную. А ты, старшына, заразъ въ холодну на цилый тыждень!

Закынувъ Герасыма въ холодну; старшыною на той часъ зробивъ когось инчого. Горенько намъ тяжке, лышенько намъ важке! що намъ початы, що намъ чыныты? На все село сумъ найшовъ; ходымо наче въ хмари. Де намъ таку сылу ассигнацій зибраты? Мы зроду-вику стилькы ихъ и не бачылы. Хочъ усе село зарижъ,—не зберешъ...

Бидкуемось, а я найгирше. Сами подумайте, чога винъ тилькы Герасымови не насулывъ: и платы и въ холодній сыды, и хлосту, и червону шапку, и въ Сибирь... Тужу! Заступныце наша, свята Покривонько! За що отсе на насъ така напастъ? Пропаци мы на вики!

Пишла до Гуни, взяла ёго та до отця Ерофтея:— давайте раду и пораду!

Гуня каже:—Воно точно, що не медъ, та ще нехай лышень попробуе цинуваты, може и руки повсыхають ёму.

— Овва!—кажу я,—хиба ёму що; захоче—поцинуе, и Герасыма запроторыть. Дыковына хиба ёму!..

— Дурна ты, молодыце,—каже Гуня.—Звистно не дыковына, що собака не кована, отъ нехай винъ пидкуе,—ото буде дыковына...

— Схоче и пидкуе,—кажу я.

— Наврядъ! цыганъ брався, такъ ухнали не йдутъ. А мы отъ якъ; завтра чуть свить на коней та прямо до самого енорала. Усе ёму и выложымо, нехай самъ розбере, чи Якивъ Гуня собака, чи чоловикъ! Се напускъ на насъ! Халеру въ жыти занялы, а винъ верблюда якогось правыть! Отъ якъ!.. Чуешъ?

— Чую, дядьку! та якъ ёго въ свити! страшно и подуматы: енораль!

— А хйба що! Вже колы винъ замість Герасыма киньмы правывъ, то для тебе й поготивъ... Енораль! що жъ! и енораль той царськый и шельхвистъ той царськый, и мы не ынчи... Не на те ихъ приставлено, щобъ людей кривдыты!... Бачъ! „собака“ каже! Трывай же! тысяча ассигнацій! якый ласый на ковбасы... Отакъ, молодыце! вранци и гайда! почуемо, що скаже енораль.

— Добре,—кажу,—якъ добре, а якъ ни?

— Тоди своимъ мозкомъ роскынемо; позычаты не пидемо... Бачъ матери ёго стонадцять копанокъ чортывъ лысыхъ! въ стари очи плюється. Бога на души нема у ёго,—плювавъ-бы на ёго увесь мыръ! Мы колы що—и до Кысила втрапымо, и до царя не заблудемо... Я бачывъ и царицю и царя!.. Таки-жъ, якъ и вси люде!.. А винъ плюється! Дывысь лышень, щобъ матня цила була!.. Сказано: не тягны вельмы, супоня лусне!..

Завзятый бувъ дидъ Якивъ Гуня, земля ёму перомъ! Такъ було и дытыны малои не обидыть, а займы ёго, такъ и не одкараскаеся; доты пектыме, докы ёго на верси буде! Завзятый бувъ! ниhto на ёму не поиде було, а зъ выду такый тыхый та рахманый!

Поихалы и отца Ерофтея взяли,—винъ на дорогу и молебень одправывъ. Ой, тай страшно мини було, якъ прихалы мы до того енорала! Господы! якъ страшно! звистно никола я въ такыхъ бувальцяхъ не бувала; не знаю якъ статы, що сказаты! Довго насъ не пускалы до енорала; усе або спыть, або истъ, або никола ёму. Мы ёго середъ улыци взяли та й перестрилы и все ёму якъ слидъ; Якивъ повидае, отецъ Ерофтей пиддае, а я тилькы плачу.

Благый такий та ввичливый той енораль, повивъ насъ у ту свою палату, а тамъ у ёго тыхъ пысакъ повнисенька хата, ажъ кышыть, наче мухы въ Спасивку... Усе воны пышуть, пышуть — такъ шо тилькы и чутно — дзз... Скоро мы ввійшли зъ енораломъ у ту палату, — уси пысаки въ струнку, кланяються и ёму и намъ. Поставивъ винъ насъ — мене и Гуню побичъ себе, а отци Ерофтея посадовывъ.

— Ну, — каже — розкажуйте: яку вы тамъ халеру застукалы?

Яквивъ ёму усе до чыста, якъ ножемъ по маслу, и все бильшь на те верне, шо той Шагафонъ за одно зъ управытелемъ, та ще й найгирше, шо плюнувъ ёму межы очи. Тутъ вже и отецъ Ерофтей вступився: — у насъ, каже, — зроду-вику такого не выдано, не чувано! Тоди я за Герасыма: за шо, — кажу, — ёму усе оте?

— Трывайте-же, — каже на насъ енораль, — колы винъ вамъ такъ, такъ я ёму ось якъ! та въ дзвонька и задзвонывъ. Заразъ передъ нымъ сипачка, наче зъ воды вродився. Енораль веливъ ёму спысуваты за нами. Мы говорымо, а той спысуе, усе спысавъ и вычитавъ намъ. Енораль тоди пытаецься у насъ: — Чи такъ?

— Такъ, — кажемо, — усе вирно спысано.

— Колы такъ, то йдить зъ Богомъ до господы.

— Та й годи? — пытаецься Яквивъ.

— Чого-жъ тоби ще?

— Значить цинуватымуть?

— Ни.

— А якъ-же воно буде?

— Якосъ тамъ буде!

— Дай, Боже, щобъ добре було; мы вашому еноральскому слову виру ймемо.

— А зъ моимъ Герасымомъ, — пытаюся, — якъ воно буде? усе ёму такъ и одмиряють: и хлосту и червону шапку и Сибирь?..

— Ничого сёго не буде, — мовивъ енораль, — ёго заразъ выпустять зъ пидъ замка.

— Хто-жь ёго выпустить?

— Я свого гонця выряжу.

И справди вырядивъ, — спасыбигъ ёму; мы ще й не вернулись, а гонецъ вже тамъ; Герасыма заразъ на волю, а громаду веливъ склыкаты.

— Ну, — каже той гонецъ, — признавайтесь, хто дававъ привидъ на ту халеру?

Гуня и выступивъ заразъ насампередъ и каже:

— Нихто не дававъ.

— А хто призводивъ, щобъ ципамы быты?

— Нихто.

— Хто першымъ почавъ?

— Не було першого, уси разомъ.

— Хто-жь зъ васъ вынуватый?

— Нема вынуватого, уси вынувати.

Перебравъ винъ отакъ трохи не усе село, усе першого та выноватого стежывъ. Ну, звистно, уси за Гуною: якъ винъ, такъ и вси мы. Шукавъ, шукавъ тай каже до насъ:

— Ну та й завзятый же народъ у васъ!

— Таки мы вже зроду, — мовивъ Гуня.

— А скажить-же, хто зъ васъ бачывъ, щобъ Шагафонъ плюнувъ Гуни межы очи?

— Уси, уси бачылы! — такъ и загула громада.

Уси якъ одынъ. Звистно за свого брата и Богъ веливъ заступатыся.

— Треба комусъ зъ васъ до князя вдатися, щобъ помылувавъ, — каже гонецъ.

— А въ чому насъ мылуваты?— пытае Гуня.

— Верблюда занивечылы.

— Отъ вы, поздоровъ Боже васъ, те-жъ такы на верблюда вернете, а мы ёго ни сномъ, ни духомъ. Якый-же то верблюдъ? то халера!

Всмихнувся той гонецъ и каже:

— Вже якъ знаете, а не заплатывшы не можна,— чуже добро... и енораль вамъ радыть черезъ мене, щобъ вырядылы кого до князя та перепрохалы,— поихавъ соби.

Кого-жъ бы то намъ до князя? Вже-жъ треба енорала послухаты. Гуня и роскынувъ головою и каже:

— Вже-жъ никому другому, якъ отцю Ерофтею!

— Чому се такъ?—пытається отецъ Ерофтей.

— Отъ чому: колы-бъ знаты, що князь помылуе, то воно-бъ ничего, можна-бъ и зъ насъ кому, отъ хочъ-бы мени, або Хоми,— каже Гуня. —А якъ-же ни? що якъ ёго управытель наустывъ? Тоди скаже:—сами вони призналися, що мого верблюда замордувалы, нехай-же платять. А отецъ Ерофтей, наче-бъ то зъ боку, за своихъ паравіянъ тилькы заступається, а не признається.

Уси мы до отця Ерофтея, щобъ ихавъ. Не змагався, — нову ряску на себе и поихавъ. Богъ ёму помигъ; усовистывъ винъ князя и привизъ намъ помывування.

Зрадили мы тоди; заразъ диджавшысь недили, молебень на майдани, усимъ селомъ молылыся за енорала, щобъ Богъ ёму вику продовжывъ. А отецъ Ерофтей за людей молывся.

Господь вчувъ нашихъ молитвъ. Отого Шагафона енораль запровадывъ десь за Десну. — Се, — каже ёму, —

тоби за те, щобъ ты не плювався людямъ межы очи, та ще такимъ старымъ. — Эге! вчувъ Господь людськихъ молитовъ, ослобонивъ насъ одъ Шагафона и одъ тѣи клятои прыгоды зъ халерою, чи зъ верблюдомъ. Сущє я й доси не тямлю, що воно було: чи халера, чи верблюдъ! Та нехай вже вона сныться тому, що гребли рве!..

1884.

ЗАВЕРТКА.

Прыятель мій Иванъ Хуторный — винь такы и зъ ридни мини прыходыться, хочь и далекои, — набувь соби позаторикъ хутирь, тай зазывае мене до себе въ гостыну.

„Прыизды та й прыизды! Хутирь мій, — пыше винь до мене, — варто побачыть. Не хутирь, а просто рай: и садокъ, и млынокъ, и ставокъ, и гай, и степъ, и горы и долины... А до того ни пана, ни пидпанка... никого, никого нема кримъ мене, та самого чыстого народу, все козаки!... навить ни жыда, ни шынку нема“.

Улитку сѣго року выпало такъ, що и въ мене дила нѣякого; порадывся спершу зъ жинкою, дали зъ Опанасомъ.

— Якъ ты, Опанасе! чи ихать, чи ни?

— А вже жъ ихать: чого тутъ смалыться. Роботы нѣякои; а що треба, хйба я самъ не догляжу? идьте, провитрытесь, та ще й дитей малыхъ визьмить зъ собою...

Послухавъ, поихавъ.

Прыихалы, — вже темно було; люде повечерялы. Дви донькы мои такъ потомылысь за день въ дорози, що швыдче полягали спаты, и исты ничого не схотили. На другый день мы соби зъ Иваномъ ще не вставалы,

а дитвора вже скризь оббигала; и въ саду, и на городи, и въ пастивныку, и била ставка, та все до дядыны (Ивановой сестры):

— Що отсе таке, дядыночко? а се що?

— Се гарбузы.

— А се що?

— Се кавуны ростуть.

— Яки кавуны? оти велики, смашни та солодки? чомъ же вони таки малесеньки у васъ?

— Ще не вырослы.

— А се що? а се що?

Набигалысь, ажъ поприлы, та тоди въ хату до насъ; одна тягне окрывало зъ Ивана, друга зъ мене.

— Тату! дядьку! годи спать! вставайте! мы вже зъ тѣтею усюды булы, все бачылы, а вы все рутытесь!.. Тѣтя казала пооблывать васъ холодною водою, — та зъ сымъ словомъ справди за пытунець зъ водою. Мусилы мы повставаты.

— Десь у васъ ни стыду, ни сорому нема! люде отъ-отъ обидатымутъ, а вони ще й очей не попродыралы! — шуткуе Настя, сестра Иванова, усажуючы насъ за снідання.

Поснидалы, вийшлы на рундукъ, силы, смокчемо люлькы.

— Пече! процидывъ до мене Иванъ.

— Допикае такы! дывысь, чи не на дощъ воно такъ жарыть.

— Може!... барометръ посунувся на „дощъ“... а воно бъ дощу й не треба.

— Якъ не треба! — каже Настя, — квасоля вся по-жовкла.

— Що квасоля? квасоли твоеи лысыи не визьме, а сино на покосахъ пехай бы давъ догребты, та въ ко-

пыци зложыть, тоди хочь и спорсене трохы, такъ бай-
duje... Сѣгодня гребуть?

— Гребуть.

— Толочане, чи за спашы?

— За спашы.

— А ты жъ ихъ почаствовала, Насте?

— И ще бѣ бакъ ни! думаешъ безъ тебе, такъ
нихто й не знае вже, якъ зъ людьмы треба поводи-
тыся. По дви чаркы вже пиднесла: въ обидѣ по тре-
тій, на полудень по четвертій, та за вечерею по дви—
оть и буде.

— Буде! буде! А догребуть сѣгодня?

— Наврядъ...

— То се ты, Иване, за спашъ берешъ?—пытаю я.

— А ты жъ якъ думавъ? даруваты!? Ни, зроду
не можна. Колысь и я гадавъ, що за спашы не треба
братъ, а треба по сусидьски даруваты, а якъ торикъ
отсюды, та якъ сивъ господарюваты, — побачывъ, що
сѣго не можна; се дурныця. Почалось зъ того; займутъ
було тельцю въ жыти, або лопыцю въ вивси—прыйде
хазяинъ; я ёго гарненько выповидаю, що у нѣго та-
кый недоглядъ, поганоблю ёго, попрошу у друге не
пускаты скотыну въ чужый хлибъ и оддамъ... Що жъ
ты думаешъ выйшло зъ сѣго? Якъ почалы—сѣгодня дви
тельци въ грещи, завтра чотыри въ проси, позавтрѣму
десятеро въ сочевыци... Погано; а соромно якось браты
за спашъ, не посусидьски, думаю, буде... та такы и
выпасы у моихъ сусидивъ не вельмы вельки, хоча й
не мали. Що жъ ёго дѣяты? Отъ я зазавъ самого ста-
рѣйшого зъ громады дида, усадывъ ёго, почаствувавъ и
давай ёго благаты: и се ёму и те, и пьате и десяте:
вась, кажу ёму, диду, послухають,—напутьте ихъ, щобъ
не пускалы товару въ чужый хлибъ.—А винъ мини на

се: „даремна ричть, пане! шкода й почынаты, не послухають. Сами вы, пане, вынувати“... Я ажъ на мисти не всыдивъ: „Яка така моя вына?“ — пытаю.

— Така вына, що свого добра не вмієте берегты!... Де такы се выдано, щобъ за спашъ ничего не браты?! Сѣго въ насъ зроду, зъ вику не було!... Мы жъ отъ— громадяне, свои люде,— а попадешъ въ спашы, — выкушысь... Инакже не можна! чуже треба шануваты... Воно и безъ спашу не можна: разъ-на-разъ не встережешься; ынколы й радъ бы доглядиты, та не зуздрышъ, колы воно й смыкне... А все жъ—чи умысне, чи не умысне нашкодывъ, а прощаты не можна! ни во вику не можна... Вы думалы, якъ лучче, по Божому, а воно выйшло не такъ: люде заразы запримитылы, що вы, не во гнивь вамъ сказаты, хазяинъ такый соби... слабенькый, не вмієте свого берегты... Отъ воны уши й розвысылы... Сами, пане, выноваты...

— Такъ выходитъ, що треба браты за спашъ?

— А тожъ якъ? звистно, треба, тилькы по Божому, по людськи, не грабуючы, не позываючы... особлыво, не судячысь... цуръ имъ тымъ судамъ! У суди часъ тилькы збавышъ, а такъ по сусидськи, нашкодывъ—платы!

— А якъ хто не схоче платыты, що тоди?

— Сѣго не може буты; у насъ сѣго зроду звику не було! Чоловикъ свою выну знае: нашкодывъ, нема що й казаты,— ублаготворы! Се вже и Богъ веливъ... не за насъ се стало, не за насъ и перестане... Бувае, що ничымъ заплаыты, ну—тоди—видробы... Тилькы, по Божому, по людськи, щобъ не сутяжно було, не черезъ край, а такъ, щобъ прыпадало и до шкоды и до выны... Абы ступыла скотына въ хлибъ, абы смыкнула яку жменю — день видробитку, або коповыкъ (50 коп.),—се по Божому. А по тій чортовій таксы, та

ще по суду... щобъ ёго никто добрый не диждавъ судытысь та возытысь зъ отымы судамы!...

Послухавъ я дида и заразъ зъ весны й оповистывъ, що не прощатыму спашивъ. Заразъ вдесятеро поменшало... а попаду въ спашу, заразъ—одробы.

— Щожъ люде? не лають тебе?

— Де тоби! дякують! и велькыхъ спашивъ нема... воно колы хочъ правду сказаты, зъ отсихъ одробиткивъ за для м-не тилькы й корысты, що спашивъ меньше; а що до роботы, такъ наняты—дешевше стане: не почастуваты не можна, а начнешъ частуваты, такъ и вычастуешъ горилкы бильше, нижъ заплаत्यъ бы за день. Ну, правда и те, що за гроши ни зроду такъ жваво и такъ чысто не робытымуть. Ось ходимъ лышень подывытысь.

— Ходимъ.

Идемо поузь тютюнови плантаціи.

— Трывай, каже Иванъ: завернимъ на тютюнъ, я тоби покажу: отъ тютюнъ, такъ тютюнъ; чи ты й бачывъ колы такого. У ростъ чоловика, а лысть—шыроченный, хочъ стиль застылай: та тонесенькый такый, —настоящий турецкый. Насиння зъ Болгарщыны добувъ... Степанъ Нисъ—ликарь, може знаешь ёго?..

— Добре знаю.

— Такъ отъ винъ, бачъ, забрався ликарюваты у Болгаривъ—дома, бачъ, тисно... ну и переславъ мини насиння! Та вже й насиння!.. Спасыбигъ ёму! Гляну на тютюнъ,—ажъ духъ радіе! Дывысь, дывысь! якый! ажъ гуде! а лыстя, лыстя! отъ тилькы не розберу, чи се Персичанъ, чи Пахунецъ... Ты тямышь що въ тютюни?

— Колы палю цыгарку або люльку, такъ тямлю, а такъ—байдуже...

— Ну, такъ тобі нічого й показуваты, все одно, що слипому малюнкы!.. Зъ сымъ словомъ мій Иванъ прысивъ и нагнувся до куца тютюну: ба, ба, ба! отсе такъ! Що-жь отсе таке? дывысь, дывысь-бо сюды... глянь! отсе такъ!..—бачышь?

Я глянувъ: на куци тютюну лазыла велька сыла якыхсь зеленуватыхъ, пидъ барву тютюну, малесенькихъ казявокъ.

— Що воно таке? допытувався у мене Иванъ. — Ой, ой! онъ и на другому и на третёму! такъ и обсыпалы! А онъ, онъ! — Иванъ перебигавъ одъ куца до куца:—онъ поточылы лыстя, наче решето, а онъ цилу стальку попидъидалы. Отсе такъ. — Тро-хы-ме! Тро-хы-ме! — Гукнувъ Иванъ несподивано для мене и зъ такою сылою, що я ажъ здригнувъ.

— Кого ты гукаешъ?

— Никого, якъ тютюнныка... Тро-хыме!.. Тро-о-о-хы-ы-ме!.. Не чутно й не выдно. Певно въ клуни лежыть десь въ засторонку.

Мои диты, почувшы дядькивъ крыкъ, биглы зъ двору до насъ.

— Вернисься, диты, вернисься, голубятка, въ двиръ, тамъ знайдить чи сами, чи хто вамъ знайде дида Трохыма: нехай однимъ духомъ иде сюды!

Диты побиглы. Иванъ ходывъ рядкамы тютюну; тилькы й чутно було, що: отсе такъ! отсе такъ! ось и тутъ и тутъ! отсе такый доглядъ! пропавъ! увесь пропавъ!—Показався и Трохымъ, справди заспанный.

— Обходывъ ты сёгодня тютюнь? пытае Иванъ.

— А якже, обходывъ.

— И не брешешъ?

— Отъ святыи хрестъ!

— И нічого не прымитывъ?

— Що-жъ тамъ примичаты? тютюнъ, якъ тютюнъ.

— А се що? дывысь, дывысь! бачышъ? — Иванъ гаряче тыкавъ пальцемъ, вказуючы на гніздо казавокъ. Бачышъ, що воно? Трохымъ прыдывывся.

— Що-жъ? нічого... казавкы...

— Якъ нічого? — ажъ скрыкнувъ Иванъ: — хіба не бачышъ якоі шкоды накоилы! И звидкіль вонь взялысь?

— Звистно, одъ Бога... всяка тварь одъ Бога... а шкода е... шкода, що й казаты, велька... И колы воно, кляте, успило стилькы нашкодить? Уранци обходывъ, нічого не було...

— Та ну-бо, диду! — перебивъ ёго Иванъ, — хочъ не брешы; дывысь: онде лытя посохло вже, — хіба се можна такъ швидко! Лучче кажы, що робить?

Дидь засоромывся и, понуро дывлячысь, одповивъ:

— Нічого не робить...

— Нехай по твоёму увесь тютюнъ попидъидае.

— Усёго не попидъидае... А колы що, такъ клыкнить попа...

— А пипъ, що поможе?

— Вычытае, помолыться...

— Ты жъ кажешъ, ся казавка одъ Бога?

— А вже-жъ не видъ чорта...

— Такъ колы видъ Бога, такъ и пипъ нічого не вдіе.

— Не попа, такъ ворожбыта позовить, — нехай заговорыть! Иванъ ажъ пырснувъ зо смиху.

— Отъ вы сміетесь, — сказавъ образливо дидь, — а позаторикъ у Шаповала отакъ саме було: напала казавка на тютюнъ, привезлы ворожбыта, винъ положывъ у пытунчыкъ жару, посыпавъ чогось на жаръ, обку-

рывъ по рядкамъ, заговоривъ — немовъ рукою зняло; уся казавка передохла.

Иванъ переставъ сміятыся и зъ цікавосты спытавъ у дида, чымъ курывъ ворожбыть.

— Про те не знаю, не пытавъ, та хочъ бы й спытавъ, такъ хиба винъ скаже?—видповивъ дидъ. — Та те куряво, — пуста ричъ, то винъ такъ, абы очи одвесты; уся сыла въ заговори.

— Де той ворожбыть живе? — спытавъ Иванъ. Дидъ видповивъ. Иванъ глянувъ на мене; нибы пытаючи, що я гадаю? Я всмихнувся.—Отъ колы-бъ мы зъ тобою знали зоологію та энтомологію, такъ бы й не посылали за ворожками,—промовивъ винъ до мене. А то, бачъ, вчылися праву, а довелось господарство правыть... и не тямимо ничего... казавка видъ Бога... попа на неи треба, або ворожку... Иванъ докирливо хытавъ головою...

— Може-бъ лишпе було, панычу, не займать казавкы, сказавъ дидъ... Теперь вона наилась, сыдыть соби на одному мисти; а то якъ розворушимо ии та розлизеться по всій плантаці, — бильшой шкоды-бъ колы-бъ не добуть...

— Та ты-жъ самъ радышь до ворожки.

— Я не ражу, тилькы такъ кажу. Добре, якъ заговорыть, а якъ часомъ ни? Може се й не така казавка, якъ була въ Шаповала... По моёму нехай вже отси рядкы истъ...

— А поившы отси, дали нехай лизе?... Ахъ ты голово!...

— Воля ваша! про мене... а я такъ сужу: казавка, якъ и чоловикъ; колы винъ сыдыть на своёму мисти, ниhto ёго не тревожыть, не голодный винъ, такъ якый ёго врагъ понесе шкодыть...

— Нехай мабудь привезе ворожбыта; нехай покурыть; побачымо, чымъ винъ курытыме, то й соби знатимемо,—обернувся до мене Иванъ.

— Безъ заговору, панычу, куряво не поможе!... тутъ сыла не въ куряви, молитву чоловикъ знае,—говорывъ дидъ, идучы слидкомъ за нами до гребцивъ. Пройшлы гоней двое мовчки; по выду выдно було, що казавкы и тютюнъ не дають Иванови покою.

— Тамъ и въ жытахъ у насъ не все благополучно,—промовывъ наче нехотя Трохымъ.

Иванъ зупынився и спытавъ:

— Спашь?

— Ни не спашь!.. колы-бъ спашь,—то ще-бъ бай-дуже—видказавъ дидъ.

— Та що-жь тамъ таке? може вылягло жыто?

— Ни, не вылягло! чого ёму вылягты? у людей и густище буває та не вылягае.

— Ну такъ ще-жь тамъ? кажы вже швыдче!

— Тамъ таке, що хто ёго зна, якъ и казаты; може нехай вже токовый скаже.

Иванъ ажъ розсердывся, та до мене:

— Бачышь, що за народъ? отъ и жывы зъ нымы и хазяйнуи! Ты, диду, не чоловикъ, а просто варывода. Колы почавъ, такъ кинчай. Що тамъ неблагополучного въ жытахъ? Жукъ? муха? чи що?...

— Отъ жука Богъ мылувавъ, и мухы не чутно..... Та се, паныченьку,—не мое дило, а токового.

— Тьфу! отъ чоловикъ! кажы, що тамъ?—сердичысь крыкнувъ Иванъ.

— Тамъ..... бодай ёго й не казаты! Тамъ завертку якась зла душа завернула.

— И тилькы?—Иванъ розреготався.

— Мало хйба сёго!—одповивъ дидъ понуро.

— Хтось завернувъ, а я одверну.

— Не допусты васъ Господы до сѣго, панычу! якъ се можна! — сказавъ дидъ жахаючысь... Не доведы Господы! щобъ у васъ, не до васъ кажучы, тѣфу, тѣфу, тѣфу! руки вывернуло?.. Не доведы Маты Божа! Тутъ безъ ворожбыта не можна...

— И зновъ ворожбыта! — одповивъ Иванъ, махнувши рукою, и пишовъ мовчки.

Гребци садовылысь обидаты; було ихъ може душъ сорокъ; бильшъ жиноцтво; помижъ чоловикамы кыдальныкамы манячылы и сыви вусы, булы й парубкы.

— Помагай Боже! день добрый... зъ суботою васъ! — поздоровалысь мы до гребцивъ.

— Дякуемо, и васъ поздоровляемо.

— Хлибъ та силь.

— Просымо зъ намы.

— Що тамъ, Семене, у тебе въ жыти? спытавъ Иванъ, обернувшысь до високого, шырокоплечого чоловика литъ за сорокъ, зъ довгымы чорнымы вусамы, що лизлы ёму за пазуху у розхристану сорочку. Семень пиднявъ трохы брыля и почухавъ потылицю.

— А вы вже, диду, не втерпилы, розблаговистылы! промовывъ Семень, докирливо дывлячысь на Трохыма: — отъ языкъ, — и на прыпони ёго не вдержышъ! Чому я не мишаюсь до васъ и мовчу про тютюнъ?

— Про мій тютюнъ ничего сказаты, — одповивъ дидъ токовому.

— Ничого! лучче-бъ вы мовчали, а то якъ скажу пры людяхъ.

— Говоры, говоры! ну говоры! що ты скажешъ, ну? — прыстававъ дидъ.

— Годи вамъ, — озвався Иванъ, — та завертка, чи що?

— Завертка! завертка! отсе нехай Богъ мылуе!.. Маты Божа! Завертка! — загомонили разомъ гребци зъ страхомъ... — Се такъ!

— Треба, панычу, — озвався гуменный до Ивана, — за ворожбытомъ посылать, або жыто пропаде.

— Чого воно пропаде? — пытае Иванъ.

— Звистно чого: прыйдеться або одкосыть на цели гоны, та тоди запалыть те, де завертка, або такъ покынуть, бо зъ заверткою, докы вона нерозвернена, ни хто жать не пиде.

— А вже-жъ! а вже-жъ ни хто! — загомонили гребци.

— Наврядъ, панычу, чи пиде хто жать, — заговорывъ поважно сывоусый чоловикъ. — Се ричъ не безпечна! якъ можна! докы не розвернута завертка, — жать не можна.

— Такъ я и розверну, — каже Иванъ.

— Боронь васъ Боже! — скрыкнулы гребци — якъ се можна! И пишлы розказуваты всяки прыгоды про завертки: у тией руку звело, у другои пучкы вывернуло; таке неслы, що ажъ брыдко слухаты.

— Кримъ ворожбыта, та ще й не всякого, а вмилого, що знае заговорыть завертки, ни хто не може розвернуты, — говорывъ поважно сывоусый чоловикъ.

— Отъ-же я розверну, хочъ и не ворожбыть! — озвався молодой парубокъ.

— Ось ну, ну! попробуй, чи не розверне у тебе очей або въязъ, — застрекотилы дивчата.

— Куды тоби плюгавому! смоктавъ-бы свою носогрйку, та не шывся не въ свое дило, — настановлявъ дидъ Трохымъ.

— Отъ-же розверну.

— Мовчы, заволоко! сердыто озався сывоусый, — думает, блазень, що воно вже й тее... Думае, що колы за Десну волочывся, такъ вже й розуму набрався... Якъ разъ!.. чого не дала мама, не купышь и въ пана... Розверну!.. Якъ розверне на бикъ тоби въязы, тоди знатымешь „розверну“.

— Чого вы, диду, сердытесь? хйба я васъ займаю? .

— Не сержусь, а правду кажу! не лизь по передь батька... Хйба мы вси дурнищи видь тебе одного, чи що? Мы викъ звикувалы, а въ ёго молоко на губахъ необсохло, а винъ „розверну“... Ось то не я... Тьфу! блазень!..

— Блазень и есть, — вмишалась одна пидстарковата молодыця; а туды-жъ лизе!.. Яйца курку хочуть вчыты... Не тоби старыхъ людей учыть, не тоби пераучувать...

Трохы по троху уси гребци накынулысь на смилого парубка: хто лаявъ, хто докорявъ, а дивчата пиднялы ёго на глузы. И Господы, якъ вони ёго высмиювалы, чого-чого не выгадувалы, до чого ёго не ривнялы? Парубокъ не вытерпивъ: взявъ брыль и пишовъ геть соби...

— Тю! тю! тюкайте люде, тюкайте!

— Тю! тю!

— Бачъ якый новыкъ обявися! Старе хоче ламать, а нове заводыты! Не диждешъ... руки коротки! — торохтылы молодыци.

— Безъ ворожбыта, панычу, дило не обійдеться, провадывъ сывоусый; ынакше ниhto не прыйде до насъ жать... Се таке вже дило, такъ заведено зъ дидивъ и праидивъ.

— Я возьму женцивъ зъ другого села, — каже Иванъ.

— Берить, воля ваша; помы не знатымутъ, то й прыйдуть, а довидаються про завертку, такъ туюкы назадъ побижать... Згадаете мое слово.

Гребци роскогылысь спочываты на валкахъ сви- жого пахучого сина, а мы зъ Ивановъ и зъ гуменнымъ пишы подывытыся на завертку.

Такъ сказать, якъ добра жменя жыта була пере- кручена. Гуменный показавъ скилькы доведеться покы- нуть, або спалыть на корни жыта, колы не розвернуть завертки.

— Тутъ на цилу копу жыта буде, — сказавъ Иванъ, обійшовшы те мисто, що обвивъ гуменный.

— Може й бильше набереться: жыто густе, — вид- повивъ Семень.

— Такъ шкода-жъ! Мало хиба? подумай самъ: де- сять пудивъ жыта пропаде...

— Велька шкода! бодай ёму отакъ кышкы та ков- быкъ перевернуло!.. щобъ ёго зъ круга-свита звернуло, хто отсе звернувь!

— Мабуть треба за ворожбытомъ? сказавъ до мене Иванъ всмихаючысь.

— Проты витру пискомъ не посыплешъ. Очевидно — лишне рады забобонивъ выкнуты одного карбованця, нижъ пятьдесятъ. Посылай за ворожбытомъ. Я зроду не бачывъ якъ роскручують завертки, — цикава ричъ...

Иванъ мовчавъ: выдно було, що ёму и жыта жалъ и корытыся забобонамъ прыкро.

— Колы вже посылатъ, такъ треба на ничъ, — про- мовывъ Семень. Такъ по моему, якъ повечеріе, — не- хай Кузьма бере безклубу та сурмачку; та парою и иде на ничъ.

— Отъ таке ловысь! Тьфу!.. Вдоволяй забобоны! Ой люде, люде!.. — бурчавъ соби Иванъ. — Нехай иде! —

видризавъ винъ Семенови не то зъ сердцемъ, не то зъ огыдлывостью.

Мынувъ день. Мы лягли спать, такъ сонъ нашъ не бувъ здоровый. Манячылысь зеленovati казявки та завертки въ жыти, зворушувала темнота и забобоны народа.

— Пивни заспивалы разъ та другый. На рундуци чуты було тяжки ступни.

— Хто тамъ? —пытаюсь зъ просоння.

— Се я,—промовывъ Семень,—ворожбытъ видвернувъ завертку благополучно, треба-бъ на могорычъ. У ёго багато дила, не ждатыме дня: теперь и для ёго жныва. Иванъ пиднявся. — Лучче, каже, рады забобонивъ выкынуты одного карбованця, нижъ десять.

1884.

Народня педагогія.

аче снігъ на голову, несподивано прыхавъ зъ Петербурга до мене на хутирь мій колышній приятель Олекса, зъ дида и батька Шумко, а теперь Шумковъ.

— Якъ ты соби хочъ, — каже, — а поможы, порадъ, напутъ мене, де бъ я недалеко одъ твого хутора знайшовъ соби въ сели на лито димъ, та такъ щобъ и село було не вельке, и димъ на кинци, и щобъ пры доми бувъ лисъ, або садокъ, и щобъ було де купатыся.

— Мовлявъ, „щобъ и ставокъ, и млынокъ, и вышнеый садокъ“, — перебивъ я всмихаючыся.

— Млынокъ байдуже, а садокъ и ставокъ, щобъ бувъ; хочу перелитувать непременно въ Полтавщыни, надыхатысь риднымъ повитрямъ, напытыся и самому и дитямъ ридного народнёго духу.

— Що-жъ се тоби такъ прыспычыло?

— Э! бодай-бы не казаты! Ликари мовъ затыялысь, щобъ и самъ и диты перелитувалы на иивдни; а жинка прыстала — „ниде инде не хочу, якъ въ Полтавщыни“. И самъ я бачу, що Полтавщына якъ разъ пидходить; пора дитямъ спизнаты народъ, свій ридный народъ; пора имъ побачыты село и народъ, и ёго звычай, и

жыття. Одно слово: пора имъ вступыты до школы народнѣи педагогіи.

— Отъ якъ! а вельки у тебе диты?

— Старшому сынови 9, а молодчому 6 литъ, та мижъ нымы дивчынка.

— То може-бъ чи не рано за для ныхъ буде йты „до школы народнѣи педагогіи?“ може-бъ нехай пидрослы, побильшала, порозумнишала?

— Ни, ни, ни! чымъ ранищъ, тымъ лише! въ молоду душу попаде добре зерно, все одно, що на свижу риллю; не засхне, а зійде и выросте.

— Та добре-жъ, якъ добре, а якъ часомъ и эле попаде?

— На те мои очи и жинчыни. Що не кажы, а мій поглядъ на выховання такый, що колы хочъ, щобъ диты выйшлы народныкамы, такъ нехай-же й ростуть помижъ народомъ. Мижъ дитьмы народу воны не бачытымуть тѣи деморализаціи, що разъ по разъ въ городахъ пануе.

— Ты жывъ колы на сели?

— Зроду ни, але добре знаю чыстоту народнѣи моральности; знаю, що диты селянъ—чысти, якъ сама прырода, знаю, що...

— Зъ кныжокъ се все знаешъ?—не втерпивъ я.

— Зъ кныжокъ, зъ бесиды зъ людмы... Та про се ще набалакаемось; теперь — головна ричъ, знайды таке мисце, якого хочу я.

Я справди бачывъ, що спорыты про „народню педагогію“ и нема на що и не теперь. Помигъ Шумкови знайты жытло, хочъ и не таке, якого винъ бажавъ, але близько того.

Першого мая Шумко зъ жинкою и дитьмы вже вдыхавъ въ себе „чисте повитря и народный духъ благодатной Полтавыны“.

Шумкивъ батько бувъ такы настоящий Украинецъ и родомъ и душею; доля закнула ёго спершу на Кавказъ, а далій въ Петербургъ; тутъ винъ одружився зъ донькою свого товариша по служби, вельмы гарною зъ себе, але убогою дивчыною. Дитей у ныхъ було чи не семеро, але вырисъ зъ ныхъ одинъ Олекса. Батько и маты Олексыни повмиралы, ще якъ винъ бувъ першый рикъ въ универсытети; тымъ винъ и залышывъ науку, а прымостывся десь урядныкомъ въ департаменти. Згодя винъ одружився зъ дочкою якогось заможного крамаря и взявъ добре вино; жинка ёго выйшла ни се, ни те! бильше, якась недопечена пампушка.

Не скажу вже, хто и якъ розбудывъ у Шумка украинський патріотызмъ; знаю тилькы, що винъ выдававъ себе украинцемъ и зъ кныжокъ знавъ Украину, ии народъ и ии мову; колы и якъ я спизнався зъ Шумкомъ, про се не варто розказуваты.

Такъ ото й переихавъ Шумко литуваты въ село Крынычку; а тыжнивъ зо два писля переизду бижить до мене верховецъ зъ лыстомъ одъ Шумка: такъ и такъ пыше, чымъ швыдче прыизды, та поможи вызволытыся „зъ каторгы“.

Въизжаю въ двиръ—очамъ не йму виры: на дровитни самъ Шумко рубае дрова!— Э, — думаю соби, — справди така робота здасться каторгою тому, хто прывыкъ у Петербурзи тилькы черныломъ папиръ мазаты та росчисуваты свои бакы!

— Здоровъ бувъ, Олексо! Поможы тоби, Боже! гукнувъ я.—Що се ты?

— Отакъ, якъ бачышь, — одповивъ Шумко, кыдаючи на землю сокыру, — отсе спасыбигъ тоби. Се ты мини такъ утелющывъ; се ты мини нараявъ оттаке село!

— Яке таке? чымъ-же воно не до ладу: и ставокъ и садокъ есть.

— Провалытыся имъ, отому и садку и ставку! Дровъ никому врубать! Бачышь, — самъ рубаю. Народъ тутъ якыйсь клятый; не заговорышь зъ нымъ. И почавъ, и почавъ ублажаты народъ!

— Гаспыдъ тутъ, а не народъ! — говорывъ мини Шумко; — нема въ ёго ни щиросты, ни отвертосты! Ты до нёго зъ чыстымъ серцемъ, а винъ на тебе звирюкою дывытыся; та такъ тилькы на те й верне, якъ-бы тебе одурыты, якъ-бы зъ твоей кышени вытягты бильше грошей! Ты тилькы послухай, що воны зо мною вытворюють! Купывъ дровъ — та не дровъ, а чорзна чога — хмызу визъ; зову чоловика перерубать, — що визьмешъ? — пытаю.

— А якъ, каже, — чи поденно, чи оптомъ? Колы поденно, такъ по пивъ карбованця въ день, а колы оптомъ, трохы спущу; — за карбованця зъ четвертакомъ порубаю.

Попробувавъ я торгуватыся; самъ бачу, що тутъ и на день ничого робыть... Не хоче, — не спускае... Позвавъ другого, ще гирше. Ну, — кажу, — рубай оптомъ. Що-жъ ты думаешъ? довго винъ рубавъ? цюкь-цюкь! за дви годыны перерубавъ! Хиба-жъ се не розбыщацтво? Присягався, що на два дни роботы; на два дни правывъ плату, а за дви годыны зробывъ!

— Та, бачъ, мини здається...

— Цыть, цыть! се ще не все: выйшлы оти дрова, купывъ я у друге: зву зновъ рубать. „Тоди, — каже, —

я трохи помылывся, продешевивъ, теперъ треба бильшь взять!“ Та се-жъ вже очеvyдячки глумъ. Мене такъ розибрало, такъ закрутыло коло серця, що я выгнавъ ёго зъ двору, та отсе другый день самъ и рубаю...

— И рубай на здоровья! краще истынешъ.

— Тоби смишки, а въ мене печинкы болять... та и се ще не все! Ни до чого не можна докупыться! деруть наче за батька! за качку, за курчя, за глечыкъ молока, за пытунчыкъ сметаны беруть бильшь, нижъ въ Петербурзи! бильшь всёго прыкро те, що жыдюзю за половыну цины оддають. Хиба се не деморализація?.. Де-жъ та хвалена моральнисть въ народи, щыристь, де та чеснисть? де воны? въ кныжкахъ?

— Есть и въ народи, але въ кныжкахъ справд бильше. Тилькы-жъ скажу тобі, Олексо, що ни розбыщадства, ни оманы, ни деморализаціи нема въ усёму тому, що ты мини наговорывъ...

— Якъ нема? якъ нема? а що-жъ се все по твоєму?

— По моему — найпростійша ричъ: люде побачылы, що прыхавъ на село литуваты чужый панъ, чоловикъ грошовытый...

— Хто имъ се сказавъ?

— Сами бачуть! хиба не выдко, що ты прыхавъ жыты зъ готовыка; значыть готовыкъ е у тебе. Бачуть воны, що у тебе нема ничего своего, все треба купыть; бачуть, що ты чоловикъ новый тутъ, цинъ не знаешъ, а купыть тобі треба, отъ воны и розуміють, що зъ тебе можна поживытыся и правлять высоки цины...

— Та се-жъ и есть деморализація?

— Така, колы ще не вдсятеро менша, якъ и въ кожного крамаря. Ажъ якъ ты прыйдешъ до якои крамыци въ Петербурзи купыты яку цяцьку, крамарь заправыть зъ тебе вдсятеро, нижъ та цяцька ёму кош-

туе, а ты заплаत्यшь не торгуючысь, бо у ёго скризь напысано „prix-fix“; а въ сели люде по просту, безъ прифiкса, сылкуються продать свои злыдни чымъ дорожче, тымъ липше. Бачъ! цилкомъ звычайна ричь...

— Ну, ни! не звычайна, — се здырство! А то отъ ще тоби: договорывъ наймыта, за два дни прыходыть, каже: „прыбавте плату, я помылывся, дешево выпросывъ; а не прыбавыте — покыну“. Я не прыбавывъ, а виць всявъ и покынувъ... Яка-жъ отсе святить договору?

— Бога бiйся, чоловиче! звидкиль народу довидатысь про святить договору? хто ёго вчывъ сѣму? Хиба ты не бачышь, яка тутъ страшенна темнота?

— Школы есть!..

— Цыть-бо: зъ тыхъ школь, якъ зъ папа вовны; одна переводня громадського кошту...

— Зновъ-же таке недовирье до кожного, хто не въ свитци. Своему братови не йме виры...

— Кого знае, такъ тому вирыть.

— Але жьду вирыть! жьду нехрысту вирыть! — горячывсь Шумко.

— Вирыть по неволи, бо немає билия себе такой хрыстьянської души, котрій-бы вирывъ. Панъ сертучныкъ одъ народа ще дальшь, нижъ жьдъ: панъ одчахнувся одъ народа, одрикся одъ ёго, проминявъ свiй народъ на жьда, а бо що... Де ты бачывъ, де знаешъ у насъ украинську національну интеллигенцію? чи есть вона? а колы есть, такъ чи вона пиклується про народъ, чи веде ёго до освіти и добра?.. Була-бъ національна интеллигенція, народъ-бы и не цурався ии и вирывъ-бы ий. Пожывы ты зъ народомъ, пизнай ёго, та зъижъ зъ нымъ симъ мирокъ гороху, а тоди ынча ричь...

— Такъ по твоему отци вси факты, що я вказую—байдуже?

— Сѣго я не кажу; я проты фактивъ ни слова; я тилькы показую тобі прычины, кориння фактивъ. Я самъ говорывъ тобі, що въ народи е багато брыдкого, ненормального, що та „народня педагогія“, яку ты...

— Цс! цс! ось я тобі заразъ покажу „народню педагогію“. Онъ бачышь иде табунець дитворы; ото вони идуть сюды на игрыще... тутъ, бачъ, имъ справди добре гратыся: и холодокъ и мурижокъ... Якъ прихалы мы, такъ вони день—другый боялысь прыходыты, думалы, що я закажу; а третёго дня прыходять, стоять пидъ воритьмы.—Чого вы?—пытаю.—Гратыся,—кажуть,—попрыходылы, тутъ наше игрыще, чи пустыте, чи можна?—Идить,—кажу. Отъ вони що дня теперь тутъ...

— То й добре! твои диты пизнають народныхъ дитей...

Шумко ажъ пидскочывъ.—Бога бійся! ты прыдывысь спершу на ихни играшкы, та тоди й скажешъ, чи можна мини пустыты своихъ дитей...

— Хиба що? се-жъ настояща „народня педагогія“?

— Вона, вона сама... та тымъ то я й не пускаю своихъ дитей. Ось прыдывысь.

Мы силы соби зъ боку. Дитворы прыйшло чымало, —хлопци й дивчата.

— А въ що будемо граты сѣгодні?—пытае одно.

— У пьяныцю!

— Ни! учора у пьяныцю гралы: сѣгодні въ злодія будемо.

— Ну ёго того „злодія“ — краще въ „гусей“ пыщала дивчынка.

— У „пьяныцю!“

— У „злодія!“

— У „ката!“ у „ката!“

Довго ще йшла спирка, у що граты. Сталы на „злодію“.

— Примичай! уважай!—торкавь мене пид бикъ Шумко. Мини ничого було вважаты, бо я килька разивъ бачывъ отси дитськи играшкы, бачывъ и „пьяныцю“ и „злодія“ и „ката“. Бачывъ играшкы въ „судь“ и мижъ дитьмы интеллигенціи. Одначе я послухавъ Шумка и ставъ „примичаты“.

— А хто буде за злодія?

— Я!

— Я!

— Ни я! ты, Петре, не годышься.

— Ну, я!

— Ты ще гирше; ты не вміешъ корыться, не вміешъ просыться... Нехай Кузьма буде за злодія... Хочешъ, Кузьмо?—Кузьма охоче выйшовъ напередъ.

— А за судью хто?

— Судьею Харыта сѣгодня.

— Вона не вміе ни сердыться, ни крычать, ни лаяться... Отъ якъ-бы Игнатъ бувъ судьею.

— Нехай и Игнатъ буде.

Роли пороздавалы усимъ, началось игыще.

„Злодій“ присивъ бияя дерева и давай стукаты по ёму, нибы то рубае, краде!.. Два сторожи—дивчата зъ дручкамы въ рукахъ, нибы то зъ рушныцями пидкралысь до ёго, та хапъ за плечи.

— Здоровъ, чоловиче! а що се ты робышь?

— Хиба не бачыте: рубаю...

— А на чыему-жь ты рубаешъ? не въ своему певно?

— У Божему.

— Хто-жь тобі стежку сюды показав?

— Гетьте собі! — огрызнувся злодій, — не въ вашому рубаю... ну й не лизьте...

— Не въ нашому, а въ панському, а мы панська сторожа... Сёго не знаешть? такъ мы тобі роскажемо!.. Вяжы ёго!

— Простить, люде добри, пустить! Йй Богу, зроду вперше! и до вику и до суду не буду бильше... Пустить! — просыться „злодій“.

— Вяжы ёго, вяжы!

— Не рушть, я й не вязаный пиду, куды треба! — скрыкнувъ „злодій“ и замахнувшысь сокырою пустывся на втикача. Ёго догналы.

— Эге? такъ ты такый!.. ты душогубъ, сокырою замиряешься!.. чуже крадешъ, та ще й втикаешъ... вязать ёго!

Сторожа скрутыла назадъ руки злодію и повела въ другый кинецъ лису „до двора“.

Выйшла „пани“ — властителька покраденного дерева. „Злодій“ стоявъ насупывшысь.

— Такъ се ты мій лисъ крадешъ? — гукнула „пани“. — Ахъ ты злодюго, ахъ ты розорытелю! якъ ты смивъ красты? — И нежданшысь одповиди, „пани“ зацидыла „злодія“ усією пятырнею по лыцю. „Злодій“ подався на бикъ и промовывъ: „А вона справди, каторжна, бьеться крипко! не вміе, діяволь, гратыся, а беретъся; ты-бъ тилькы для выду вдарыла, а то зацидыла, ажъ искры зъ очей посыпалысь... дурна!

— Дарма, Кузьма, дарма, — вговорювалы уси разомъ „злодія“; воно переболыть, и слиду не буде...

Ну, дальше, дальше граты! Не сердься на неї Кузьмо!.. Такъ гарно почалы гру...

— Ну, нехай-же! Я послѣ гры и їи утешу, я їй одячу по своѣму!—одповивъ Кузьма и зновъ стоявъ „злодіємъ“.

— До судьи ведить ёго!—командувала „пани“.

„Злодія“ повелы до судьи. „Злодій“ ишовъ зъ звязанымы рукамы, ишовъ повагомъ; сторожа пидганняла ёго, надаючи ззаду штовханыкывъ. Судъ распочався пидъ дубомъ. На пни сивъ „судья“, передъ нимъ стоявъ „злодій“, а за нимъ сторожа и „свидкы“.

— Такъ се ты, вражый сыну, крадешъ панський лись?—закрычавъ „судья“—Ты? Чого мовчышь? кажы, признавайсь!

— Ни въ чому мини признаваться.

— Въ злодійстви! Ты кравъ?

— Ни, не кравъ.

— Люде бачылы, свидкы есть!

— Нехай имъ повылазыть,—тымъ, хто бачывъ.

— Такъ ты отъ якый!—„Судья“ почавъ лаяться не друкованнымы словами. — Я-жъ тебе провчу!... Я тобі покажу, якъ красты панський лись, та ще й не признаваться... Кажы: кравъ?

— Хотивъ украсты,—одповивъ „злодій“, показуючы выдъ, що винъ перелякався.

— На що ты кравъ?

— На вись! вись у вози зломылась.

— Такъ ты купыть не хочешъ, а крадешъ?

— Купывъ-бы, такъ нема грошей...

— Выпросы,—пани такъ дасть.

— Выпросышь у неї! така вона! торишнёго снигу не дасть...

— Вже якъ хочь, а красты не можна. Ведить ёго до станового,—скажить, що я прысудывъ ёму хлосту.

— Вельку?—пытае сторожа.

— Пивсотни.

„Злодій“ падае „судьи“ въ ноги, цилуе ихъ, упрошуе:— вмылосердиться, помылуйте!—прысягаецься, що бильше зроду зъ вику не буде...

— Ведить, ведить!—одповивъ „судья“.

„Злодія“ повелы до станового.

— Десятныкы! — гукнуувъ „становый“ — привелы голодного чоловика, треба нагодуваты ёго. Швыдче давайце каши. — Десятныкы метнулысь и прынеслы ризокъ.

— Ну, чоловиче! лягай самъ, колы не хочешъ, щобъ положылы сылоу, — сказавъ „становый“ до „злодія“.

— Лягай, Кузьмо! вговорювалы ёго диты.

— Не хочу, розвяжить руки мини, руки одеревенилы...

— Ну бо, Кузьмо! якый ты чудный! гралы, гралы, а винъ на самому кинци зупынывся и псуе гру! Лягай тоди й розвяжемо...

— Не хочу, не хочу!—стоявъ на своему Кузьма.

— Та треба-жъ до кинця довесты!

— Сказавъ: не хочу! вы ще справди выбьете, якъ ляжу.

— Ни, ни! Йй Богу ни!.. Мы не по тоби, а по землі, а ты тилькы крычы та просьеь...

— Ну, глядить же; а колы збрешете, такъ я вамъ головы попроломлюю.

Кузьма лигъ. Мыттю два хлопця кынулысь ёму на голову, два на ноги, а два стали зъ ризкамы по бокахъ и почалы быты по землі.—Кузьма реготавъ.

— Такъ не можна, Кузьмо! треба, щобъ ты плакавъ, кричавъ, просився... Кричы!..

— Кузьма наче не чувъ, реготавъ собі.

— Лучче ёго! лучче! крипче! щобъ пам'ятавъ, колы кравъ панський лись, — примовлявъ „становый“.

— Кричы-бо, Кузьмо! гаспыдъ, не хоче кричаты.

— Колы-жъ такъ, — озався „судья“, не хоче граючысь кричаты, такъ закрычыть справди.

— А ну, хлопци, годи вамъ по земли быть, — валяй ёго!

— Ай, ай, ай! — що сылы було закрычавъ „злодій“.

Шумко не выдержавъ, звиремъ кынувся на дитей и ослобонивъ „злодія“ розв'язавшы ёму руки. Налыгачъ залышивъ на рукахъ сыни слиды. „Злодій“ плакавъ и втыравъ слёзы, потимъ шуликою налетивъ на „судью“, вчепився обома руками ёму въ волосся и повалывъ на землю... Уся дитвора кынулася въ ростиць, тилькы „судья“ и „злодій“ тягали по земли одынь одного за волосся.

Шумко розвивъ и ихъ.

— Бачывъ, — яка „народня педагогія“? — спытавъ винъ у мене, дывлячысь такимъ лютымъ поглядомъ, наче въ тій „педагогіи“ була якась моя вына. Чи можна-жъ пускаты сюды моихъ дитей... Хиба се не школа деморализації!..

— Ни! се „играшкы“, се діється по за школою вже; школа де инде; тутъ не видно було вчителывъ.

— А де-жъ по твоёму сама школа?

— Тамъ, де ота дитвора бачыла отаку паню, отакого злодія, отакого судью, отакого станового...

— Бачыла десь, певне! бо не бачывшы оригіналу, ни зъ чого було-бъ и передражняваты.

— Бачыла вь жыттю... значыть школа саме жыття!

Шумко довго нарикавь на народь.

— Яке туть самоповажання, яка шаноба може розвиватысь вь людяхь, колы у дитей найлиппша гра у „злодія“, та гра, де воны учатыся сами зь себе кепкуваты, сами себе зневажаты, сами себе лають, бьють!.. Туть и слиду нема ніякого морального почуття, почуття воли, шанобы чоловика!.. Туть повно почуття морального роспутства, неволи!

— Одначе зновь пытаю у тебе: кому розвиваты вь народи почуття воли, шанобы людей, почуття моральне? Интелигенці? А я вже казавь тоби, що іи у нась нема...

— Выправдыты можна всякый факть, але ты подумай, якь тяжко жыты вь повітри, що згоры до низу повне такихь фактивь! Туть свижому чоловикови можна або задупытыся або збожеволиты...

— Ба... свижому, кажышь ты! то-то й горе, що мижь намы й доси нема свижихь людей! а мы, бильше чи менше, покаличени морально иншою цивилизацією; уси мы, бильше чи менше, прогнылы духомь лакейства, задросты и всякои такой погани...

— Що хочь говоры, а я бильшь не здолаю туть жыты. Лучче вернусь назадь вь Петербургь.

— Швыдко-жь тоби надопекло!.. а ты-жь и десятой часткы не бачывь ще народнёго жыття такимь, якымь воно есть.

— Доволи зь мене й того, що бачывь, — доволи! бо не хочу! Поиду.

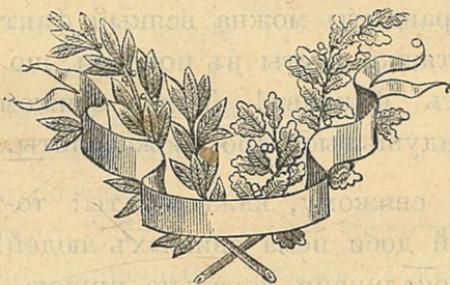
— Але лито тилькы що починається: можна-бъ прожыты на сели до половины Вересня... Переизды до мене въ хутирь.

— У тебе тисно.

— Нема такого будынку, якъ тутъ, за те народъ тебе не драгуватиме, не дурытиме и такой „педагогii“ не побачышь; за се вже я ручуся...

Шумко переихавъ до мене...

1885.

НЕ ЛЮБЫ ДВОХЪ.

(Зъ усть послушныци чернычкы Ксеніи),

аихалы въ наше село землемиры. Давня се ричь, я ще тоди й не гадала йты въ монастырь, въ голови ще рушныкы та суженый стремилы.

Землю тымъ землемирамъ треба було обмиряты та маякы посыпаты. На що те треба було, сѣго не докажу. Люде гомонилы, що по маякахъ сторожу ставытымуть, та вартуватымуть якогось Венгра. Ничого не ставылы й не вартувалы, а що лису понивечылы на ти маякы— Господы Твоя сыла! Тоди саме десь якыйсь Венгеръ бунтувавъ. Де ти Венгры жывуть, не тямлю... и що то за народъ, не доводилося бачыты. Мабуть вони десь далеко...

Заколотывся Венгеръ проты свого прырожденного короля чи царя, чи хто тамъ у нихъ такой— не скажу. А нашъ царь и ставъ ёму у прыгоди: свое вѣйсько пославъ на Венгра, щобъ значыть утерты Венгрови носа. Таке и въ насъ траплялося: Полякъ брався до бунту, та де ёму!

Такъ зъ отыхъ-бы то маякѣвъ мусилы вызыраты, чи не йде Венгеръ по нашій земли. Колы помитять, що йде, ну тоди вже звистно що! Не прыходывъ; чи

не одважився, чи тамъ ёму в'язы скрутылы—хто ёго знае? Добре знаю, що въ наше село не заходывъ Венгеръ, и чуткы не було. Такъ ти маякы и пишлы въ нивецъ. Довго щось манячили, докы вже люде не розкрадали на топыво.

Наихалы, кажу, землеиры: цилыхъ тры ихъ прихало. Одного до насъ на кватыру постановылы, хата у насъ велька була зъ кимнатою, а семья не яка тамъ: я, братъ удовецъ та ёго дочка, моя небога, Домаха. Мы ёго й пустылы въ кимнату,—нехай соби! Въ литку се выпало: мы въ хати й не сидылы, тилько що коло печи: попораемся, стравы зварымъ тай годи, а то все въ синяхъ, — не такъ душно. Спалы — я зъ Домахою въ хыжи, а Васыль, братъ мій, въ клуни, а то й въ комори. Комора у насъ була добра, наче свитлыця. Той землеири у насъ и харчувався; се вже не по видводу, а за гроши, звистно. Мабуть винъ не зъ велькыхъ панивъ бувъ, не вередувавъ; усе, що дасы було, истъ такъ, що ажъ за ушыма лящыть, уплитае, що якъ!.. Таки ничого таитыся, вмила я й зварыты: хочъ на чый смакъ вгожу... Теперь де вже!.. Стара стала, а и то въ цилому монастыри ниhto проты мене борщю зъ товченикамы та зъ грибамы не вчыстыть... Наша казначея любыть повередуваты, а на кутю никого, якъ не мене клыче зварыты борщю; зварю, истъ та облызується, — такой смачный...

Сергіемъ Карповычемъ звалы того землеири, а на прозвыще чи й згадаю, — таке чудне... Дай Боже пам'яты... колы-бъ не збрехаты... якъ-же ёго? чи Стокизь, чи Доброграй... отъ зъ головы вонъ! Та все одно: винъ уже на тимъ свити... Богъ зъ нымъ! може й кисткы вже порнылы... Охъ, якъ-же ёго? Эге! чи не Кривонигъ? Такъ, такъ! згадала теперь — Кривонигъ!

Було ще сміємося, що ноги у ёго, якъ ноги, а Кры-
вонигъ...

Зъ себе — не взявъ ёго врагъ! Такой моторный
бувъ. Трохы вадыло ёму, що отуть надъ самымъ окомъ,
не въ мою миру, бородавка сыдила—такъ сказать якъ
зъ добру kwasолыну була,—а то все доладу: чорнобры-
вый, кучерявый, зъ лыця билый... хочъ куды козырь.
Трохы въ нисъ була въ ёго вымова; се за тымъ, що
родомъ винъ бувъ десь зъ Погару. Тамъ у ихъ у всихъ,
кажуть, така вже вдача,—все у нисъ.

Виду молодого ще бувъ парубокъ, такъ сказаты и
вуса настоящего ще катъ-мало, починавъ тилько про-
бываться... А може винъ голывъ ёго... такъ щось не
запримитыла сёго.

Ото-жь цилисиньке лито мирялы воны земли та
маякъ спыналы. Людямъ нашымъ сутяжно прыйшлося
тоди: робочый часъ, жныва, а тутъ ота нахаба зъ зем-
лемирамы; одрываютъ людей видъ роботы: копци ко-
паты, дерево вывозыты, сяка-така всячына, а ты свое
дило кыдай... не послухать не можна... На осинь об-
мирялы; взявся нашъ землемиръ спысуваты скилькы
винъ намирявъ. Сыдыть дома та все черкае.

Выйшло таке, що наша черга мынула; постій зна-
чыть видбулы; на другу кватыру ёму перебираться.
Видвелы ёму хату у Павла Чернозуба... сусида нашъ
недалекый и чоловикъ-бы добрый бувъ, та пьянычка
соби вдався. Не подобалася землемирови Чернозубова
хата—винъ тоди до насъ, до мене та до Василя:

— „Я“ — каже, — „прывыкъ до васъ, не хочу до
Чернозуба, може-бъ вы передержалы мене черезъ зиму
до весны за гроши?“

Порадылысь мы зъ братомъ: чому не передержаты? Чоловикъ сумырный, воды не скаламутыть, стравую не вередуе, а копійчына перепеде.

— „Нехай“,—кажу я. И Васыль каже,— „Нехай“. Нехай и нехай, а воно й выйшло, що „нехай“ — не добрый чоловикъ. Хтожь-бы ёго гадавъ, що въ ёго на языци медъ, а въ души чортяча думка.

Згодылыся.— „Жывить,—кажемо,—хаты не пересыдыте, хлеба не переисте“.

Жыве и ничего, усе гараздъ.

На самого Дмитра у Прылуци ярмарокъ и Криво-нигъ туды: чи ярмаркуваты, чи може такъ чого,—намъ що до того? Нехай иде. А Домаха до ёго:

— Привезить-же ярмаркового!—жартуе.

— Добре, — каже, — привезу. Якого-жь? — пытаетьця.

Вона засоромылась, мовчыть, а я за неи:

— Батькови люльку, а мини, скажы небого, московську бурульку...

Поихавъ, зъездивъ и вернувся. Гараздъ усе.

На Михайла у насъ храмъ. Снигъ вже лежавъ; рано-прерано зима тоди стала. На храмъ було у насъ не безъ людей: той та сей, то кумы, то побратымы, тай набереться. А вже воно такъ: на день того свята, а на тры дни заходу.

Досвита я встала, щей не розвяднялося гараздъ, а я вже й пичъ заслоныла: всёго напекла, наварыла... Знаю, що зъ церкви будутъ до насъ люде, не плюнуты-жь имъ въ очи—треба чымсь прыняты. Любыла и я и Васыль людей. До писень зъ людмы охоча я була: мини було спиваты, що кашу зъ масломъ исты. И землемиръ нашъ любывъ зъ нами спиваты, тилько

голосомъ винъ не вийшовъ: якъ ревне було, наче въ маточину, а я було якъ заспиваю, такъ ажъ душа росте въ небо... Эге, спивала, бувало, а теперь скыглю...

Наготовыла усёго. Збираюся до церкви — Кривонигъ пійшовъ ще до благовисту, такого винъ тоди побожного удававъ...

Отожъ я въ кимнату: тамъ у насъ дзеркальце було въ стини вмазане. Я такы любила, щобъ хустка на голови козыремъ дывылася.

Зыркь! — ажъ Домаха передъ дзеркальцемъ новою хусткою вивъязується. Що за прехороша-жъ и хустка була, картаста, а крайка жовтогаряча зъ розводамы... и такъ-же Домаси до лица, наче для неи й выткана.

— Колы се ты, небого, придбала таку хустку? — пытаюся. Щось мини не въ тямкы... се батько справывъ?

Засоромылась дивка тай каже: — якъ разъ, такивськый батько, — скрепышся у ёго!...

Мини стало няково таке чуты. Я до неи:

— Эй, небого, небого, не гнивы Бога! Якъ у тебе батько, — той на свити нема.

А вона губу видкопылыла. Я ий зновъ:

— Небого, небого! Не тямышь ты того, що якъ старе въ хати, то вбывъ-бы, а нема, то купывъ-бы, та нигде... Эге! Нема тыхъ ятокъ, де продають батькивъ та матокъ...

А хустка та кортыть мене... Я зновъ до Домахи:

— Такъ за свои справыла?

— Яки тамъ у мине свои: одынъ пятакъ, тай той не такъ... Се мени подаровано...

— Хто се подарувавъ? зъумылася я.

— Мовчыть. А я до неи:

— Прызнайся!

— Той, — каже.

— Хто: той?

— Хиба не вгадаєте?... Се ярмаркового...

— Сергій?

— Эге-жь.

— Зъ якои речи?

Дывлюсь на неї докирливо. Яжь такы не чужа ій була, ридна дядына... матирь ій заступала. Кажу до неї :

— Позырай, дивко, на задни колеса.

— Хиба що?

— За що винь тоби подарувавъ?

— Такъ! — и забожылась, що „такъ“.

— Отъ, — каже, — нехай я сёгодня Херувимської не вчую, колы не „такъ“... Та чоґо вы, дядыно? — дурный дае, розумный бере.

— Дурный — кажешъ? — покрутыла я головою. — Ой, Домахо! Добре, якъ дурный, ащо, колы въ ёго ангольський голосокъ, та чортова думка?

— Ни, — перебыла вона, — винь добрый чоловікъ.

— Нехай буде собі й добрый, абы не бувъ лысомъ пидбитый, а собакамы пидшитый. Стережысь, дивко! Теперь такой свить... Вже ти повмиралы, що дарма дарувалы...

Божыться вона зновъ. Я нибы й поняла виры, та собі на уми: не проведешъ мене, въ шоры не вберешъ, пидъ пень не пиду кашляты.

Ото наче я й забула про ту хустку, не нагадую про неї, а зъ землемира очей не спускаю. День, другый, заразы прыдывылася и спостерегла: що винь за людына. Бачу... эге!... у нёго душа въ чоботи, друга въ животы, а третя по свиту литае... Трывай-же, —

гадаю собі,—я тебе прысочу! Я тобі, панычу, жупанъ пидтычу.

Пыльную.

Ото саме пидъ Мыколая не було старого,—себъ то брата, въ господи: стійку видбувавъ, а я пишла, Богу не вымовно, до вечерни. Вертаюсь до дому — наче що шепнуло мині: „а ну лышень позырны!“ Я тыхесенечко пидъ викно, зыркь!—сыдять воны обнявшысь... Бачъ, гадаю собі, якъ разъ на мое выйшло! та тоди: „кахы, кахы“. Воны якъ почулы—наче опечени скочылы, наче ихъ импетомъ рознесло: вона на пиль, а винъ на покуть та за кныжку, нибы то чытае... Сыдять наче й не воны: святи та Божи... Думаю собі: батька свого лысого провести, а не мене! Одначе я выду того не подала. Та вже на другый день, якъ не було никого въ хати, я й прыстала до Домахы:

— Такъ ты така!—кажу до неи. А вона змагається ще, буцимъ ничого не розуміе.

— Яка: така?—пытається.

— Нибы сама не тямышъ?

— Хто васъ знае, про що вы?

— Вже жъ не про лозы, а про занозы... Невирна ты, отъ яка!

— Чымъ се я такъ вамъ зневирылась?

— Щей пытаешься? Хоть-бы закрылася!

— Отсе ще! Не ила душа часныку, не буде й смердиты...

Глянула я до неи въ вичи, такъ и проняла іи, сердце взяло мене, чогобъ вже тaitысь ій?... такъ ни жъ: крутыться, наче лытовський ципъ... Я тоди вже прямо:

А вчора що? га? що? забула? Якъ я кашлянула, а ты прожогомъ на пиль! Що? Може неправда?

Мовчыть вона, — ни въ сихъ, ни въ тыхъ. А я до неи:

Прыкусыла языка?

— Вамъ до всѣго дило!

— А якъ же мини не дило? яжъ тоби за матирь! Насміється, — тоди що?

— Не насміється, — мы любимося.

— Охъ небого, не до масти ты ёму, не нашого винъ пирья птыця... Не туды винъ губу верне... Насміється...

— Нехай попробуе! — перебыла вона мене.

— То що ты?

— Знайду куму, абы було къ кому!

— Оттака! Вона такы языката була... Нехай вже царствуе!... говорыть було, якъ шовкомъ гаптуе. Я до неи свое:

— Стережись, Домахо! Дивовання не полювання, двичи не буває...

— Сама знаю: одынъ тому часъ.

Бачу: не зговорышь зъ нею! Нехай вже, — думаю соби, — нехай и такъ... нехай кохаються, абы тилькы... Вжежъ кохатыся не закажешъ. Сказано: на мыловання нема сыловання! Та тилькы, що зъ того выйде? Винъ хочъ и абыякый, валомъ пидперезанный, а все-жъ то панычъ, а вона проста людына; не до пары вони... Отакъ думаю, тай кажу небози:

— Пыльнуй, дивко, свого дивування!

— Байдуже, титко, и въ мене зубы е...

— Вважай на людей! Ты дивка чесного роду... для дивкы поговирь — ой, ой, яка шкода...

— Про мене — каже — нехай, що хочуть, сокочуть, а я знаю, що кохаю...

— Та що зъ того?

— Поберемося! Винъ мини запрясягався... Побачите...

— Почуемо, якъ ракъ свисне.

— Не ймете виры?

— Якъ ёго няты? Винъ панычъ, судовыкъ,—а ты хиба ривня ёму: докы свить свитомъ, не буде баба дидомъ и докы свита буде, баба дивкою не буде...

— Отъ-же побачите, поберемося! Умясныци и весилля справимо...

— Дай Боже! А докы що, вартуй, щобъ муха не залетила въ ухо! Вылетыть птычка, не поможе ни пше-ныця, ни мазныця, ни воскова свичка...

Отакъ соби побалакалы и гараздъ. Думка була: чи не сказаты Васылеви? — А дали розкынула розумомъ: ни не треба, на що? Дивци сторожа не поможе. Сказано: замуруй ворота — вона й черезъ загату проведе тата... Лучше мовчатому, та сама окомъ накыдатыму...

Мовчу, та дышу. Перегнала,—думаю,—дивку черезъ росу,—буде зъ неи. Вона-жъ у насъ не маленька; хочъ шпарка та жвава, за те й кусюча: колы що — й безъ мыла выголыть. Добре.

Давъ Богъ кутю.

Посидалы вечераты и землемиръ зъ нами,—вжежъ не якъ.

Поилы, що Богъ пославъ: взяла я кутю зъ покуты та на стиль, положила въ мыску, сыты налыла.— „Прыволяйтесь“,—кажу.

Васыль перехрыстывся: „Дай-же Боже, каже, того году диждаты!“ Ложку въ мыску та: „морозъ, морозъ, иды кути исты!“

Взялы чи не взяли по ложки, по другій, щось синешними двермы—рышь! Прислухаюсь — шкработыть щось у синяхъ, дверей хатнихъ шукае. Я швыдче прочынула. Входить:

— Добрый вечеръ! зъ кутёю!

Дывымося—жинка. Чи воно дивка, чи молодыця,— не вгадаешъ. Не по нашому прыбрана, такъ наче панночкою вызырае... Закутана, тилькы очи, та нись,— на рукахъ дытына. „Що воно таке?—гадаемо и ложки поклалы.

— Чи тутъ, пытається—землемиръ Кривонигъ?

Землемиръ тоди зъ-за столу до неи:

— Сестрыченько! се ты! Я не пизнавъ тебе — багата будешъ!...

А вона:

— На сылу допыталася до тебе.

Сестра й сестра!

Прывиталы мы ии, просымо до столу.

Вона така не смилыва... Я до неи:

— Сидайте зъ нами въ рядъ, Господь буде радъ! Сидайте, та прызволяйтесь, чымъ Богъ пославъ.

Сила и дытына бияя неи,—такъ хлопчыкъ, дыбки вже спынався. Вечеряемо, Кривонигъ—то бувъ говиркый такый, а то наче ёму хто губы зашывъ; мовчыть а насупывся, наче хмара; надувся, немовъ та квочка на дощъ.

— „Що се зъ нымъ?“—думаю соби. Сестра прыихала въ гости до ёго, а винъ такый нерадый.

— Отъ,—кажу до ёго,—выдно, що сестра васъ любить: ни на холоднечу, ни на негоду не вважае... Прыихала до васъ.

Мовчыть винъ, а та сестра до мене:

— Для любой вроды—нема негоды...

— Тай хытри-жъ вы,—се я до Крывонога такъ,— никола й не похвалылысь, що у васъ сестра е...

— Не прыйшлось до слова,—процидивъ винъ.

— Такъ хочъ було сказаты, що сподиваетесь гостей... треба-бъ було прыладнаты прымостку до лавы, а то глянь! несподивано такъ! и де мы и положымо?

Ни слова винъ, наче не до ёго.

Дывлюся: такый винъ сумный. Глянула на Домаху—вона зъ лыця минуться: разъ наче крейда, въ друге — короливъ цвить. Що воно й до чого? — сама соби рады не дамъ.

Повечерялы, полягали спаты. Сестри тій виддали Васылеву постиль у кимнати, а Васыль прымоствися на печи. Мы зъ Домахою—звычайно, нигде вже, якъ на полу: вона поузь стину, а я зъ краю.

Потушылы свитло и мы й вони. Чую, щось вони шепчуть у двохъ та невыразно такъ, ничего не чутно мини, а Васыль якъ на тежъ на печи такъ хропе, що ажъ луна по хати котыться,—не дае мини чуты. Розмовляють вони, а мене такъ кортыть послухаты, що ажъ-ажъ!.. Такъ и тягне мене, щобъ до щилыны

Такъ-же боязно, щобъ Домахи не збудыты.

Шепчуться вони, тай шепчуться, наче умысне на те, щобъ мене кортило... Згодя голоснійше та голоснійше, такъ що вже любенько мини стало чутно. Слухаю, а вона до ёго:

— Якъ соби хочешъ; а беры дытыну! Ты ёго батько, ты й годуй ёго...

Я такъ и похолола! Заразъ догадалася, що то „сестра зъ Остра“... Эге! думаю, — хйба не на мое вийшло! Ну, щожъ дали буде?—чую винъ каже:

— Де я зъ нымъ—себъ-то зъ тымъ хлопчыкомъ, що вона прывезла,—подинуся?

— А мині що до того! Було про те думаты тоди, якъ присягався... землю ивъ, що писля Спасивкы поберемось... Дви Спасивкы мынуло, третя не за горами, а ты — наче въ воду канувъ... Ни сорому до людей, ни жалю до мене не маешть! Безстыднику!..

Такъ ёго мылыть, такъ мылыть... А винъ змагається.—Ну думаю соби, отакый ты! и такъ-бы прымила—щобъ ёму зробыла, колыбъ моя воля та сыла!.. Просто-бъ зацурковала!.. И такый мене жалъ взявъ за Домаху!.. Добре, думаю, що вона хочъ спыть та не чуе сёго..... Тай почала соби миркуваты, якъ-бы то иі, голубоньку мою, вызволыты зъ такой халены та журбы. Отъ вже, не було, мовлявъ, лыха, такъ чортяка посіяла зтыха... Бачъ, який кабанюга! Тривай-же! Пиде твое рыло—собакамъ на мыло... Лежу, миркую та журюся; сердце на ёго ажъ кшыть. Чую вона до ёго:

— Прызнайся мині, якъ на духу, кохаешть мене, чи ни? Колы ни, — беры сына, а я знайду свою ополонку!..

Винъ катюга—якъ почне божытыся, заприсягатыся, що любыть иі, якъ и любывъ!..

— Ахъ тыжь, продивъ сыну!— думаю соби, — та зъ злосты ажъ дрижу...

Колыбъ завтра не таке свято, щобъ я тоби за се! Я-бъ тоби, лыхый яропуде, по одній волосынци вси косы высмыкала...

Чую, Домаха до мене тыхенько:

— Титочко, вы не спыте?

— Не сплю.

— Чуєте?

— Господы!

— А що, на чые выйшло? Хиба я не казала?..

Було слухаты дядыны, було не нестыся поверхъ дерева...

— Цытьте вже, цытьте! — та якъ зарыдае! Господы! Я до неї: „Годи, годи!“

— Такъ де тамъ! А тиі собі грызуться за стиною. Гараздъ, що не чують насъ.

Згодя вгамувалась и моя Домаха.

— Спышь? — пытаюся.

Мовчыть, тилькы зубамы скрегоче, наче гвиздкомя по шыбци.

Къ свиту и я знемоглася, заснула, та черезъ того погарьського комлюка и утреню божу проспала... Якъ такы такъ: годове свято, а я проспала... Тилькы-жъ не мій грихъ, не на мині винъ и окошывся...

Глянула на Домаху — на ній и лыця нема: чысто сполотнила! На що вже Васыль не прымитлывыій бувъ, — и винъ спостеригъ:

— Мабуть, каже, наша Домаха на себе не похожа... Чи не зурочывъ иі хто?..

— Хтожъ-бы тамъ? — кажу ёму, наче ничего й не видаю. Страшно правду сказаты... А винъ до мене:

— Хиба нікому? Може ота прыизжа?.. У ихъ, знаепъ, яки люде: лоба не вмі перехрестыты, а зурочыты людыну якъ разъ...

Воно то се правда, думаю собі, задесенськи людци на все лыхо метци, — та не кажу ёму сёго.

— Байдуже! — кажу, — урокы на сорокы, а прыстриты на ихъ диты...

Силы обидаты. Землемиръ и та ёго ота „сестра“ — уплитають на вси заставкы, а Домаха ни до чого и не доторкнеться: сыдыть, наче хмарою повыта.

Васыль зновъ за свое:

— Не здужае дивка, ничего не истъ...

Я ёму на те, абы зубы замовыты:

— Выновата дижа, що не йде на десну ижа.

По обиди Васыль пишовъ до людей, и той, земле-миръ, потягъ кудысь сновыкгаты, а мы сыдымо втрѣхъ. Въ хати такъ сумно, наче хмара надъ нами. Выпровожаю Домаху зъ дивчатамы колядуваты—де тамъ! не до колядокъ йй! сыдыть мовчкы. Бачу я, якый нудь ии взывъ, бачу, що туга ии переймае, та рукъ не пидложу... Бачу, що на души у неи ключемъ кыпыть, та не вгадаю на кого бильше, чи на того люцыпера, чи на ёго мылованку .. а може й на обохъ...

Щобъ не такъ сумно, почну,—думаю,—балакаты, и почала. Се та те, слово по слови—розговорылысь. Я ии заразъ и ну на свою стежку правыты, та „на догадъ бурякивъ, а капусты дайте“ помаленьку—помаленьку и вывела ии зъ воды на суходилъ. Схаменулась вона потимъ, тыць сюды-туды, та никуды.

Ничого,—кажу йй—вьюна вдаваты... Я все вночи чула,—и выложила йй.

Вона тоди ни въ сихъ, ни въ тыхъ, тай призналася. Чысто все намъ розказала.

— Вчсра,—каже,—поклявся, що отцыми мясныцями поберемося.

Домаху наче хто шыломъ въ жыжку: скочыла зъ лавкы :

— Не поберетесь!—та до дверей.

А та подывылась йй у слидъ, всмихнулась та:

— Побачымо!—каже.

Побачымо! Бодай-бы булы не диждалы такого бачыты!.. Добре весилля справылы! Колы-бъ було ёго правцемъ выправыло деинде, щобъ винъ и не вертався до нашої хаты...

Домаха зъ хаты, я за нею.

— Куды ты, небого?—пытаюся.

— Никуды, — каже, — душно мини, тропкы за воритьмы постою.

— Постій та не барыся! Кажешъ: душно, щобъ часомъ не добула остуды, нехай Богъ боронить!

Сила я въ хати пидъ викномъ та позыраю на Домаху. На двори мисяшно було, хочъ голкы збирай.

Згодя и Домаха въ хату; сила била дверей, пидъ самымъ водныкомъ, сыдыть и наче губамы щось шепче, а очи ажъ мыгтять у неи...

Давно отсе було, а наче вчора діялося: якъ теперъ бачу ии била водныка на лавци... Такою вона мини здалася чудною тоди, — и вмру, не забуду; буцимъ не наша Домаха, а чыясъ чужа людына...

— Може-бъ — кажу — каганецъ засвितыты?

— На що, дядыно? Мисяць свитыты... тилькы свитло переводыты...

— Гараздъ, — кажу.

Посыдили ще трохы: сумно тай сумно.

— Хочъ-бы — кажу — Васыль швядче йшовъ, вечеряты-бъ та спаты.

Чую: снигъ рыпыть... Отсежъ, думаю, Васыль и е. Нехай-же йде, буду свитыты, та вечерю лаштуваты.

Хатни двери — рыпъ! Домаха прожогомъ зъ лавкы до порога.

— „Охъ, охъ!“ — якъ застогне щось. По голосу догадалася — землемиръ! Я до ёго — колы-жъ бачу — матинко моя ридна! И теперъ страшно згадаты! Охъ, Господы, помылуй насъ и не приведы никому такого бачыты!..

Домаха пидъ саме серце загнала землемирови колодачъ!.. по саму колодку такъ и всадыла... прыперла ёго мижъ кочергы! Винъ одпыхається та не своимъ гласомъ: „Охъ, охъ!“ А вона, просты ий Маты Божа:

— Отсе тобі — не любви двоухъ!

Повернула ёму колодачь, — отеперь беритесь! — тай сила на лавку.

Господы, що тоди скоилося, и не сказаты! А вже що того плачу — голосиння було, що того гомону-гомону и въ хати, и на двори, и по селу!.. Що страху!.. Матинко моя ридна, тай годи!

Землемиръ и до свиту не доживъ, кровью зійшовъ... Другого дня Домаху забрали въ острогъ... заковану повелы...

Отаке выпало намъ Риздво святе!

Про себе я вже й не тямлю, що діялося зо мною. А Василь! — голова ёму за одну ничъ молокомъ взялася... И ще пакъ! — мале то льхо скоилося? Однимъ одна дочка була, тай та отакъ звелася... Божа воля! — сказано: безъ Ёго святои воли и волосъ зъ головы не спаде... А вже-жъ не якъ!

На весни люде прынесли таку звистку, що катомъ катуватимуть Домаху. И „кобылу“ бѣ то вже велено було споружаты...

Не допустывъ Господь до того: змылосердывся надъ намы, не давъ катнымъ рукамъ поганиты дивочого тила... взявъ ии до Себе... въ острожи вона и переставылася. Вична ий память, царство небесне! Молюся за неи и встаючы и лягаючы.. Охъ!

1886.

Конокрадъ Иванъ Дранка.

Съ кимнати у мене сыдило чоловика симъ людей, що прійшли порадытыся, якъ подилытыся спадщиною.

Сыдымо соби, балакаемо—ажъ ось прожогомъ вбигае сюды зовсимъ невидомый мини чоловикъ — штырхыць мини въ ноги та якъ заскыглыть:

— Паночку! батечку! Мылуйте, жалуйте та ратуйте! Не дайте занапастыты неповынну душу! До вику, до суду вашой ласкы не забуду!

Я казаль ёму встаты.

Передо мною стоявъ чоловикъ литъ 22, а може й менше, зъ темно-оливковымъ выдомъ, чорна густа кучерява голова, зубы мовъ перлы, а очи невелички, кругли, палки, такъ ыскрамы и сыплють, такъ и бигають и бигають, наче выскочыты зъ лоба хочуть.

— Хто ты такый?—спытався я.

— Охъ, Господы, Господы! Хтожь я такый?— я цыганъ, коваль, Иванъ Дранка. Безневинно вѣлыся въ мене... отъ Богъ бачыть, що безневинно... Батеньку мылуй! Мылуйте и жалуйте! вступитыся за мене, сыроту безталанного! Поратуйте, вызвольте видъ тюрьмы!...

— Хтожь тебѣ въ тюрьму засудывъ?

— Вже-жь ништо, якъ мыровый судья!

— За що?

— Святий ёго знае! Я ни въ чому! не причастенъ. Стоимо мы отуть билия мосту шатромъ. Не сёгодня й не вчора стали, зъ самой весны стоимо! Я никому ничего й на макове зернятко. Хлибъ заробляю, дитокъ годую,—у мене-жъ ихъ сыла.....

Я всмихнувся и спытавъ.

— Скильки въ тебе дитей?

— Скильки? Господы скильки! у сихъ наразъ и не згадаешъ! Давыдъ та Демьдъ,—буде двое; Петро, Дмитро, Иванъ, Степанъ, Омелянъ, Марко, Одарка... скильки се буде? Отъ же й збывся! А ще не вси, ще е Тетяна, Оксана, Марьяна...

Вси, хто бувъ, не втерпили, зареготались.

— Не смійтесь, люде добри, ей же Богу, не брешу. Нехай мене сыра земля пожре, колы не правда! — торохтивъ Дранка.

— Слухай, чоловиче! — озався я, — бачу, що тоби брехаты — не ципомъ махаты. Та мини шкода часу слухаты твоихъ теревенивъ... Скильки тоби литъ?

— Колы-бъ то я знавъ!... Убий мене Богъ, не знаю... Маты знае... я збижу до шатра, спытаюсь у неи... Я мытью, въ одынъ духъ... не забарюся... Бигты?

— Не треба! Выдыма ричъ, що ты чоловикъ молодой: литъ нехай 22, нехай 25. Дежъ се выдано, щобъ такого вику чоловикъ та бувъ батькомъ дванадцаты дитей?

— Такъ не вси-жъ воны мои! Есть тамъ и диты й небожата, и внуки...

— Твой?

— А вже-жъ не чьи!

Мы покотылыся зъ реготу.

— Отъ вы зновъ смієтесь зъ мене, люде добри, а мини не до смишокъ... Въ острогъ! Паночку, батечку! Не погубить мене!

— Ну, чоловиче, годи справди жартувати. Говоры дило. За що тебе осудылы въ тюрму?

— Щобъ я онимивъ! щобъ я свита божого не бачывъ, колы знаю, за що!... Такъ!... Напасть одна... Сами знаєте: напасть не по дереву — а по людяхъ ходыть... Сыдивъ я въ шатри та кувавъ соби, хлиба зароблявъ .. Чи багато-же намъ треба того хлиба? Мы люде прости: хлиба скыбку, сяку-таку рыбку, сала шматочокъ, соли дрибочокъ, та ще чарочку горилочки — на вики сытый!... До ласоцивъ не звыклы; тямymo, що ласа ида—жывоту беда... Еге! о такъ батеньку! А позавчора кувавъ я коней одному панку. Пишовъ до нѣго за грошыма, — а винъ живе у мисти, — взявъ гроши, вертаюся, — шынокъ на дорози... Такъ мене закортило, такъ мене потягло, що я самъ не тямлю, якъ я не своею сылою опынывся въ шынку... Зъ людьмы выпывъ и може й перехавкнувъ въ шынку... Прокынувся... самъ не розберу, де я и що я?.. Та вже добри люде повидали, що я въ полиціи... За що й про що — не тямлю... Повелы мене до судьи, а судья взявъ та й осудывъ въ тюрму... Батечку, паночку, заступыся! Осъ у мене й бумага е...

Я прочитавъ ту бумагу. То бувъ списокъ зъ судьиного прысуду. Я бачывъ, що судья осудывъ Дранку справедливо. Дранка укравъ изъ стайни коня и вже выйиздывъ на нѣму верхы зъ двору, якъ ёго злапалы, та такъ верхы на кони и привелы до полиціи.

Мини не першына чуты, якъ выбрихуються злодіи, одначе Дранчыно выбрихування и мене здывувало. Злапалы ёго верхы на краденому кони, а винъ прыся-

гається, що не тямуть, за що ёго присуджено въ тюрму...

— Слухай, чоловиче! — мовивъ я до нёго, перечытавшы присудъ, — тебе взяли верхы на кони?

— Може й такъ... ничогисенько не пам'ятаю... п'яний бувъ такый, якъ хлюща...

— А свидкы вызнали въ суди, що ты бувъ тверезый и горилкою видъ тебе не воняло.

Дранка зложывъ долони, наче чернець передъ образомъ, и идвивъ на стелю очи и, зигнувшы трохи коліна, одповивъ:

— Паночку, батеньку! Чого свидкы не наговорять! У свидка очи, якъ у дидька... Все вони брешуть на мене, вони зли на мене, то й брешуть...

— Хіба вони тебе знають?

— Ей-же Богу, ни! Зъ роду — вику вперше бачылы.

— Такъ за що-жъ вони „зли“ на тебе?

— Га, за що! За те, що я цыганъ! .. На похыле дерево уси козы скачуть... Я чоловикъ убогый... уси на мене... Я казавъ имъ: нападить на кого богатшого... а вони кынулысь до мене наче до батьковои чупрыны...

— Нехай и такъ. Та якимъ-же чыномъ и чого опынывся ты въ тому двори, де тебе зъ конемъ взяли?

— И самъ того не тямлю! Отъ нехай мини языкъ всохне, колы брешу хочъ отилечко! — Дранка показавъ кинчикъ свого нигтя. — Охъ, охъ! Богъ вже такъ попустывъ, абы нечыста сыла насміялася зъ мене... На мене, не вамъ кажучы, таке находыть, що самъ не тямлю; що чыню, якъ місящни ночи та місяць въ повни...

Я всмихнувся и сказавъ, що теперъ якъ-разъ саме ночи темни. Дранка поправився:

— Я такъ хотивъ сказаты, що въ темни ночи, саме на молодыку, та помылывся — зъ переляку, батеньку! Сами бачыте: я тры дни ничего не ивъ, рясочки въ роти не було... охлявъ... Отъ и теперъ люде вже обидаютъ, а я й доси на —тще серця.. Зъ голоду та зъ переполоху ажъ шкура труситься...

Дранка почавъ труситыся и цокотиты зубамы. Я зновъ помитывъ ёму, що теперъ не молодыка, а схи-дни дни.

— Еге, еге! Такъ, такъ! На схи дняхъ дня, а плету на молодыку! отъ бачте сами, що діеться зо мною... Се все такъ нечыстый, бодай бы ёму ковбыкъ грудымы выперло!—Дранка плюнувъ, потимъ перехрестывся и зновъ мовывъ:—Отъ вамъ святой хрестъ, що я безвынний! Нечыстый все діе. Колы правда, що я сывивъ верхы, то вже-жъ ништо, якъ винъ, гаспыдський сынъ, посадывъ мене... А самъ я зъ роду—вику ни, ни! Якъ то можна! Чуже добро красы!... Та нехай надъ тымъ вороньє каркае!...

— Гараздъ, цыгане! Я оборонятому, абы ты по-видавъ и мини и въ суди саму чысту правду.

— Я ии всю и повидавъ.

— Не йму я тоби виры.

— Готовъ заприсягтыся! отъ хочъ и заразы! Здій-майте образъ!—Дранка впавъ на вколишки.—Готовъ земли зъисты! Чорна земля — нехай я такъ почорню, колы потаивъ хочъ пивъ словечка...

— Колы такъ, — годи й балакаты. Шукай кого инчого.

— Батечку, таточку! — заскыглывъ Дранка, ха-паючы мене за руки,—не вже-жъ мини въ тюрми по-гыбаты?... Дядечку, таточку! А якъ признаюся, выз-волятъ мене зовсимъ?

— Наврядь! А кару вменьшати на половину. Сеповно.

— И все-таки въ тюрьму? На высидку?

— Въ тюрьму!

— Ой, ой! за що-жь? А може сенать зглянется на мои злыдни, на мое сырительство, та помылуе мене?

— И сенать не помылуе.

Дранка звисывъ голову и загадався.

— Такъ якъ же? Признаешься? спытавъ я.

— Ни въ чому признаватися. Колы-бъ я хочъ гадавъ красты, а то й думкы не було!.. Ще колы-бъ я бувъ певный, що помылуе выщый судъ, то вже, чи сякъ, чи такъ, прынявъ-бы на себе чужу выну... А такъ, якъ ёго...

— Чыю-жь выну? Ты-жь ихавъ на чужому кони, а не хто ынчий?

— Може... Не пам'ятаю... Може и ихавъ, а коня не кравъ и вина не моя...

— Чыя-жь вона?

— Вже жъ не чыя, якъ нечыстого. Нехай його й судять! Нехай ёго, гаспыда, хочъ на кобылу пидъ ката осудять, щобъ винъ безвынныхъ сырить, якъ отъ мене, не пидводывъ!...

Даремно я усовищувавъ Дранку — повинытыся. Винъ якъ затявся:

— Безвынный! Не я, а нечытый выновать!

Те саме твердывъ винъ и въ суди, а судъ затвердывъ прысудъ мырового судьи.

Мынуло чымало литъ. Давно залышывъ я адвокатство, живу собі „ченцемъ“ въ мыри та мовчки спасаю душу... Про Дранку й пам'яты не було. Хочъ

я й запысавъ соби ще тогди-жь такы сей випадокъ, але й про запыскы ти забувъ: валялысь воны соби на горищи, въ комори... валялыся-бъ може й доси, докы-бъ ихъ мыши не поснидали, колы-бъ торишнѣи зимы не нагадали мини про Дранку чужи люде.

Саме на Риздвяныхъ святахъ прыйихалы до мене зъ того села, де я рисъ, два стареньки диды: Игнатъ Шабельныкъ та Клымъ Лупало; вельмы стари воны обыва: я ще хлопцемъ бигавъ, а воны вже ынеемъ, мовлявъ, прыпалы... А зъ того часу минуло — гай, гай!—трохы не сорокъ литъ! И въ мене борода—наче гречка цвите...

— Такъ и такъ —кажуть воны,—поратуй, сынку, нашихъ хлопцевъ! До велькой шкоды дѣйшлы!...

— Кажить, яка тамъ шкода?...

— Разъ така шкода, що теперъ коваля въ нашому сели Бигъ ма?... Безъ коваля, въ литку, якъ безъ рукъ: чи косу ввирвешъ, чи лемишъ насталыты, чи вирвантъ на обидъ,—все безъ коваля не втнешъ! Вже якый тамъ не бувъ коваль, та бувъ, а теперъ такъ посадылы якъ на лёду: абы що до коваля—бижы за симъ мыль кисилю добуваты... Шкода!...

— Шкода,—додавъ и Клымъ,—шкода и коваля и чоловика.

— Та чоловика ще не такъ: люде е, слава Тоби Господы, повне село... та признаться, якый тамъ и чоловикъ зъ того цыгана бувъ? — тилькы свить поганывъ... Злодюга такый, що й не сказаты... коней кравъ:

— Еге!—перебывъ Игната Клымъ, — говоры-жь ты! Правдывый злодюга, та теперъ отъ чо́го накоивъ! Скильки то людей за нѣго стражде! Га! колы-бъ за що путне, а то за злодюгу... за цыганьскый вышкварокъ...

— Що-жь у васъ сталося?—спытався я, не розуміючи, про що йде ричь. — Та бачь, сынку, сталося таке, що нудно й казаты: ажъ шистѣхъ нашихъ хлопцівъ въ тюрьму закънулы: и мого внука и ёго внука... Такъ мы отсе до тебе, сынку, поздоровъ Боже тебе, поратуй, якъ знаешъ! А такъ не можна: не пропадаты-же хлопцямъ, мовлявъ, ни за понюхъ табаку...

— Та вы, дидусю, гарненько все по порядку розкажить: за що хлопцівъ въ тюрьму запроторылы?

— Вже-жь не якъ, по порядку треба одповивъ Клымъ,—такъ чи ты, Игнате, повидатымешъ, чи нехай я?

— Нехай ты, Клыме! Ты почавъ — ты и кинчай! А я, колы що, поправлятыму...

— Нехай и такъ!

Клымъ вытягъ зъ-за халявы рижокъ, вдарывъ ёго разивъ зо тры обь закаблукъ, вытягъ зъ рога затычку, пидставывъ ниготь велького пальця зъ ливои руки, натрусывъ на ниготь табаку, нюхнувъ на повенъ нисъ — и мовывъ:

— Та й табака-жь! Добра!... такъ и пре! Шкода, на сходи вже... мабутъ чи й стане, покы до дому...

— Було насыпаты повенъ ригъ! Знаешъ: идешъ на день—беры на два. Ану, ке лышень и мини!

— Говоры-жь! Захватався та й забувся про табаку,—одповивъ Клымъ, подаючи Игнатови рижокъ.

— А ты, сынку, не вживаешъ сѣго добра?—спытався у мене Игнать

— Ни, не навчився.

— И добре робышь. . Цуръ їй! Смаку зъ неи не абы-то, тилькы що прывыкъ!... понюхаешъ—нибы веселїше стане...

— Такъ кажить: що тамъ у васъ за прыгода сталося?—пытався я.

— Не добра прыгода, брыдка... що й казаты! И коваля позбулыся и сами въ биду вскочылы. Нехай вже Савка Грыценко, такъ того и не жаль: голинный зъ роду, а наши—таки-жъ воны сумырни, таки обачни... и на тоби!.. въ отаке вскочылы!.. Яково то намъ старымъ!.. и стыдовыще на все село, и шкода, и журба... Ото, бачъ, сынку, литъ зъ десять тому назадъ осився въ нашому сели коваль, цыганъ Иванъ Дранка. И гараздъ! Намъ коваля треба: нехай живе, нехай хлибъ заробляе... треба-жъ и ёму исты... винъ хочъ и цыганъ, а исты хоче. Жыве рикъ—ничого, живе и другый—ничого, и третій—ничого, а на четвертый—те-жъ бы ничого, та почалося щось воно не гараздъ на коней. То въ того, то въ сёго тай выведуть коняку; тамъ зъ хлива, тамъ зъ паши... и по всёму знаты, що злодій—не чужый чоловикъ, а тутешній: не бере, яку довелоя, а выбирае, песькый сынъ, що липшого.

— Не гараздъ,—кажемо мы стари люде,—вже якъ соби знаете, хлопци, а щобъ вы прысочылы злодія! Хтось та есть изъ своихъ... Стережитъ!

Сталы гадаты: хто-бъ такой злодій? И на сёго, и на того думаемо, а про Ивана Дранку и байдуже! Такежъ бо воно тихе та ввичливе було... Ажъ воно й правда, що въ тыхому болоти сами чорты кубляться...

Взялыся хлопци сочыты.

Марна праця! Воны сочатъ, а кони зъ паши, зъ ночлигивъ—такъ и таютъ одно по одному... И шкода, и морока! Саме на Тройцю въ Галчынн велькый ярмарокъ стае, а вже-жъ то николы такъ, якъ видъ ярмарковый часъ и крадутъ. Наважылысь наши ночлижвыкы хочъ-бы що, а встерегты коней. Повелы на ночлигъ, попуталы, пустылы, а саму найлучшу кобылу на прыколень бия самисенького жыта. Пустылы, а сами геть

одійшли собі пидь вербы... далеко, такъ що злодію ихъ и не выдко. Про всякъ випадокъ въ жыти засивъ Бандыкивъ сынъ Дмытро, и Ратуя взявъ зъ собою — сторожка собака була отой Ратуї! такихъ собакъ чи й е де бильше.

Чуе Дмытро: щось шелестыть въ жыти... Прыдывляється: чоловикъ лизе червомъ по земли... Ну, Дмытро догадывый паробійка: Ратуя до себе — цыть! каже ёму, прыдержуе ёго, а самъ вартуе, що воно лизе. Було вже за пивничъ, темно, хочъ око выколы. Дмытро вартуе, а воно лизе. Вылизло зъ жыта та до кобылы... хватъ ии та верхы на ній... „ньо!“ — а кобыла на прыколни!.. Дмытро тогди зъ жыта... Ратуї за нимъ... До злодія... а винъ, якъ вкопаныи на кобыли.. Дмытро за нёго, та на хлопцивъ: „Сюды! сюды!“ Попрыбигалы... Хтожь-бы вы думалы, той злодій бувъ? Еге! Нихто, якъ Иванъ Дранка.

— А що се ты вражый сыну! — на нёго.

Мовчыть винъ, ни пары зъ усть. Воны ёго, звистно, въ ухо, — мовчыть; воны ёго въ друге, — мовчыть.

— Ануте, хлопци, въ кого швайка, ке сюды!

Се-бъ то пидь нигти ёго швайкою... Побачывъ Дранка швайку: „Е! — гадае собі — тутъ не перелывкы!“ Заговорывъ. Божыться дяволь, присягається, землю исть, що винъ не злодій, що въ нёго й на думци не було красты, а се чортякы зъ нимъ таке скоиы... такъ-бы то ёму пороблено... Винъ, мовлявъ, и не тямыть, якъ ёго чортякы взяли зъ кузни, привелы отсюды на пашу та й посадылы на кобылу... Оттакый пройдысвить! Та ще й дякуе, що ночлижныкы піймалы ёго та вызвоылы зъ чортячыхъ рукъ, а то, каже, й самъ не знаю, що воны — чортякы-бъ то — зо мною й заподіялы...

Хлопци хочъ и не понялы ёму до кинця виры, одначе думка въ ныхъ така: не слидъ губыты чоловика, не треба ёго быты и въ судъ даваты, — а чортивъ зъ нёго выгнаты треба, провчыть значыть ихъ... Такъ ото трошки и пожартувалы зъ Дранкою: роздытлы ёго, вымазала усёго зъ нигъ до головы дёгтемъ, обкачала ёго землею, звязала руки, спутала ноги, та диждавши ранку, якъ сонечко було на першому упрузи, и пустылы ёго, въ чому маты породыла.

Смиху було на все село. Швыдко не можна ёму йты: переступае, наче курка... а люде дывуються, сміються та плюють на нёго, прыкыдаючы всячыну.

Отже й помогло! чортякы злякалыся... Литъ мабутъ пять и чуткы въ сели у насъ не було, щобъ у кого коняку выведено... А позаторикъ зновъ почалося...

Саме передъ Варварою зновъ злапала Дранку. Ну вже на сей разъ не понялы ёму виры!.. залывъ винъ намъ усимъ за шкуру лою! Май-же на все село чи е такый господарь, щобъ Дранка не позычывъ у нёго конякы!.. багато видъ нёго натерпилися... Ото-жь якъ злапала ёго хлопци — заразъ: що зъ нымъ вчыныты?

По доброму розуму — звистно, що: въ судъ! Та озвирыдысь же вси такъ на того Дранку, що й себе не тямылы... Воно хочъ на кого — досада визьме: ты працюешъ, мозолышся, а воно въ тебе краде... на всихъ злодивъ не настачыся... Тымъ-то й розлютувалысь на нёго... та зъ лютосты й розумъ загубылы и заихалы не въ ти ворота...

Що зъ нымъ дїаты?.. Той каже: на сковороду! — той: на суху осыку! — а хто: прямо пидъ лидъ въ ололонку! — всякый по своёму. Звистно, сама молодижь... старого мижъ нмы никогисенько не було, щобъ напутьты... Мій Корній и каже:

— Тривайте! Не чинить ёму ничогисенько, докы я вернуся!

Метнувся до дому, прынісь налыгача и цурку.

— Оттеперъ, — каже до Дранкы, — кацуть тоби, цыгане! Молысь Богу! Бильпігъ уже не красынешь!

Обвязалы цыганови налыгачемъ округъ головы, заложылы цурку тай ну -- крутыты, нибы перевесло на снопи!

Крутятъ соби! Цыганъ то гукавъ, просывся, а то вже й замовкъ... а вони крутятъ!.. Кисткы вже на голови трищать... а вони цуркують — тай зацуркувалы...

Пересталы — а Дранко вже й похоловъ...

Отъ якого накоилы!.. А теперъ въ острози гніють!.. Дай, сынку, помичъ и раду, якъ-бы ихъ вызволыты...

Не вельмы помогла моя рада. Два чоловика не втекло видъ каторгы, а два просто въ Сибирь...

Гусовицька речка
телеграфна встановка

Музыка Павло Дрантусь

Музыка Павло Дрантусь.

оскажу вамъ про Дрантуса!

— Се хто такый Дрантусь? спытае у мене чытатель: певно нимець, або шведь.

„Трывай, чытателю! не ловы попередь невода рыбы! Дрантусь такый самыи нимець, якъ и мы зъ тобою: родомъ винъ зъ славного мыргородського повиту, тамъ зпоконъ вику жылы ёго диды и прадиды. Дидь ёго бувъ простый козакъ: батько теръ ликти у якомусь суди; а самого Павла взяла на 12 роци одна багата, бездитна пани, удова: оддала ёго до гимназиі въ Полтаву, дали до университету у Кыиви и виховала зъ ёго — разъ учителя, вдруге артыста музыку, а втрейте „ненавистныка“ панивъ, особливо пидстарковатыхъ паніекъ. Якъ воно такъ сталося и видъ чого въ ёму выросла оця „ненавыжа“ — про те не скажу: одъ самого Дрантуса я про се николи ничого не чувъ, а додавать свого, выгадувати ніяково! Знаю я, що у птастви буває такъ, що пидсыплешъ пидъ квочку индычыхъ яецъ, и выведе вона не курчатъ, а индычатъ, а чого воно сталося такъ, що пани не виховала Дрантуса панычёмъ — не знаю!.. Цикава-бъ ричь довидатися про той психологичный станъ, якымъ Дрантусь прыйшовъ до свого

погляду; але-жъ кажу: про се я не знаю. Чувъ, що Дрантусивъ батько бувъ чоловікъ вельмы убогий; чувъ, що й самъ Павло, жывучы ще у батька, зазнавъ доволу бидовання, чувъ я се видъ людей, а зъ самымъ Дрантусомъ про ёго минувшыну, а особливо про ёго убожество никола ни слова не говоривъ. Я знавъ, що винъ не любить про се говорыты; може затымъ, що самъ перейшовъ школу убожества, и перебувавъ „часомъ зъ квасомъ, а порою зъ водою“. Зновъ-же на мою думку и жадный чоловікъ, що перейшовъ школу бидноты не повиненъ-бы вступаты зъ розмовою про свое лихо: про се краще мовчаты. Чувство властной шанобы не дае носытыся передъ людьмы зъ своимъ лыхомъ, немовъ на показъ. Люде люблять дывытыся на те, що ясне, прыятне, гарне, люблять слухаты весели речи, а лихо лише ховаты одъ людей; лиха у всякого и свого повна торба; одному воно зворушыть свою властну болячку, а другый—знайдеться й такой пройдысвить, запроданецъ, що насміється зъ чужого лиха!.. Зъ Дрантусомъ я спизнався вже тоди, якъ винъ дослужувавъ до пенсії, и от-отъ мусивъ кынuty свое вчытельство. Ёму тоди вже геть-геть перескочыло за сорокъ; але зъ выду винъ бувъ молодшый своихъ литъ: высокый, чорнявый, билолыцый, коротко пидстрыженный; ни вусивъ, ни борода; худощавый, зъ сирымы, наче олывьянымы, очыма, зъ довгымъ носомъ, невелычкымъ ротомъ; билымы, мовъ крейда, вузенькымы зубамы; трохы нибы суворый, неговиркый. Отъ и увесь Дрантусъ. Характеръ ёго не подобався мини: замкнутый въ самому соби; понурость въ погляди, докы я не розпизнавъ добре сёго чоловіка, ажъ вражала мене. Отъ же заходылы мы одынъ до другого, трохы не що-дня; винъ любивъ, щобъ я чытавъ ёму „Кобзаря“, а я такъ просто выпывався ёго грою

на скрипци; я раювавъ, слухаючы, якъ на Дрантусовій скрипци розмовлялы струны зъ смыкомъ.

Гарно гравъ Дрантусъ и на рояли, але на скрипци ёго гра була чудовна: струны у ёго не гралы, а говорылы; коженъ гукъ — слово и летивъ прямо въ сердце, на саме дно до того, хто слухавъ. Тамъ на дни мого сердца оти Дрантусови слова—гуки будылы, ворущылы те, що хотивъ збудыты Дрантусъ. Винъ прычаровавъ мене до своей музыки, прыковувавъ мене до гукивъ своихъ струнъ, и часомъ я чувъ, мини здавалося, що слидомъ за гукомъ струнъ Дрантусова душа выходить зъ тила и невыдымою цивкою перельвається въ струны, духотворить ихъ! От-отъ, — здавалося, уся Дрантусова душа перельеться въ струны, тило ёго впаде, умре, а струны вымовлять людськими словами усе те, що ховавъ одъ людей самъ Дрантусъ... Отъ въ таки годыны я по гукамъ струнъ чытавъ Дрантусову душу: я бачывъ ии, мовъ въ зеркали, я бачывъ, що ии прыгничуе самотнисть. Жывъ Дрантусъ не безъ людей: знаёмыхъ у ёго було доволи; здавалося, наче ото и прыятели, люде близьки до ёго думкамы, ридни зъ нымъ поглядамы, близьки до ёго своими прямованьямы; але — здавалося! а винъ справди чувъ себе одынокымъ, самотнымъ; чувъ, що биля ёго души нема другои души, близькои до неи, такой, якъ ёго душа; чувъ, що биля ёго сердца нема другого сердца, котре-бъ грило ёго огнемъ чыстого коханя... Въ Дрантусовыхъ музыкальныхъ творахъ-элегияхъ я чытавъ, якъ винъ нудыться, мучыться, визнаючы себе одынокымъ; але ще бильшь визнаючы, що пры сій самотности, винъ прыкованый до людей, до громады, до громадського жыття; прыкованый хочъ порожними, але мицными ланцюгамы. Порожни воны о стилько, що не вдержать, не стануть пидпорою чоловикови, котрый

потрибуе пидпоры въ своїй жвавости, въ своему промованью, въ своїй вири и надіи. Безъ такои пидпоры чоловікъ въ великій громади чуете себе самотнымъ ще бильшъ, ніжъ на самоти. И отутъ-то, поміжъ людей, самотність гнитить чоловіка, душыть, тисне, ще бильше, ще гирше, ніжъ на самоти міжъ чотырѣхъ стинь... Розмова такихъ душъ выльвається у кого въ малярство, у кого въ музыку, а въ кого просто въ глыбоки, ними муки, одгукомъ котрыхъ бувають тилько тяжки зитханья... Ланцюгы, що прыковували Дрантуся, були о стилько мицни, що въ ёго не було сылы порвать ихъ, ослобонуться видъ ихъ... винъ се чувъ и мучывся...

Отакымъ чоловікомъ показувався мини Дрантусъ въ своїй музици: чоловікомъ-мученыкомъ самотности середъ великой громады людей!

Окримъ своеи профѣссіи — вчытельської Дрантусъ дававъ лекціи музыки на рояли: чудна ричъ—на скрыпци винъ ни за що, никого не хотивъ вчыты; нигде на скрыпци винъ не хотивъ граты, кримъ у себе дома.

Не що давно, передъ початкомъ мого оповидання Дрантусъ поселився на кватыри: въ доми свого товарища вчытеля Ивана Куща. У Куща була сестра Зоя: вчылася вона въ гимназіи, де Дрантусъ чытавъ исторію. Зою прырода щедрою рукою надилыла и духовымы и фѣзичнымы дарамы и не даремне-жъ Кущъ прозвавъ ии „богатыркою“.

— „Не треба за нею ніякого вина, вона сама соби золоте вино“, говорывъ Кущъ своїй жинци; „вона у насъ не засыдытья, не задивуе“.

— „Хто знае! одповидала жинка; лучче-бъ, колы-бъ люде знали, що за нею есть тысяча-друга; теперъ бачъ

всякій більшъ на гроши... отъ-отъ скинчыть Зоя гимназію; треба буде промысляты про жениха“.

— „Байдуже! Зоя сама промыслить“.

— „Все такы липпе, колы швидче... Самъ знаешъ, яки наши достаткы: выйде зъ гимназіи, треба-жъ ии зодягты не такъ, якъ теперь... а зъ чого визьмемо? все бъ то зъ твого жалованья?..

— „На те у Зои есть руки и голова: сама заробить: даватиме урокы; на скрипци вчытиме; вона добре грае!.. Отъ теперь Дрантусъ у насъ живе, попрошу ёго, щобъ пидучывъ ще Зою на скрипци.

— „Не выпросышь ты ёго, не такой винъ, хто вже ёго не просывъ, чого ёму не сулылы, ни за що не хоче.

— „А мене може и послухае, по товарыству. Попробую.

— „Наврядъ...
Справди Дрантусъ послухавъ Куща. Зою винъ помитывъ ще въ гимназіи, помитывъ у неї добрый талантъ... разъ почувъ винъ дома, якъ Зоя грала на скрипци и самъ соби погадавъ: „у неї есть искра божого огню“, вона розуміе музыку и може добре граты“. Тымъ то винъ и згодывся вчыты Зою на скрипци.

Выпало такъ, що того самого року, колы Зоя скинчыла гимназію, Дрантусъ зальшивъ службу и выйшовъ на пенсію.

Се було литомъ 1879 року. Зъ осени Дрантусъ ставъ вчыты Зою. Самъ винъ у ту пору увесь оддався самій музици: зъ дому выходывъ инколы тилько до мене, та на прыватни лекциі, котрыхъ винъ взявъ тилько абы платою зъ ныхъ можна було додати те, чого не ставало пенсіи на прожитокъ одному... Увесь свій

вильный часъ винъ розмовлявъ зъ своею скрипкою: и мини здалося, що Дрантусъ ще выразній ставъ говорыты на струнахъ; що, граючи, винъ цилкомъ забувавъ свить, людей и переносывся въ инчий свить, въ свить идеальный, въ свить поэзии и красы.

Разъ зимою зайшовъ я у вечери до Дрантуса: вечеръ тилько що починався; повновидый мисяць оглядавъ землю и зазыравъ у викна до Дрантуса, свитла у Дрантусовыхъ викнахъ не выдко було; горило воно тилько въ прыхожій; якъ тилько ступывъ я въ прыхожу, такъ и облыло мене зъ Дрантусовой хаты якимысь неземными гуками двохъ скрипокъ. Я зупынився; боявся дальше ступыты и ставъ слухаты; я увесь ставъ увагою... я чувъ якъ ти гуки перелывались до мене въ душу и наывалы ии до верху... Дрантусъ стоявъ до дверей спыною и не примитывъ мене, я тихесенько перейшовъ до дверей ёго кимнаты и прытульвися до одвирка, Зоя глянула, примитыла мене, кывнула мини головою и грала дали. Дрантусъ, запрымитывшы рухъ Зоинои головы, оглянудся на двери.

— „Ба! се ты! промовывъ винъ до мене: ну слухай, колы прыйшовъ“... И чудовни гуки двохъ скрипокъ полылыся зновъ своею чудовною, чаруючою цивкою... То була незвычайна, неземна годына въ моему житыи! николы не забуду про неи!... Сами обставины додавалы поэзии: вечеръ, на двори при мисяци вылыскуеться срибный снигъ; зъ блакитного неба дывыться въ хату блидный мисяць... Середъ хаты дви людыны; лыць ихъ не выдко; ихъ покрывае тинь; не выдко ихъ очей и выразивъ ихъ; тилько выдко, якъ правши ходять то вгору, то внызь; якъ пучкы ливыхъ рукъ бигають бия килочкывъ скрипокъ по струнахъ, якъ два смычки прыневолюють струны говорыты...

чуєшь ту розмову и ушмы, и серцемъ и душею; чуєшь и нимієшь видъ неи!...

Дуэть скинчився; Дрантусъ бережно положывъ на стилъ скрипку и самъ, не сивъ, а прямо внавъ на каналу, и швидче закывъ свое лице обома рукамы. Зоя опустыла руки и не рушала зъ миста: вона походыла у ту году на якогось небесного херувима. Я не во-рухнувся; боявся дыхнуты. У кимнати стало такъ тыхо-тыхо, наче не було тутъ живои души. Такъ мынуло килько хвылынъ.

— „Може я свитла прынесу? озвалася Зоя.

— „Не треба, не треба, одповивъ швидче Дрантусъ. Я зрозумивъ чому ёму не треба свитла: винъ бажавъ, щобъ ни я, ни Зоя не бачылы ёго лица, не прочытали на ёму тыхъ выавъ, якихъ наробывъ дуэть... Зоя тыхо выйшла въ другу кимнату. Мы мовчали.

— „Чувъ? спытавъ згодя у мене Павло.

— „Чувъ, одповивъ я, самъ не знаю чого, боязно и стыха.

— „Що-жь скажешъ?

— „Тутъ ничого не можна сказаты, тутъ можно тилько чувствоваты, що ты въ годуны гры перенисся и живешъ десь инде; въ мыри поезіи и красы.

— „Правда твоя, правда! тутъ ничого не можна сказаты, тилько чувствуєшь, и не вымовышь того чувства словамы.

За сымъ словомъ Дрантусъ пидійшовъ до мене, обнявъ и поцоловавъ.

Почалася розмова про музыку, поезію, штуку, вичню красу; перейшла на исторію, на сучасне жыття и тяжкый впливъ деморализаціи...

— „Трывай, трывай! сказавъ Павло: трывай, треба свитла; винъ нервово вхопывъ сирнычкы и засвитывъ

свичку. При місяці не можна говорити про наше сучасне життя; треба світла, а то і такъ темнота, темнота і темнота.

— „Темнійше темної ночі; душно, тяжко; ні свиту, ні воздуху; дихати нічимъ.

— „Самый найкращый часъ за для банковихъ і всякихъ инчихъ деморализаторивъ.

— „Задохнемося!... кажу: нічимъ дихати.

— „Дыши вірою въ краще, надією на лучче, сподиваннямъ на нашу молодижъ, котру ми виховали...

— „Тільки не я, перебувъ я Дрантуса: самъ знаешъ, що я не...

— „І ты, і я, і всі ми: не скажешъ, хто і що поодиноко робивъ і зробивъ; усі робили; усі працювали; усі щось зробили гуртомъ!.. За 15 литъ маємо освичену матирь... О! не дай Боже, коли-бъ я не бачивъ рижници міжъ нашимъ поколіннямъ, і тимъ, що ми виховали! не дай Боже, коли-бъ я втеривъ надію на нашу молодижъ, на її безкорыстну любовъ і працю за для народа!.. я зразу пустивъ-бы собі кулю оцюды (Дрантусъ приставивъ пучку до чола), або петлю на шюу.

Дрантусъ почавъ нарікати на своїхъ ровесниківъ; розповідавъ, якъ ёму тяжко зъ ними; якъ вінъ любивъ въ розмови зъ молодижю, які надії мріють у ёго на молодижъ, — котра „путемъ того, спокійного прогресу выновить наше соціальне життя і дасть Россіи Мессію свита, спокою і добра“...

Николы Дрантусъ не говоривъ зо мною такъ жваво. щиро і одкрыто... міні ажъ чудно стало. День за день ставъ я примичати, що Дрантусъ якось переминяється, меншъ у ёго понурости, менше замкнутости, більшъ веселости і жвавости.

Сумно и тяжко розпочалася скризь у насъ весна 1879 року! тилько що мынувъ переполохъ отъ „Ветлянської чумы“, а тутъ зновъ скоївся другый, бильшь ще небезпечный... тяжко ёго й спомынаты. Въ першыхъ дняхъ мая зайшовъ я у вечери до Дрантуса: винъ сидивъ съ Зоею на ганкахъ; розмова йшла у нихъ про музыку. Я й соби приставъ.

— „Добрый вечеръ вамъ! озався, стоячы на порози одынъ зъ нашихъ знаёмыхъ!

— „Добрый вечеръ, Васылю! сидай до гурту зъ нами.

— „Я на годыночку до тебе, одповивъ Васыль: ходимо до твоеи хаты, у мене дило до тебе е“. Мы втрѣхъ пишли въ хату; Зоя лышылася на ганкахъ, куды выходыло викно зъ Дрантусовой хаты.

— „Сидай Васылю! промовывъ Дрантусъ, яке тамъ у тебе „дило“?

— „Я похожу, та постую; не всыдышь, теперь не до сыдни... Небезпечни выразы Васылевого лыця и безъ словъ говорылы, що ёму „теперь не до сыдни“.

— „Не добра чутка, сказавъ Васыль! вельмы для тебе не добра; чуешъ, Павло?

— „А що тамъ таке, кажы.

Васыль розказавъ.

— „Се одна брехня, сказавъ Павло, выслухавшы Васылеву „чутку“. Теперь таке несуть, таке плещуть. що колыбъ усе те було правда...

— „Одначе подумай.

— „Що-жь тутъ думать! Видъ смерти не сховаешся; що громади, те и баби.

— „Якъ соби знаешъ, я що чувъ, те и кажу, за що купывъ, за те й продавъ; прощайте! мини николы;

треба ще де куды забигты... Завтра вранца навидаюсь".
Василь пишовъ.

Мы зъ Дрантусомъ мовчали: „чутка“ зробыла на ёго небезпечный впливъ. Попробувавъ я зняты ричь; розмова не йшла; слова прылыпалы до языка. Я взявъ шапку, стысь Павлови руку и попрощався мовчки. Выхожу на ганокъ зъ своимъ ципкомъ—Зоя й доси сидыть тутъ сама.

— Добраничъ! промовывъ я, подаючы Зою руку.

— „Добраничъ! одповила Зоя, беручы мою руку. Рука Зою була гаряча, наче огонь. Я глянувъ на Зоине лице: воно зблидло, ажъ пополотнило; а въ куточкахъ очей блыщалы проты мисяця буйни самоцвити. Мынула пивничъ, а Дрантусъ и не думавъ ще спаты, та й не до сну ёму було: зачынывши за мною двери, Дрантусъ потушывъ свитло, лигъ на канапи, пидложывъ руки пидъ голову и лежавъ нерухомо. Думкы одна слидомъ другою такъ и роилыся у ёго въ голови, такъ швыдко одна прыбигала замісто другою, що можна сказаты: винъ багато думавъ и ничего не думавъ... винъ лежавъ наче деревына; винъ навить не прымитывъ, якъ Зоя тыхенько видчынула двери, пидійшла до канапы и стала проты Дрантуса.

Зоя злегка кашлянула.

— „Се вы, Зоя? чого вы? спытавъ Павло, дывуючысь, що Зоя прыйшла до ёго въ кимнату середъ ноци. Павло, наче недужый, пидвися и сивъ.

— „Се я, я, одповила якось боязно Зоя. Я маю васъ просыты... Скажите: зробите те, про що просытому? голосъ у нею тремтивъ.

— „Зоя... що-жъ таке?... за для васъ, Зоя, я все, все зроблю, що въ сыли...

И справди въ ту годину Дрантусъ зробывъ-бы все на свити, що-бъ тилькы залежало одъ ёго.

— „Вы поидыте? спытала соромлючысь Зоя; въ голоси у неи почувлыся слёзы; вы поидете... визъмить и мене зъ собою... я... я“... Зоя зарыдала.

— „Куды, Зоя! куды взяты васъ? я никуды не иду!

— Годи! годи!.. Дрантусъ, я знаю... Павло! не обманойте мене!.. я знаю... я прошу тилько одного: не сердьтесь на мене, не ремствуйте, колы я поиду слидомъ за вами...

Дрантусъ почувъ, що винъ увесъ въ огни, наче хто прыскомъ обсыпавъ ёго всёго... въ очахъ потемнило...

— Зоя! Моя Зоя!.. ты...

Зоя упала до ёго на груди и прыпала своимъ лыцемъ до Дрантусовой щоки... одъ щоки ажъ пекло... Дрантусъ обвивъ Зою своими руками...

— Зою! сердце мое!..

Мисяць и зори дывылыся у викно и слухалы палки поцилункы... Ни Павло, ни Зоя ничего не сказаны одывъ другому про кохання: била Дрантусовой души була та душа, котрой ёму не ставало, те сердце, котрого винъ шукавъ... Винъ почувъ, що теперь винъ не одынокый..

Вранци другого дня, я тилько що вставъ, якъ прыйшла до мене Зоя.

— Поихавъ? спытавъ я.

Зоя махнула рукою, впала на крисло и плакала... Я мовчавъ... я знавъ, що словамы тутъ не втишышь „Всеи мы пидъ Богомъ!“ тилько й промовывъ я.

Заспокоившысь трохи, Зоя сказала мини, що й вона хотила ихаты разомъ зъ Дрантусомъ; але винъ не зго-

дывся на те; сказавъ, що колы вона схоче, такъ нехай прииздыть тоди, колы винъ устроиться на новому мисти“.

Ц лыхъ пивтора року не приходило ніякои звисткы ни про Дрантуса, ни одъ Дрантуса...

Спершу я двичи, чи трычи заходывъ до Куца: для мене стало ясно, що винъ гадае про Дрантуса и куды самъ верне... одъ Куца пахло банкомъ и нажывою. Мене се не здывовало и не вразыло: я бачывъ людей; я знаю ихъ; знаю ихъ звычай... Я покынувъ ходыты до Куца. Одержавшы лысть отъ Дрантуса, я пославъ ёго адресу Зои; думавъ соби: зайде сама, роспытае бильшь; може й поиде... Не заходыла... Не поихала...

Мынуло чотыри роки. Пидъ осинь 1883 р. Дрантусъ вернувся до старого кубла Поиздъ приходывъ тоди въ вечери о 6-й годины. Дрантусъ зложывшы на заиздному двори свои злыденни пакункы, швидче побигъ до Куца.

Будынокъ Куцивъ не переминывся зъ окола, та въ середыни ёго сталыся вельки перемины: замисть першыхъ звычайныхъ обставынъ была въ вичи роскипъ. Правда: Дрантусъ зъ першого разу сіеи перемины не примитывъ; у ёго одно було на думци: швидче побачыть свою любу Зою; швидче подывытыся на неи; швидче спытаты: чому вона навить не пысала до ёго... Образъ Зои одынъ винъ стоявъ въ очахъ у Дрантуса.

— Дрантусъ, Дрантусъ! скрыкнула Зоя, побачывшы Павла, и кынулася на зустричъ ёму; але, зробывшы два тры ступни, якосъ, наче инстынктивно, подалася назадъ .. За хвылыну Зоя справылася зъ собою; спокійно пидійшла до Дрантуса и простягаючы до ёго разомъ обыдвы руки, мовыла:

— Звидкиль вы взялися?.. такъ несподивано!.. хочъ-бы були напысалы... Ой якъ-же вы переминылися! Боже мій! голова — наче хто сметаною обливъ... а борода? де вона взялася?.. така била...

— Зовсимъ наче въ пасичныка, одповивъ Павло: воно й добре; бо вже мини бильшь ничего робыты, якъ у пасици съдиты, та роивъ доглядаты.

— А рои за вами скучылы, порозлиталысь... звычайно безъ матки.

— „Не мини-жъ ихъ теперъ и позбираты, мовывъ сумно Дрантусъ и разомъ такъ нижно, такъ любляче дывывся въ Зоини очи. А Зоя пидвела свій поглядъ, выще Павлової головы, майже до самои стели.

— Дуже вельмы, переминылися вы, промовыла Зоя вдруге, не знаючы, що бильшь сказаты.

— Не дыво!.. голова побилила, а серце ще не постарило, не захололо, одповивъ Дрантусъ, ловлячы Зоинъ поглядъ... А вы ни въ чому, бачу, не переминылися?

— Де вамъ!.. за чотыри рокы щобъ не переминыться!.. переминылася и я ще бильшь, нижъ вы... уси переминылися...

— А братъ вашъ?.. де винъ?

— Спочывае послѣ обиду; за того вже проснетъся, встане... У ёго теперъ що дня дила по сами уши.

-- Звистно — гимназія, — дило не переводыться.

— Не одна гимназія!.. винъ, та певно вы про се знаете — винъ теперъ головою тутешнёго банку!..

Дрантуса наче що вколело: лице ёго вытяглося, очи широко розкрылыся...

— Куць... головою банка?.. спытавъ Павло; а вчытельство — по боку?

— Ни! одно другому не вадить: зъ учительства ёму не прожыты; а банкъ дае ёму рично симъ тысячъ... Кому не охота жыты зъ бильшымы достаткамы...

— Диты е у Куца?

— Ни, воны бездитни и не було...

Дрантусъ замовкъ.

— Що оце мы сыдымо мовчки, наче въ ротъ воды набравшы! стилько литъ не бачылыся, зустритыся, — словъ нема въ насъ на розмову... сказала Зоя и спустила свій поглядъ на доливку, наче вона чого засормялася; або наче въ чому провыноватылася передъ Дрантусомъ.

— И справди, одповивъ Дрантусъ; и пождавшы хвилиночку, промовывъ: „Такъ и Куца спокусыла нажива!..

— А кого вона не спокусытъ?

— Хиба и васъ спокусыла?

Зоя ничего не одповидала. Хотилося ии призна- ться, высповидатъся передъ Дрантусомъ, выложыты ёму усю свою душу; розказать якъ ии спокусылы бра- тови достатки, якъ обхватыла ии атмосфера замижности, наживы, роскошивъ. Але вона чула, що у неи не стане на те сылы, що языкъ ниміе. А Дрантусове сердце тоди чуло, очи ёго бачылы, що у Зои щось та не такъ! що у неи есть щось таке, зъ чымъ вона ховається видъ ёго, хочъ знае, що не сховається, що не можна схова- ться.

Видчынылыся зъ кабинету двери; вйшовъ Куцъ.

— „Ба, ба! кого се я бачу! промовывъ винъ, по- даючы Дрантусу руку; и не подаючы жадной ознаки бильшь сердечного, щырого прывиту.

— „Одначе, на вашій голови вы доволи вывезлы до насъ снигу! промовывъ шуткома Куцъ. Дрантуса

обняло холодомъ одъ розмовы Куща, особливо видь того „васъ“.

— „Що се ты (Дрантусъ умысне промовывъ: „ты“ зъ прытыскомъ), Иване, привыкъ до писля обиднёго сну? Павло чувъ, що невидь про що пытае; але винъ сылковався, щобъ ни однимъ словомъ, ни поглядомъ не показаты, яка завирюха росходылася у ёго въ души и въ серци.

Кущъ и соби мьявся, вертивъ плечыма, червонивъ и говорывъ, якось ковтаючы свои слова.

Дрантусъ глянувъ на Зою: вона перебирала свои пучкы и дывылася на нихъ.

— „Ты въ банку головою? спытавъ Дрантусъ у Куща.

— „Гм!... эге! та бачъ такый теперъ часъ... знаешъ... колы сыдышь за диломъ, такъ и языкъ мовчыть... а то часомъ... Не даромъ же сказано: „помовчы язычку, папки дамъ“...

— „Т-э-э-ксь! протягъ Дрантусъ: а колы „папка“ обгорнута въ золото або въ банкovi билеты... такъ годи й зовсимъ добре!...

Кущъ мовчы проковтнувъ пылюю; Дрантусъ вставъ, идийшовъ до рояля, на котрому лежала ёго скрипка. Рояль бувъ видчыненыи и на ёму лежалы ноты. Дрантусъ глянувъ на ихъ и промовывъ до Зои:

— „Музыкы значить не залышала и на скрипци граете?

Кущъ наче не чувъ сёго питання и обернувся до Дрантуса:

— „Чого се вы за шапку беретесь? наче прыходылы тилько, якъ кажуть, щобъ наплювать у хагу... посыдьте, чаю напьемося, колышне згадаемо...“

Ось заразъ прыйде Зоинъ мужъ“...

Дрантусу здалося, наче хто полиномъ вдарывъ ёго по жыжкахъ, винъ не встоявъ и швыдче сивъ, боячысь, щобъ не впасть.

Кущъ се примитывъ, одначе и выду того не подавъ и спокійно говорывъ до Дрантуса:

— „Певно вы знаете, що позавчора Зоя звинчалася... Хйба ты, Зою! неказала сёго Павлу Семеновичу? Я гадавъ, що се було першымъ твоимъ словомъ, тай мовчу.

Зоя щось промовыла; але ниhto не вчувъ ии одповиди, а Дрантусъ на сылу промовывъ:

— Поздоровляю васъ! и подавъ руку Зои. Рука Зоина була така холодна, що Дрантусъ швыдче однявъ свою руку; въ души свой винъ почувъ нове чувство; таке, яке дражливый чоловікъ чуе, взявши въ руку жабу... Якъ втыхомырылыся перши выявы оцією „новыны“, и якъ тилько почувъ Дрантусъ, що „ногы можуть службыты ёму“, винъ вставъ прощатыся.

— Зистаньтесь до чаю! примовыла Зоя и глянула прямо на Дрантуса своимы вохкымы очыма.

— Втомывся зъ дороги, одповивъ Павло: я зъ вокзала прямо до васъ... пора!... треба спочыты... втомывся.

— Не дывб, сказавъ Кущъ: зробывши таку дорогу, и молодой чоловікъ втомывся-бъ, а то въ ваши лита... вирю, що треба вамъ спочыты и не вдержую... а просытыму завтра до насъ на обидь. Наши молоди завтра идуть въ Италию... побажаемо имъ щастливои дороги, та прямо зъ застолу проведемо ихъ на зализныцю... Дobre? прыйдете? Дрантусъ мовчавъ и щось думавъ.

— Прыходьте Дрантусъ... я прошу васъ, не смилыво, тыхо промовыла Зоя.

— Прыйду! простогнавъ Дрантусъ и выскочывъ въ прихожу: Зоя вийшла провожаты ёго и впивголоса сказала до ёго:

— „Дрантусъ! не сердьтєсь на мене!... приходьтє завтра зранку, я вамъ все роскажу... вы простьтє мене; я вамъ“... Слєзы пидступылы у неи пидъ горло и не далы говорыты до кинця. Зоя боялася, соромылася заплакаты; вона швидче обернулася и прудко—перейшла залу, вбигла въ свою кимнату, и впала на лижко лыцемъ въ подушку.

Къ пивдню другого дня Зоя выпроводыла своего мужа до миста купыты на дорогу и те, и друге, и пяте и десяте, а сама не видходыла видъ викна, вызыраючы Дрантуса. Отъ-отъ, думала вона, прыйде Павло, я ёму выложу свою душу, признаюся, якъ я не встояла проты бажання пожыть на свойй воли, пороскошуваты зъ своихъ достаткивъ, пораюваты въ самостайному жытьи безъ догляду брата, безъ докирлывого погляду братовои... Усе, усе скажу ёму, винъ зрозуміє мене и любытє мене такъ, якъ любывъ тоди, якъ люблю я ёго и любытому ..

Зоя не одрывала очей видъ викна, а Дрантусъ не йшовъ. Вже й мужъ Зоинъ вернувся, зъ повнымы руками пакункивъ; вже й Куць прыйшовъ зъ банку, а Дрантуса нема...

— Мабуть и не буде, подумала соби Зоя и почувла, що слєзы, якъ и вчора почынають душыть їи, а треба ихъ зупыныть, не показаты ихъ никому, треба перемогты саму себе; заховаты свое горе одъ людей...

— Пора за стиль, озався Куць: мабуть Дрантуса не буде; сидаймо.

— Семеро одного не ждуть, промовыла Куцьыха и велила подаваты страву. Сеи хвылыны вийшовъ въ хату

Дрантусъ, пидъ рукою у ёго була скрыпка. Зоя глянула на Дрантуса и злякалася: лице ёго стало ажъ сыне, таке страшне, сердыте. Серце Зои почуло щось не добре.

Кущъ ажъ вывеса, витаючи Дрантуса и дякуючы, що прийшовъ.

— Выпьемо, говорывъ винъ: за здоровье тыхъ, що идуть одъ насъ, и того, хто прихавъ до насъ. Ба! та се ты й скрыпку принисъ! (сёгодня у Куща зновъ воскресло старе — „ты“) отъ золото чоловикъ!.. догадыва душа: знае, що ничымъ въ свити такъ не порадешъ—невтишышь такъ Зою, якъ твоею грою.

Дрантусъ ничего не одповивъ: погано якосъ стало одъ Кущевой речи. Зои здалося, що й справди за для неи Дрантусъ принисъ скрыпку: „винъ не сердыться на мене; винъ любить мене“ мыгнула у неи думка и повеселійшало на серци.

За обидомъ Дрантусъ бильшь мовчавъ, але Кущъ ни на годиночку не перестававъ выхвалюваты то Дрантусову гру, то Зоиного мужа пидстарковатого, сывоватого, жовтовыдого чоловика, — вельмы багатого акціонера килькохъ банкивъ, зализныць и цукровыхъ заводивъ.

Сталы пыть шампанського; Кущъ побажавъ молодымъ щасывой дороги. Дрантусъ не пидвився и не доторкнувся до вына.

— Щожъ вы не пьете? одъ гурту не приходыться отставать! — промовывъ до ёго Кущъ.

— Не бажаєте намъ щасывой дороги? додала Зоя.

— Веимъ серцемъ бажаю; але — може знаете — що кримъ воды, чаю и молока ничего въ ротъ не беру... А отъ докы вы пытымыте „за здоровье“, я заграю вамъ „туша“.

— „Добре, добре! отъ славно вы придумалы“... озвалысь уси разомъ.

— Выно, музыка и молода, красыва женщина! яка гармонія... мовивъ Кущъ.

Дрантусъ ставъ граты: струны говорылы! говорылы вони „поэму“ людського жыття. Ни Кущи, ни Зоя, ни іи мужъ зроду не чулы такой поэмы. Тыхою, срибною, солодкою мелодією распочавъ Дрантусъ элегію и звивъ іи на стогинъ недужого чоловіка .. Ще гукъ, два, тры— и почувся крикъ, ниби крычала тилько що нарожденна дытына!.. а дали чулося тыхе-тыхе, святе раюванье матери. Гуки пиднималыся вгору смилівій, шыршалы, росли, и, ниби яка пышна квитка, распустылыся, розлылыся пышною несказанною красою... Краса, любовь, сыла и жвависть молодости; сыла чувства, страсти, раюванье першого кохання, щастя, все те чулося въ словахъ-гукахъ, що летылы зъ пидъ Дрантусового смычка... все те злывалося въ щось едыне, таке чудовне, не земне, чому и назвы не прыберешъ!.. злывалыся и лылыся ти гуки чаривнычою цивкою въ души слухачивъ... Коженъ зъ нихъ почувавъ соби, якъ бьеться въ ёму сыла жыття, чувъ любовь до жыття, розумивъ велыку красу и святощи жыття!.. Гуки стали переминытыся: тыхше, мякше, легче... инымъ голосомъ, инымы словамы и инымъ духомъ заговорылы струны и почувлася печаль, журба, тыхый жаль розлукы, поцидунокъ, и... стукотня колысь по шынахъ залызыныци!.. Таемни витханья людського серця, а за нымы тупотня коней, скрипъ по снигу саней... дзвоникъ— то голосывъ, то розсыпався дрибнымы гукамы... слидомъ ёго почувся шелестъ густого гаю; повіяло тыхою, дыкою, мертвою пустынею.. Здавалося—кинець „поэми“, кинецъ жыття; здавалося, що въ отсій дыкій, темній темряви, въ непроходимыхъ мочарахъ стыхне, скинчытыся, замре музыка! Ни! описля довгой паузы струны

заговорылы невымовно и безконечно журливою ридною украинською мелодією: зъ глыбыны души чувся тяжкый плачь, гирки рыдання, стогинъ то поодынокыхъ душъ, то чымалого гурту, то ниби цилого народу. Плачь убогихъ, стогинъ голодныхъ, рыдання пидневильныхъ... Стогинъ ишовъ вгору, та не мигъ високо пидниматися: чорна, темна, густа хмара не пропускала дали гукивъ; вони падали на землю, розливаючись по шырокихъ степахъ, по глыбокихъ ярахъ, мижъ высокымы зеленымы горами... Гирська луна одгукувалася на ихъ... Пауза!.. По пидгирью, немовъ сопилка чабана, почулися гуки, похожи на надію!.. Надія росте, росте, шыршае, шыршае; зновъ чується чувство; чується тыха, спокійна, нижна и глыбока любовъ серця... Ще гукъ роздається, за нимъ видчыняться двери въ самый рай! Ни! почулося зновъ щось сумне, тяжке, безнадійне: наче хто оплакувавъ, хоронячы свою кращу надію, свою будущину, свое жыття, наче щось одирвалося одъ серця и розбылось... Музыка повіяла чымсь безмертвымъ и замовкла...

Уси мовчали. Дрантусъ глянувъ на всихъ: ни въ кого ни слова: уси сыдили, затаившы духъ... Дрантусъ пиднявъ вгору выще головы скрипку и зъ усіей сылы вдарывъ іи объ помість! Изъ скрипки полетили скипки на вси боки.

— Ой! здригнулы уси разомъ: що се, що се?

Зоя и Кущъ скочылы зъ своихъ мистъ. Дрантуса не було вже въ хати.

— Винъ божевильный, промовывъ Зоинъ мужъ.

— Добре ще, що не пустывъ скрипкою кому въ голову, сказавъ Кущъ.

— А бо въ зеркало, додала Кущыха: то-тобъ наробывъ великой шкоды... И що се зъ нимъ сталось?

— Кажу вамъ, що винъ божевильный; я ще за обидомъ помитывъ ёго хыжый поглядъ и увесь обидъ тремтивъ... наче що шептало мини... душа моя чула, що винъ скоить щось недоброго... и на що вы ёго звали? говорывъ Зоинъ мужъ.

— Се не я, я не звавъ, одповивъ Кущъ, Зоя позвала ёго...

— Божевильного звать...

— Ни, винъ не божевильный, промовыла Зоя: винъ чоловікъ зъ велькою душею; зъ горячимъ, люблячимъ сердцемъ... винъ...

— Годи про ёго! часъ ихаты, перебувъ сестру Кущъ...

Зоя зъ мужемъ сидили вже въ вагони и розмовлялы зъ Кушамы, котри стоялы проты викна вагону на платформи. Зоя высунула голову зъ викна и мимо воли якосъ глянула на паровыкъ... ий здалося, ныбы туды пробигъ чоловікъ, похожий на Дрантуса; але пры свити лихтаривъ вона не розпизнала: чи справди то Дрантусъ и подумала соби:

— Чого-бъ винъ тутъ бувъ? ни, то не винъ.

Одначе сердце у ней забылося не звычайно.

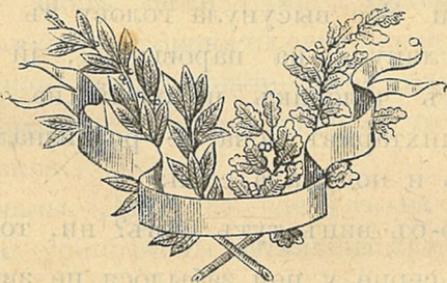
Подзвонылы въ трейте... Паровыкъ надувся, свывувъ, запыхтивъ... поиздъ рушывъ...

Трохы згодя зъ платформы незвычайно швыдко биглы по полотну зализныци у слидъ поизда жандармы, полиціянты и инчи люде. Гоней за двое одъ того миста, зъ которого рушывъ поиздъ, стояла чимала купка людей, кожень сылковавея протыснутъся до того миста, де стояло два зализно-дорожныхъ вартовыхъ зъ лихтарямы въ рукахъ. Протыснувся туды и Кущъ зъ жинкою.

На пынахъ въ калюжи крови лежавъ безголовый
трупъ мужчины: трохи дали зъ боку | лежала голова,
одризана колесомъ локомотыва. Кущъ глянувъ на го-
лову и перелякався!..

— „Ой! се Дрантусъ!.. ходимо видсиля швыдче“,
промовывъ винъ до жинкы. Кущи мовчкы пишлы до
дому...

Грудень 1883 р.

НАДІИ.

рай села на високому згір'ї, надъ самисенькою дорогою стоить била хата. Чыста вона въ середини, привитна, якъ виночокъ зъ свижихъ квитокъ; зъ окола чепурна, обсажена зеленымы кучерявымы вербами...

На двори весна-красна.

У видчынене викно кризь вербови виты вызирае молода дивчына: на голови у неї пышається винокъ зъ зеленого барвинку и весняныхъ запашныхъ квитокъ; шырока чорна коса спустилась по билій шыи и падае на высоки дивочи груди. Биле лыченько паше густымъ румянцемъ, молодымъ, гарнымъ, веселымъ; свижою сылою молодого жыття колышуться груди пидъ билою, якъ снігъ, гаптованою сорочкою...

Шиснадцятылитня Катруся втопыла свій поглядъ у шыроку Десну, що тече проты виконъ: тихо, нерухомо, наче шкло, стоить на Десни вода. Катруся спостерегае, якъ тихый, весняный вечиръ спускається на землю: самъ винъ спочыне и людей прыспыть... Катруся дывыться, якъ чыясь невидома рука розстылае по небу велычезный сыній кылымъ вечеровой блакыти. Не сразу, повагомъ, стелыться блакыть; повагомъ вона

густішає, стає синійшою; повагомъ увесь край неба займається темно-синимъ сяевомъ, мягкимъ, принад-
ливимъ, чаривнимъ, вымержанымъ зироньками...

Катруся дывиться, якъ за Десною по зеленому лузи стелиться тоненькою намиткою, витканою нібы зъ павутиння, широка смуга сивої пары: встає вона зъ вохкого лугу, піднімається вгору, йде вище й зны-
кає десь у блакити...

Катруся дывиться, якъ молодикъ купається вь блакитній води Десны. Молодикъ соромливый, якъ и Катруся; и винъ и вона свижи, якъ весняный ранокъ.

Молодикъ глянувъ на Катрусю, всмихнувся, засоромився. И Катруся засоромилась: на одну хвылыночку заплющыла свои вельки, сини, ажъ темни очи, облямовани зверху двома чорными бривоньками, широкымы, густымы, якъ щитка, мягкымы, якъ кужиль.

Катруся глянула на небо: тамъ покотылася зиронька, наче по голубій запасци, покотылася малесенька банька живого срибла. Райова усмишка невинной молодости повыла Катрусыны вуста: розкрылися коралови губоньки и у малюсенькому ротыку молодикъ помитывъ два рядкы билыхъ, нібы зъ кистокъ слоновыхъ, выточеныхъ перлынь.

Весняни пахощи обдалы землю, обдалы Катрусю и польылися цивкою по грудяхъ у неи; груди заколыха-
лися ще частійше, ще більшою хвылею...

На двори вь садку защебетавъ соловейко; голосна песня ёго звинкою луною покотылася по Десни...

Катруся зачыныла викно; якась чудова сыла потягла ии вь садокъ... Соловейко залывався...

Катруся стоить пидъ густою, зеленою, розлогою лыпою, дывиться на молодика и выводить: „Свиты, зоре, на все поле“...

Отъ зблыжається до лыпы молодой парубокъ; по-
стать ёго тонка и гнучка, якъ у молодого кленка:
самъ винъ свижий, якъ вранци барвинокъ, скропленый
росою... Брыль знявъ. Вечирній витрець мое ёму шов-
кови русяви кучери.

Се-Даныло Сокиль.

— Даныло, ты?

— Вже-жъ ниhto!

— Якъ забарывся!

— Затужыла?

— Ще-бъ ни; два дни не приходывъ.

— Зиронько моя!

И взявъ ии за обидви руки: стоить винъ мовчки,
та дывыться, якъ по Катрусыныхъ оченятахъ мыгають
ясни искры.

И вона мовчыть. Мисяць и зори дывляться на
ныхъ... Соловейко замовкъ, не щебече...

Ризностаини вражиння струмкомъ бижать у роз-
чынени навстижъ двери двохъ молодыхъ душъ, двохъ
чыстыхъ истогъ, бижать и та не зупыняться, бо
нема имъ тамъ мисця, тамъ и безъ нихъ повно до
верху вражиння першого кохання; ниякому иншому
вражинню, иншому чуттю ниде тамъ захыстытысь. Тамъ
повно молодого кохання—якъ рожевый пуцянокъ чыс-
того, якъ въ гаю на весни повитря, ясного—якъ зори,
палкого—якъ проминня сонця.

Дви души занялысь зъ одной искры, горять однимъ
бажаннямъ: одна душа жадае перелытыся въ другу.

Даныло стысь Катрусыни рученята.

— Любышь?

— До вику...

— Моя, Катрусю?

— Твоя, Даныло!

Невидомою сылою потягло ихъ одного до одного. Чысти непорочни уста Катруси лысточкомъ прылыплы до Даныловыхъ усть. Душа перелывалася въ душу... Соловейко прокынувся, почувшы первый звинкый поцилунокъ, вызырнувъ зъ гниздечка, глянувъ на непорочне кохання и затѣхкавъ, защебетавъ хвалу весни, хвалу вичній краси, хвалу чершому чыстому коханню...

Зиркы и мисяць весело всмихалыся.

Звинкою луною котывся поцилунокъ за поцилунокъ; по трави, по квиткахъ, по лыстяхъ, по верхахъ деревъ и десь далеко, въ неби зныкала та луна, мабуть на лони Божои ласкы, на лони любви прыроды, на лони прывиту весны—красы...

Катруся й Даныло цилувалыся вперше. Воны окримъ самыхъ себе ничего не бачылы; земля, люде, небо, мисяць, зори, все зныкло для нихъ; воны не тямылы, де воны; не розумилы, що зъ нымы; воны тилькы чулы, що въ нихъ одна душа, одно серце, одно чутте, одно бажанне... По жылахъ, по нервахъ, по всій истоти воны чулы нову, доси невидому имъ сылу... Воны раювалы не земнымъ раюваннемъ...

Воны цилувалысь... Воны булы щасливымы... А соловейко щебетавъ:

— Раюйте, выпывайтеся чарамы весны, щастямъ свого весняного вику. Оддайте свойъ весни усе, що можете оддаты; берить одъ неи усе, що посыліете взяты; вдруге вашои весны не буде. Прыйде друга весна прыроды и буде такый самый вечеръ, и той самый мисяць, и ти сами зори, и блакыть, и соловей, и пахощи, и весняни чары, та не для васъ!... Другои такой святой годины на вашому вику не буде... Кохайтеся-жь тымъ коханнямъ, яке чуєте, яке сыпле на васъ валла перша й остання весна...

И соловейко ще голоснійше защебетавъ..!

А вони цилувалыся...

— Моя?

— Твоя!

И бильшь ничего. Слова замиралы, уста нимилы...

II.

Мынуло два роки.

Надъ тымъ самымъ садкомъ спускався тихый, литній вечеръ. Срибный, оксамитовый свить блидого повновыдого мисяця сыплеться зъ высокого блакытнёго перекиту на кущи, на дерева, на свеже сино мижъ деревьямы.

И покосы, и кущи, и дерева витають мягкый свить, ласкавый, сумырный; всмихаються ёму прывитною усмишкою. Квиткы и лыстя, пилея цилоденной спеки, пидвелы головки, оглядають вичну красу неба, наче бажають поцилуватыся зъ вечернимъ повитрямъ, зъ проминнямъ срибного свиту. Дывляться вони веселійше, наче переминылы и поглядъ и барву... Соловейка нечутно... Ячминь поколосывся, соловьи одспивалы...

Пидъ розлогою, знаёмою намъ лыпою, розислано кылымъ. На кылыми мижъ рожамы и инчымы квиткамы сыдыть жыва квиточка: сынокъ Катруси и Даныла, маленький Павлусь. Воно забавляється квиткамы и лепече:

— Ма... ма, ма-ма!...

Катруся не всыдила и обсыпала Павлуся поцилункамы и въ голову, и въ рожеви уста и въ пухляви рученята.

— Воно наше... наше... наше!

— Наше! — видповивъ Даныло, цілючы жинку.

— Мы ёго зростымо, выпестымо; виддамо до школы, до гимназіи, до универсытету, вивчытсья, буде учителемъ!... Ни, не учителемъ, ликаремъ... Ни, ни, нехочу ликаремъ—винъ буде професоромъ... Тоди одружымо ёго; буде у насъ неvistочка молода, гарна, добра, ласкава, любытме насъ. Дождемо внукивъ, я тишытыму ихъ, доглядатыму, и буду пестыты ихъ... Такъ, Даныло?

Даныло замість видповиди обнявъ Катрусинъ станъ; прыгорнувъ ии до грудей.

— Яка ты гарна, Катрусю!

— Бо щаслыва.

— Ты мое кохання...

— Ты мое щасте!...

Катруся вшылася въ Данылови вуста...

— Ма... ма, ма-ма! — щebetавъ Павлусъ.

— Дывысь, Даныло! дывысь на Павлуся, увесь въ тебе, якъ вылытый батенько: и очи твои соколыни, и чоло твое шыроке, и кучери твои; увесь, увесь ты...

— А губонькы твои...

— Ни твои; ни, одна твоя, друга моя. Люба моя дытыно, сонечко мое, надія моя!

Неня прытысла до грудей дытыну такъ, що воно ажъ скривылося.

— Помалу бо, Катрусю, ще задушышь!

— Колы-жь я ёго люблю такъ, такъ, такъ... Не вмю и вымовыты якъ...

— И мене любышь?

— И тебе, и тебе, и ёго и всихъ — усихъ на свити люблю! Такъ мини усе мыло, такъ усе любо, така я щаслыва, що й не сказаты...

И зновъ руки округъ шиы, груди до грудей, уста до усть...

— Часъ, Катрусю, до хаты, Павлусь спатонькы хоче.

— Охъ, якъ не хочеться мини! Тутъ-бы била тебе, на отому місци все сыдила, та сыдила, та на тебе, на Павлыка дывылася, та цилувала-бъ васъ, мыловала... Вы мои люби, вы мои мыли, дороги мои...

Сяево мисяця впало на Катрусине лице и зустрілося зъ сяевомъ ии щастья. Катруся й Даныло пишли до господы.

Воны булы щаслывымы...

Била Катруси було ии кохання; на рукахъ у неи ии надія...

А на души въ обохъ ясно, тихо, тепло...

III.

Прыйшла зима. Мынули Водохрыща. Чыстый, жваый, зимовый вечирь залигъ надъ селомъ.

Вся земля округъ села, уси дахы убрались у срибно-билу блискучу одежу; дерева замисть зеленыхъ шапокъ, оздоблени пышнымы, срибнымы шатамы: на пыбкахъ у викнахъ старый дидъ—морозъ повыводывъ чудови лысычкы—везерункы.

На двори тихо, наче въ уси; морозъ крепыть, шпарыть, голосно лунае — рыпыть, наче просытьсся, щобъ меншъ давылы ёго; снигъ пидъ полоззямы и пидъ чобитьмы людей скрипивъ, наче плакавъ.

Вельчаво дывытьсся на село сыне небо, дыше воно не веснянымъ привитомъ ласкы и жыття, а холодомъ смерты.

Катруся бавытьсся зъ Павлусемъ: дытына розкынула на лижку, жде, щобъ неня полескотала.

— „Тутъ пень, тутъ крыныця, хуть холодна водыця, дай мини напыться!“

И зъ сымъ словомъ Катруся посыпала дрибни одынъ за однимъ поцилункы сынови на груди. А дытына регочеться; срибнымъ гукомъ брениуть той регить.

Ущербленый мисяць радъ-бы зазырнуты у викно, полюбоваты раюваннемъ молодой нени, але морозъ затулывъ шыбки такымы густымы лысыцями, що черезъ ныхъ зъ надвору не выдно, що діеться въ хати.

— Тато, тато! — въ одынъ голосъ промовыла маты зъ сыномъ.

— Павлуню! — озавсь Даныло и поманывъ ёго до себе. Дытына простягла до батенька рученята.

— Геть, геть, ты зъ холоду, нагрійся спершу! Змерзъ?

— Не дуже.

— Пидпалы скипки въ комини, я прыготовыла для тебе.

Скипки розгорилыся, затрищали; полумья гадюкою вьеться въ бовдуръ; искры летять въ гору; огонь зъ червонои сутини перельваеться въ сызу, въ сыню, въ блакитну, въ блиду; то полохлыво вызырне полумья на хату, нибы витае Даныла та Катрусю, що сыдятъ проты вогню, — Павлусъ на рукахъ у нени — то зновъ неначе засоромыться, сховаеться, швидче втикае зъ дымомъ въ бовдуръ. Даныло схылывъ голову до Катруси на плече и не зводыть очей зъ вогню; скипки трищать, искры व्यуться одна за одною, наче закохани метелыкы. Даныло гадае про сына, про свою долю, видъ тыхъ думокъ ёму такъ мыло!.. Винъ порынае въ мряхъ, въ сподиванню, въ надїи!.. Передъ нымъ стають прегарни малюнкы будущыны ёго сына-професора .. Даныло дримае...

— Втомывся?—пытае Катруся.

— Не вельмы.

— Уважно слухалы тебе?

И Господы, якъ! повнисенька хата людей. Ниде було яблону упасты.

— И що-жь?

— Добре... буде робота... будуть жныва, буде й заробитокъ.

— Бай, бай, бай!.. а! а! а!..—заспивавъ Павлусь.

— Заразь, сыночку, заразь спатонькы.

Павлусь спыть.

Ясно и весело горыть свитло въ Даныловіѣ хати; Даныло сыдыть за столомъ, на очахъ у ёго жвавистъ и надія. Катря схылыла голову ёму на плече и такъ пыльно дывыться на ёго, буцимъ хоче очи выдывыты. Надіи ихъ ростуть, шыршають, пышаються... золоты надіи. И здаеця имъ, що недалекы ты надіи... Нехай тилькы Павлусь пидросте...

Поглядъ Катри упавъ на лижко, де спочывае іи дытына, іи думкы, надія, щастя... Густи, чорны віп закрылы Павлусевы оченята; рожеве, пухляве лыченько пашыть здоровьямъ; каралеви устонька дышуть спокоемъ невынной дытыны...

— Даныло, глянь на Павлуса, якый винъ гарный. Якъ рожевый пупьяночокъ!

— А цыть! що воно?

Пидъ воритьмы скрыпылы сани. На прысьби пидъ викномъ загавкавъ собака и прожогомъ кынувся до ворить. Що сылы гавкае винъ, ажъ вые, наче на сироманця. По голосу знаты, якъ винъ лютуе, кынется, и назадъ... Даныло до викна: за лысыцями ничего не выдно, чутно тилькы, якъ снигъ пидъ ногамы рыпыть... Килька чоловика йде до дверей.

Въ хату вступило килька чоловіка, несподиванихъ гостей.

Катруся кынулася до лижка дытыны. Дарма, нечечко! Воны не зачеплять твоеи дытыны: воны не злодїи, не розбышаки: не красты, не грабоваты воны прыбулы. Воны ничого зъ твоеи худобы не займутъ. О, воны батькы, у нихъ есть свои диты, воны добре тямлять, що значыть скуёвдыты середъ ночи дытыну; можна перелякаты...

То прыихалы люде забраты Даныла кудысь далеко предалеко... може... на яки заробиткы... Маты злякалася и заголосыла.

Дытына прокынулася, заплакала.

Не гости, а маты збудыла Павлуся...

Катруся вхопыла ёго, прытысла до лоня.

Не бійся, нене, твои несподивани гости не займутъ твого сына; винъ ще малый... Онъ, бачъ, якъ прывитно дывыться на Павлуся отой старшый, биливый, зызоокый. Винъ простягае до Павлуся свою руку, хоче поладыты ёго по лыченьку, а Павлусъ такый неввичлывый, видхыляється, крычыть проби: „геть, геть, вова!“ И тулыться до теплыхъ грудей матери... Павлусъ не розуміе, чого у нени такъ не звычайно гарячи груды; чого воны такъ хвылюються, чого въ нихъ такъ вельмы бьеться, ажъ трипочеться серце.....

— Рушаймо!

Рышнулы двери; завывъ собака, застогнавъ пидт ногамы снигъ, заголосывъ витерь: сумъ хмарою заславъ Данылову хату: у жинкы вырвалы дружыну— у сына однялы батька...

Павлусъ заснувъ, Катруся прыпала до подушкы; вона мучыться думкамы, серцемъ, усимъ чуттямъ, усею

истотою и усима сыламы пыльне не зарыдаты, що-бъ не розбудыты сына...

Сумно, тыхо, журлыво въ хати...

На неби мисяця не выдно...

IV.

Мынула зима. Птапечкою пролетила людямъ весна и лито, а для Катруси и кинця имъ небуло... Довги воны, довги безъ Даныла.

Прыйшла осинь... Вечирь на двори...

Сыви, каламутни, сувори, непрывитни хмары за-слалы ольвъянымъ кылымомъ усе небо. Нигде жадной щилынки не знаты, щобъ кризь неи пробывлася блакыть, вызырнувъ мисяць, оглянувъ гришну землю. Ничь... Буйный дощъ горохомъ торохтыть по шыбкахъ, пивничный, хыжый, сердытый витерь лютуе, вые, неначе голодный вовкъ квылыть — голосыть, наче маты надъ сыномъ одынчыкомъ... Сумъ и тугу наганяе на душу... На двори темно, мокро, холодно, сумно...

Ще холоднйше, ще темнйше, ще сумнйше въ Катрусынй души...

Блида, худа, невымовио журлыва сыдыть Катруся и дывытсья то на сынове лажко — тамъ жывою квиточкою спыть Павлусь, — то на Данылове лижко — тамъ лежыть, вмирае ии коханняя, ии щастья...

Позавчора Даныло вернувся зъ далекихъ заробиткивъ. Довго зароблявъ — цилыхъ девять мисяцивъ.

На тыхъ заробиткахъ Даныло занедужавъ и не здолавъ уже самъ прыхаты, — ёго привезлы... Яка добристь хазяина!

Не здужавъ зъ воза злизты — ёго бережно зняли и легесенько внеслы у хату, положиылы на лижко...

Ликаря-бъ!

На що? Ликарь тры мисяци гоивъ вже ёго, дарма! Пошматованого серця, розбитою души не выгоить ликарь...

Дывлячысь на Даныла — сказаў-бы: се мрець, мерця привезлы; ни, винъ ще дыхавъ, кашлявъ, дыввися ще тоди, якъ внеслы ёго вь хату... Дыхавъ, хочъ ничего не тямивъ... Жинкы, сына, господоы не пизнавъ...

Вь головахъ у Даныла горыть воскова свича, дви бабуси доглядають смерты. Катруся нимо прыпала до тыхъ грудей, де жыло ии коханья, ии щастя. Вона не плаче. Ничымъ: уси слёзы выплакала.

Витеръ сумно завывъ, заголосывъ; зирвавъ зь прогоньча виконыцю...

Павлусь прокынувся безталаннымъ сыроतोю...

Простягъ рученята до нени, клыче ии, а маты вдова не чуе... Ни, вона чуе, та не одирве своихъ усть видъ теплого ще трупа...

Де-жъ ти надіи?

1897.

Марта Перепичка.

Марту Михайловну Перепичку я спизнавъ давно: литъ тому двадцать буде; я тоди бувъ молодымъ парубкомъ, а вона дивчыною литъ шістьнадцяты. Гарна була зъ себе тоди Марта Михайловна, або якъ звали її Мартуня! просто-kozyрь-дивка; краса-на всю губу! Зростомъ висока, станъ стримкый, тонесенькый; плечи широки, закруглени, били, — наче снигъ, рученята манюсеньки, кожа на ихъ такъ и одлывала блидорожевымъ колиромъ! коса — говста, довга, чорна ажъ темна, наче ничъ! якъ вплете було стричкы, та спустыть, такъ трохы не до самои земли... чоло шыроке, пряме, не мовъ выточене, а пидъ нымъ гнулыся бровы, наче дви чорни пъявки, обываючы велики очи зъ довгымы віямы. Ой! що то за очи булы!.. згадаешъ ихъ, такъ и теперъ помолодіешъ! темно сыни, наче крыло у ворона, а поглядъ!.. погляду ихъ зъ роду — зъ вику я не забуду! Мабуть, колыбъ вмершы, я вставъ зъ гробу, тобъ першымъ диломъ згадавъ Мартунины очи! такого погляду я нигде и ни въ кого не бачывъ... Гляне було Мартуня — такъ зъ очей у неи ажъ искры летяты; а на самого тебе наче хто прыскомъ сыпне!.. Дывышся, мовчышъ, ничего не промовышъ докы, не зведе вона зъ тебе свого палкого и

палючого погляду... такъ наче хто въ тебе ричъ одбере, немовъ зацікавляє! Якась чудна небесна сила була у Мартуниному погляді?..

Що-жъ дивного, що я закохався въ Мартуню? дивно було-бъ, колы-бъ не закохався въ таку красу. То було перше мое кохання: не вернеться воно! Ни!.. перше кохання и перши муки не вертаються. Тай добре! пуръ ёму? що колы-бъ у сорокъ литъ, та такимъ клекотомъ заклекотила кровъ, якимъ вона клекоче у двадцять литъ! гай, гай! хто ёго зна, щобъ тоди и робувъ чоловікь!.. Двадцять литъ минуло, а й доси, наче сёгодні, пам'ятаю, якъ тремтило, якъ былося у мене сердце до Мартуни. — А якъ стисне було вона у мене руку, такъ завжди було вхоплюсь другою за ливый бикъ... такъ якось не хотя, мимоволи, нибы треба було придержать сердце, щобъ не выскочыло...

„Отъ же й не побралыся мы, а чому? Такъ соби!

„Не вси-жъ ти винчаються, що вирненько кохаются“...

Разъ пры мини Мартуня стусонула межы плечи дивчыну, за те, що не швидко подала їй рукавичкы. Се було ще за крепацтва, такъ тоди зъ слугамы не панькалыся такъ, якъ теперечкы. Ни, тоди було малесеньке паненя, ще матерыне молоко не обсохло у нёго на губахъ, а вже й воно бьетця...

И хто ёго знае, чога я за той духопелькы не злюбывъ Мартуню? служанкы мини не жаль було: я знавъ, що у неи плечи привыкы до духопелькывъ и сама побыта ничого не промовыла, навить не скривылася, навить и выду не показала, що одъ Мартуниного духопелька—стало їй—або боляче, або соромно. Отъ же не злюбывъ я Мартуню, тай годи; швидче попрощався зъ нею, вернувся до дому, та, ни зъ сёго, ни зъ того—

въ слёзы. Молоди слёзы не дороги; тымъ-то мабуть и румсавъ я довго, наче мала дытына; румсавъ! ажъ докы не стомывся и не заснувъ. И няня й сестры пытали: чого плачу? а я мовчавъ, та плакавъ; такы й самъ добре не знавъ — чому плачу? Выплакався, выспався добре, а другого дня подався геть-геть далеко видъ Мартуни. Та ото такъ и не стричався зъ нею, навить и не чувъ про неи ничего цили двадцять литъ, ажъ докы зновъ не вернувся до ридного хутора.

Хутиръ мій не далеко того села, де жыла й доси живе Мартуня; земли наши межа въ межу.

Вернувся на хутиръ, якось пусткою несе видъ ёго!.. матуся померла, сестры пишлы мижъ люде; будынокъ похылывся; на клуни солома попровалювалася, кроквы свитятыся; у колодязи дубова соха зтрухла, а й товста-жъ була... въ омшаныку порожни улыкы, а колысь булы зъ медомъ и зъ бжоламы, теперечкы чмели та шершни живутъ... Горожу кругомъ обнесено на топыво, хочъ на вкругы шумлять гай... И вербы на гребли повсыхалы. Недыво! двадцять литъ мынуло, а двадцять литъ у насъ викъ цилого покоління! Все старіе; одынъ тилько часъ, хочъ и швыдко мынае, а не старіе; винъ зате людей старыть. И мене винъ зистаривъ, а може й не одынъ винъ, не безъ того, що й люде докладады рукъ...

Зистарився и пасичныкъ мій Васыль Чмилъ: покынувъ ёго чоловикомъ не старымъ, въ сыли, пры здоровью, а теперъ, онъ якый згорбленый; голова якъ лунь; борода въ сметани; самъ насылу переступае зъ ноги на ногу; пидтопався, охлявъ. Каже: и въ ёго було свое лыхо; и винъ выпывъ дви неповныхъ: жинку поховавъ, сына взято въ некруты, дочку выдавъ замижъ, здавалося и добре выдавъ, а вона взяла, та й повисылася...

Лышывся Васыль самотою: и бжолы перемерлы и любыма ёго собака Ратуй—взяла та й здохла...

— А я ще вештаюсь, говорывъ до мене Васыль, та вже не довго; бачу, що вже на Божій дорози стою, хуры своеи чекаю... Та й вы, добродію! подалыся: онъ—голова лыса; хто-сь на чоли—раломъ пройшовъ, лице—наче кльнове лыстя пидъ Покрову!.. а чи такимъ вы булы, якъ... пам'ятаете?.. ходылы до Марты Михайловны...

— Лита, Васылю!..

— Еге! лита... хйба ваши лита яки? Лита... гм!.. знаю я лита... А Марта Михайловна часто нагадуе про васъ, де тилько стринемося—перше слово—про васъ.

— Щожъ вона? жыва-здорова?

— Дивуе й доси... воно-бъ сказать не то пора, а й пора перейшла, такъ наче замовлено: и женихивъ багацько було; траплялыся и не абы-яки люде! прысва-тувався и вашъ шуракъ; не пишла и за ёго: удовецъ, бачте... Усе перебирала, вередувала, отъ и довередува-лась; теперь рада-бъ обиручъ, хочъ-бы й за старого, та ба!.. Васыль хытро подывывся на мене и додавъ: усе на васъ сподивалася, а якъ почула, що й вы одружы-лыся, та й остання надія пропала.

— А маты иі? батько? жыви? пытаю.

— Де тамъ! давно перемерлы... сама соби жыве; зъ-убожила вельмы... Та вы-бъ може поихалы, прови-дали иі.

— А що ты думаешъ? справди, чи не поихать.

— То-то-бъ зрадила—панночка!..... Поихавъ.

Колысь биленькый, чепурненькый будынокъ Пере-ничкы—стоявъ теперь сумно, трохи похылывшысь; та такый карявый, рудый; не побилений... На шырокому двори, де красовалася шовкова трава, рута, рожи и море

всякихъ квитокъ, тамъ навалено теперъ цили ожереды тоненькихъ гилокъ, начухранихъ зъ березового хворосту. Передъ рундукомъ розистлани рядна, на ихъ проты сонця сохне квасоля; биля ряденъ сыдыть стара баба и пряде куделю, заткнувши за поясъ гребинь. Ворота въ двирь замкнути; вѣхатъ въ двирь не можна. Я одчынувъ хвиртку. Велычезна чорна-чорна собака, що лежала биля ряденъ, почувшы, що лягнула у хвиртки клямка, прожогомъ кынулась до мене. Я мерщій хвиртку на клямку, та й гукаю:

— Проведить, бабусю!

— „Идить, идить; не бійтєсь; вона не порве: цу-цу! цу-цу! Чухрай“... А Чухрай и вухомъ не веде, та гавкає, сычетьця до мене черезъ хвиртку, ажъ скиглыть.

— „Чухрай!... Чухрай“! гукала баба: не слухає; „бодай винъ опрягєся! Щожъ оце мини робыты? вража собака не слухає, а мини не можна одъ квасоли одійты, заразъ свыня такъ и накынетьця. . Чухрай“!!

— „Пиды, Вивде! проведы; озвався хто-сь изъ за перелазу, я й сама подывлюся за квасолею, иды швидче“.

Баба взяла лозыну и почала проганяты Чухрая.

— Чи дома, Марта Михайловна? пытаю я.

— „А тожъ де! онъ воны биля перелазу. Идить, идить... Чухрай не займе“.

На першому ступни рундука, на котрому инде протрухлы дошки, стояла моя Перешичка, въ билій хусточци поверхъ головы. Глянувъ я на неи-и здывовався: самъ своимъ очамъ не вирывъ. Боже мій! не вже-жъ оце справди я бачу прежню Мартуню! Де дилося ии свеже рожеве лыце? де взялося у неи такє худє, жовтозелене? Хиба у Мартуни булы таки сыни дугы пидъ очыма? Хиба у неи булы отаки кистляви, засма-

лени, ажъ червони руки? Та чи Мартуня се? Придывляюся, глянувъ въ вичи... вона, вона! моя прежняя Мартуня! ии очи, ии поглядъ; я пизнавъ ти очи, я почувъ той прежній поглядъ...

— „Здорови булы, Марто Михайловно“! кажу до неи.

Дывыться вона на мене, прыдывляється, пизнае...

— Що? пытаю: не пизнаете?

— „Колыбъ не вклепаться... пизнала! пизнала! по голосу пизнала“... Зъ Мартуниныхъ грудей вырвалося тыхе глыбоке зитханья. „Боже! якъ же вы переминылися! просымо-жъ до хаты... хата знаёма вамъ“, и зновъ зитхнула.

Вступылы въ хату: шпалеры полынялы; на помости скризь лысыны; на стели руди плямы, выдко, що дощъ пробывався въ хату... двери перекосылыся на бикъ; у викни—двохъ шыбокъ нема; замісто ихъ сынїй цукровый папиръ... цвилью отдае...

Силы... канашъ знаёмый... Марта Михайловна вставыла въ мене свои очи, жалибно хытала головою... мини здалося, що очи у неи вохки.

— „Не такимъ я васъ знала, не такимъ! говорыла Мартуня, и зновъ здалося мини, що голосъ у неи тремтыть, чується якась сумна, жалибна нота...“ Та й постарилы-жъ вы якъ! .. и лысына.. на всю голову лысына!... а дежъ ваши кучери? чи въ снихахъ, чи въ степахъ? ой, ой! онъ и на вусахъ иней!... И я вже не та стала, ни!... ой, лита, лита“!... Перепичка зитхнула и спытала: „чи давно-жъ вы прыихалы въ наши лиса? чи на довго?“

— „Не знаю ще... може и зовсимъ“.

— Господь зъ вами! ажъ скрыкнула Марта Михайловна, хрыстячы мене, хто іи знае на що. Де такы вамъ жыть отутъ у нашихъ вертепахъ!

— Чомъ же мини тутъ не жыть? вы-жъ живете.

— „Я!... я що инче! та й яке вже мое жытте!... абы день до вечора!“ — Мартуня зитхнула и вытерла очи.

— Що-жъ у васъ нового? спытавъ я и спытавъ рады тилько того, щобъ що сказаты, щобъ мовчки не сыдиты.

— Хиба за двадцять литъ мало нового? всѣго й не згадаешъ... Коверзуна Ёсыпа зналы? спытала Перепичка.

— Знававъ; ащо?

— Пропавъ... литъ десять бувъ опекуномъ надъ Торбынымы дитьмы и худобою... ну, звистно... кравъ, переводывъ, шахрувавъ сыритське добро, поky сыроты росли, а вырослы — кажутъ: давай одчитъ... А якый тамъ одчитъ, колы винъ все „опикъ“!! не давъ; отъ ёго пидъ судъ, та въ тюрму засадылы; посыдивъ винъ мабутъ бильшь пивроку, та выдко не смашно пидъ замкомъ; не дождався докы судъ выйшовъ; отруты прынявъ; мышгяку чи що... Отъ же затерлы, замьялы: прычинна, кажутъ, вдарыла... яка тамъ прычинна! нехотивъ чоловикъ на Сибиръ иты — отъ и прычинна... А Лисоваго Семена не забулы?

— Ни, а що?

— Спывся зъ кругу... въ старцяхъ теперь... И Телычка пропавъ: зазнався бувъ, дали зъ жыдовою знюхався; цукровый заводъ завивъ, вынныцю, ставъ горилку гнаты, та всю худобу черезъ барабанъ и перегнавъ... продалы усе! самъ теперь-же на Лытви акцызныкомъ, жинка вмерла... На що вже добрый хазяинъ

бувь Чайка и той звився, жебракомъ живе... усимъ теперь якось тяжко... усимъ не зъ медомъ!!.

— Чому се такъ?

— Порядки нови пишлы, отъ-чому! крестьянъ одибралы; якесь земство завелы; мырови суды; школы и все таке нове... найгирше-жь безъ крестьянъ... Ну, вже колы на те йшло, колы така вже царська воля— нехай, нехай-бы людей одбиралы, та земли не займалы... Земля наша, а то ще й землю пообризувалы, що на надилы, а що на межованье. Межовыкы заризалы насъ безъ ножа... хто смилывый, та зъ-товстою кышенею, тому по одмежовувалы и гай и синожати, и черноземъ... зныщылы насъ... А тутъ ще оте земство додае свого— нови налоги выдумуе: усе платы, та платы; а зъ чого ёго взять? Крый Боже, якъ тяжко стало жыть! Не прыведы Маты Божа!...

— И вамъ тяжко?

— Мини?! та мини ще вдсятеро гирше... Я наче муха въ окропи. Хиба не знаете? сырота, одынока, зъубожила, доходивъ нема, було земли 200 десятины; сто на надилы одибралы; 30 продала на прожитокъ... Ажъ вы пам'ятуете — за покойного батька у насъ карета була, на конюшни два шестерыкы стояло, у протяжь йздылы, а теперь драбынчастый визъ, безклуба кобыла, та й тией никому запрягты... Воливъ було тры плугы, теперь и поганого назымка нема... коривъ було десять--усихъ чума позабирала. Тяжко... Оце збираюся продать останню землю и дворище, та пиду въ черныци...

— Що вы, Марта Михайловна! чого вамъ въ черныци?!

— Душу спасать... не можна тутъ жыты; ни зъ чого жыты...

— У васъ-же гаи таки добри...

— Що гаи! теперъ гаи гнуть; онъ гляньте скилько на двори хмызу гнє! Колысь то все гроши булы,—теперъ гные. Привезуть березыну зъ гаю, почухрають, цивка на дрова йде, а хмызъ гные, а колысь за ёго добри гроши платылы...

— Хиба хто куповавъ березови ризкы? Спытавъ я.

— А якъ-же! ще якъ куповалы: и станови куповалы, и въ земськый судъ и въ полицію, особливо инвалыдный начальникъ багато забиравъ.

— На що?

— Треба було, хиба не знаете?... Сяклы... чи солдатовъ, чи злодивъ, чи просто людей... ризкы треба; отъ було—у насъ и купують... А теперъ—на що,—колы никого сикты? теперъ, батче, уси панамы стали, быты не можна... Охъ-охъ! до чого воно все оце доведе—одынъ Богъ про те знае.

Замовкы. Здавалось ни про що вже й розмовляты.

— Чи не купылы-бъ вы у мене сёго добра? Спытала Перепичка, вказуючы пучкою на двирь.

— Якого добра? дворыще?

— Ни, хворосту.

Я здвыгнувъ плечыма тай кажу: на що-жъ минити ризкы?

— Не все ризкы, мижъ нымы е й хворость.

— Та на що-жъ винъ мини?

— Въ хазяйствѣ всяка ричъ згодытьця; въ доброго хазяина ни що не пропаде: на топыво, або на що инче повернете... купить! дешево продамъ, по четвертаку-бъ за визъ отдала... купить.

— Та на що-жъ винъ мини, одмагався я, у мене своего лису доволи.

— Знаю, знаю, але свій ще треба рубаты, а се вже готовый, сухой... Може на греблю треба.

— У мене гребли нема.

— Знайдете де пряткнуть, абы охота была купуть.

— Колы-жь не треба.

— Шкода, велька шкода! а я думала... сподивалася, що хочъ вы поможете мини беззащитній сыроти... ажъ бачу... пропаде хмызь, шкода! Може знаєте кому порадыть, щобъ купувъ? На зализну дорогу чи не купылы-бъ?

Тамъ ризокъ не треба.

— Теперь, кажуть, хворость въ цини... вы свій почимъ продаете?

— Якъ до хворосту: и 4 и 5 карб. за сажень, такъ у мене-жь настоящий хворость: — дубовый та лисковый.

Поговорылы ще трохи: я вже збирався до дому, ажъ ось пришла якась молодыця: очипокъ на бикъ, лыце въ сажи.

— Чи не пора пироги выйматы зъ печи? Спытала вона Перепичку.

— Охъ мини лихо! скрыкнула Марта Михайловна: заговорила, та й забула! пропалы пироги, певно — перепеклыся! а ты соби, Гапко, й байдуже! у!... чого очыма блымаешъ? иды, иды, та швидче выймай, вынявши зъ печи — прямо въ решето, та заразъ-же и прыкрый подушкой... чуешъ? швидче бо, швидче.

— „Поспіємо“, одповіла молодыця и повагомъ выйшла.

— „Бачу, що вона занивечыть мини пироги, треба самій. Выбачте! я на одну годыночку“. Зъ сымъ словомъ Марта Михайловна потюпала въ кухню.

А я глянувъ въ садъ: скризь пустка — кропыва, бурьянъ ажъ гудуть! груши, яблуні, черешні на половину повсыхалы... не весною жыття, а зимою смерти віе одъ саду!...

— Чого се вы взялися за шапку? Сказала Перепичка, вернувшись зъ кухни

— Пора до двора.

— И не думайте сѣго! двадцять литъ не бачылыся, та такъ-бы то на годыночку. Ни, не пуцу одъ пырогивъ. Заразъ прынесуть.

Тажъ сама молодыця внесла повну мыску гарячихъ пырогивъ.

— Прошу покорно! призволяйтесь... сама мисля“, говорила Марта Михайловна, всажуючы мене за стиль. Не зъисты пирога—значить въ саме сердце вразить Марту Михайловну. Я прысунулся до пырогивъ, а вона підкладувала мини сметаны и гордо росповидала, що ниhto въ сусидстви не вміе пекты такихъ пырогивъ, якъ вона.

— Я чула: вы вже жонатый? спытала Перепичка, пыльно дывлячысь на мене.

— Жонатый.

— А я й доси дивую... не выбрала по вподоби... сумно одній и стара вже стала, а не привыкну... може-бъ якъ бы бильши достаткы, та менши налогы, тобъ...

— „Со духи праведныхъ скончавшася“... почувлося десь недалечко.

— Се сусиду мого — Грыцька Соломаху ховають. промовыла Марта Михайловна: Вична ёму пам'ятъ и царство небесне!.. Добрый винъ чоловикъ бувъ, та чудный; такъ чудно и вмеръ... Вы не знали ёго?

— Не доводьлося.

— Е, чудный бувъ чоловикъ!.. винъ зъ козакивъ. И що за вдачный чоловикъ бувъ, такъ хто ёго зна, чи й е де другый такый! ничому не вчывся, а все знавъ: винъ и швецъ, и кравецъ, и маляръ, и стельмахъ и коваль, а якъ треба, такъ и пичъ складе. Земли власт-ной у ёго — Биг-ма! винъ безбатченко, сырота; зъ себе вдатный, якъ вылытый, якъ намалёванный... у прыймы прыставъ до багатырky. Жылы ничего соби, а дали жинка возмы, та й запый, почала по шынкамъ хо-дыть... Усе що на соби, до самой сорочки пропье. Винъ ии просыть не пыть, а вона ще гирше. Пыла, пыла, тай повіялася... Красыва зъ себе була, румьяна, статна. Стала повією. Станового прычаровала до себе... Грыцько догадався: давай сочыть... пидстеригъ, засту-кавъ у клуни, та дегтемъ и вымазавъ становому го-лову, а жинци ни слова... дурный! дебъ — ии сполосо-вать одъ шыи то п'ять, а винъ станового... хиба ста-нового вына. Отъ-же прочувъ исправныкъ... станового взялы кудысь въ друге мисто, а за Грыцькомъ якусь провиннисть знайшлы, та й засыпалы нышкомъ бере-зовой кашы... Зъ сёго-бъ то Грыцько й соби запывъ, та зъ перепою и Богу душу отдавъ. Не вынисъ-бы то сорому... я сёму не вирю: велькый тамъ соромъ!.. колысь не такъ сиклы; а прылюдно, на кобыли... Про-сто зъ дання спывся: жинка пиднесла...

У мене стьснуло въ грудяхъ: чи одъ пироги въ Марты Михайловны, чи одъ чого инчого... не скажу. Я взявъ у руки шапку.

— Та посыдьте-бо ще хочъ трошечкы, — упрощу вала Марта Михайловна.

— Ни, часъ до дому.

— Колы-жъ побачимось?

— Будемъ живи — побачимось.

1873. р.

Бабуся Харытына.

Лито на двори... Въ литку я рано встаю, ще до схидь сонця, щобъ полюбоватися, якъ після ночи оживае и прырода, и звирята, и птыци, и люде.

Отъ вставъ я раненько, походывъ у лиси, бувъ и въ поли; стало прыпикать сонечко, я до господы, въ холодокъ.

Иду — биля ворить на колодци куняе мій старый Опанась.

— А що? прыпикае? пытае винъ у мене.

— Пече такы добре, мабутъ дощъ буде.

— Буде, та не сёгодні.

— Ты якъ се знаешъ?

— Росяно вельмы було уранци и жовна сёгодні не крычала.

Я николы не суперечу Опанасови: добре знаю, що ёго ниhto въ свити не переспорить; а до того ще й розварывся вельмы, упривъ; сорочка хочъ выкруты. Тымъ-то я вже й не розводевъ бесиды зъ Опанасомъ, а швыдче въ хату. Колы и винъ за мною.

— Може обидатымете? пытае.

— Рано ще.

— Рано—колы не дано; а колы каша вприла, такъ и пора прыспила... Обидайте, а то борщъ переприе.

— Дай хочъ трошечкы спочыты.

— Та силькись же! погы се та те, такъ и спочинете.

Пообидалы. Що-жь ёго робыты, ще тилько пивдня!.. Спека така, такъ варыть, що ни за кныжку, ни за перо не можна взытысь... Лигъ я въ холодку, пидъ грушею и тутъ душно, та ще й мухы капостни не дають спокою.

— Ты-бъ у клуню пишовъ на сино, тамъ и не душно и мухъ нема радыть жинка.

— Справди—питы лышень.

Забрався я на самый верхъ у засторонкъ: славно такъ; сино свиже, пахуче, такъ и виддае видъ ёго чебыркомъ, матерынкою. Отъ, думаю, спасыби жинци, що напутьла, а тобъ вертився пидъ грушею, та зъ мухамы воювавъ; а тутъ любо такъ! Лежу соби, роскошную. Колыжь прислухаюсь, щось шамтыть на засторонци у причилку.

— Хто се тамъ? пытаю.

— Нихто другый, якъ я, одповивъ Опанасъ.

— Що ты тутечкы робышь, Опанасе?

— Те-жь саме, що й вы, видъ мухъ сховався. Качаюся соби, та згадую колышне. Чи знаете, про що отсе я нагадавъ?

— Кажы, про що?

— Е! багацько говорыть, та ничего слухать! скилько у насъ въ П. було знаёмыхъ, прыятельвъ; двери було не зачыняються; у зимку хаты було не натопышь, дровъ не настачышь, а теперь!.. де то ти прытели дилыся? Перевелысь, мовъ и не було ихъ...

— Повмирало багато.

— Говорить!.. не безъ того, щобъ хто и не вмеръ, але не багато вмерло: чоловікъ зъ п'ять; а останни? де вони?

— Хто въ Кйиви, хто въ Москви живе.

— Та се я й самъ знаю; але не про те ричь! вы скажите мыни отъ-що: хто лышывся тымъ, чымъ бувъ тоди? Хто? може чи не отой червоный Иванъ Сычъ? винъ такы справди походыть на сыча, не говорыть, а сычыть. Якъ було правыть колысь, а теперь—чи чулы вы?—въ исправныкы пишовъ?!..

— А Илья Обуховычъ? забувъ про ёго?

— Дежъ про ёго забудешъ, колы винъ теперь орудье банкомъ... зъ жыдамы за одно, земельный банкъ выдумавъ...

— А Джыгунъ? той не змылывъ и не змылыть!..

— Тилько-жъ винъ одынъ, а то всехъ потягло до нажывы, до грошей... На що вже наша виковишня „скеля“ Харытына и вона подалась... потягло и ии.

— Що-що?

— Хиба не чуєте? Харытына наша: була вона настоящий Кузьма „безсребренныкъ“, а теперь пустылася торгуваты акціями.

— Невидь що верзешъ ты, Опанасе!

— Не вирыте! сами побачыте; я бильшь ничего не скажу.

Опанасъ замовкъ: я зналъ, що винъ вдатный на выгадки и не хотивъ ёго роспытуваты. У вечери того-жъ такы дня сыжу соби пры свитли, та позихаю: може-бъ и спаты часъ, думаю. Ажъ ось тыхесенько одчыняються двери: дывлюся—наша бабуся Харытына просунула свою голову, повязану билою хусткою.

— Чого ты, бабусю? пытаю.

— Не спыте ще?

— Якъ бачышъ, а що?

— Дило у мене е до васъ. Можна зайты? не помишаю?

— Заходь!

Харытына ввійшла, стала бия одвирка; однією рукою підперла ликоть другої руки; а долоню другої підставыла підъ щоку.

— Се въ тебе, бабусю! зновъ зубы розбираються?

— Ни! въ добрый часъ поговорить, въ лыхый помовчатъ: якъ занимилы на Купала, та й доси мовчатъ“. Харытына трошки помовчала: „я, отсе, не во гнівъ вамъ, що середъ ночи прыйшла: дило е до васъ.“

— Кажы яке?

— Не абы яке!.. скільки литъ я у васъ живу?

— Хиба забула?.. ажъ ты мене выняньчыла... отъ и личы...

Еге, а котрый се рикъ иде вамъ? мабутъ, чи не сорокъ, або зъ однимъ... Родылысь вы, поздоровъ Боже васъ, якъ разъ на самисенького Спаса. Я тилько що збиралася до церкви зъ медомъ, ажъ вапъ покійный старый,—нехай царствуе—„Куды ты, Харытыно! вернися... Богъ сына давъ“, я й вернулась...

— Выходыть, що теперь мини „сорокъ зъ однимъ“, якъ ты кажешъ.

— Такъ воно й буде. Такъ не все-жь я у васъ жыла: литъ пять не була я у васъ ото тоди, якъ вы зъ Опанасомъ кудысь издылы... не вымовлю того города... така трудна назва... Теперь и выходыть така рахуба: 40 литъ безъ пяты, скільки се буде?.. безъ одного—39, безъ двохъ—38, безъ трехъ...

— Кажы прямо: трыдцять и пять, перебивъ я Харытыну.

— Стривайте бо, я сама: безъ чотырѣхъ 36, безъ пятаы 35; такъ, 35 литъ... велькый часъ... и васъ вынянчыла и дитокъ вашихъ нянчу, нехай вельки ростуть... Такъ от-сежъ чудне такы дило у мене...

— Ну, ну, кажы.

— Колы-бъ вы не розсердылыся... Не розсердытесь?

— Ни!

— А забожиться.

— Отъ тоби святой хрестъ.

— Добре... але якъ-же ёго почать?.. Хиба просто такъ: Ну те, що-жъ я у васъ заробыла?

— Якъ що? гроши...

— А скилько?

— Личы сама.

— Хто ёго знае, якъ ёго й личыты? вже-жъ за те время, якъ булы вы дытыною, не слидъ класты ничего...

— Чому се?

— Мы-жъ тоди булы вашымы крепакамы; потимъ вже вы насъ выпустилы на волю... тому литъ 20 буде; та пять я не була... Скилько се буде?

Харытына зновъ почала: 20 безъ одного 19, двадцать безъ двоухъ 18, ажъ докы по пучкамъ не дійшла до пятаы.

— Пятнадцать буде... отъ скилько. Що-жъ вы положыте мини? спытала вона не смилыво.

— Отъ-же, подумавъ я: може й правду Опанась говорывъ, що й Харыгину „потягло“.

— Кажы сама, скилько положыть? одповивъ я.

— Я сама не знаю: кладить такъ, якъ у людей: ото у попа выжыла за нянку пьятъ литъ, брала по 10 карбованцивъ на ёго одежи; такъ тожъ у попа, а зъ васъ може й грихъ буде по десять.

— Клады по десять, — буде 150.

— Ой лышенько, якъ багацько, я й не переличу... ни, нехай буде ривно сто.

— Такъ не годяться: слидуге 150 — стилько й клады, та ще 20 литъ до воли, клады — такъ само; буде всѣго разомъ тры сотни и пивсотни.

— Що вы, що вы! стилько мини не треба, а сто дасте?

— Не сто, а вси оддамъ, беры хочъ и заразь.

— Дасте? пытала радіючы баба.

— Якъ-же не дать, колы то твое?

Харытына кынулася до руки; я мерщій руку вгору.

— На що се тобі, бабусю, гроши такъ прыпалы? Опанасъ мини хвалывся, що ты обицяла на школу запысать?

— Е, цытте! мало що обицяла... обицяла, такъ и запышу, не збрешу... зъ рота халявы не зроблю... буде свій часъ, а теперъ самій гроши треба.

— Беры, колы треба,

— Нехай-же завтра визьму, а то вночи, щобъ хто не вытягъ.

Харытына замовкла и стояла: на лыци у неи я чытавъ, що вона не все сказала, що у неи ще щось мулыть, та прыдумуе вона, зъ чого-бъ ёго почать. Я й соби мовчавъ; думаю: що зъ сѣго выйде?

— Чи не взять-бы намъ, пане! на завтра мазальныць? несподивано для мене мовыла Харытына.

— Що тамъ мазать?

— Якъ що? докы на годыни стоить, нехай-бы печи выхутровалы, выбилылы-бъ свитлыци, доливыкы треба-бъ вихтемъ зъ щолокомъ вышаровать, тай около затепла позашпаровувалы... тымъ часомъ-бы.

— Теперь-же, бабуся, жныва; жыто ажъ плаче жаты, а мы заходымся коло мазання въ робочу пору; люде сміятымуться зъ насъ.

— Овва!... нехай сміються... треба, безпреминно треба.

— Може-бъ згодя трохи.

— Чого тамъ годить, колы й теперь можна; та й якъ ёго годиты, колы таке заводыться, що й носа не можна поткнути.

— Щожъ тамъ таке заводыться? спытавъ я, дывуючысь.

— Хйба сами не чуєте, якый важкый духъ, наче у Кыиви по Крещатыку.

— Господь зъ тобою, бабуся! невидь що верзешъ ты.

— Пидить сами понюхайте: вже третій день я чую сей духъ: я казала и пани и нимкени; вони кажуть: мы ничего нечуемо. Отъ я привела Опанаса у ту свитлицю, де гости сыдятъ, тай пытаю: чуешъ якъ воно воняе?— Чую, каже. — „Щожъ воно таке? чи не здохъ пидъ помостомъ пацюкъ? такъ клыкны Оныська, нехай мостныцю зирве, та подывиться“. — „Ни, каже мини Опанасъ (винъ-же у насъ такый всезнайко!), се каже не пацюкъ, а такый самый духъ, якъ у великихъ городахъ. Се каже цывылизацию такъ смердыть“. Я плечыма здвыгнула, не розумію признаться, що винъ таке плете; думаю шуткуе, або-жъ хйба винъ и не збреше! дорого хйба ёму збрехаты! Дывлюся ёму въ вичи, а винъ: „сёго клятого смороду не скоро й выкурышь“. Ты, кажу ёму, не блягузкай, дурныци не несы, а толкомъ говоры: що воно таке и видь чого? Винъ ажъ розсердывся, та тоди до мене: „Стара, а дурна!“ (така винъ стара собака! простить за се слово, ничего винъ

по людськи не скаже, та ще й лається навигеный!). „Кажу тобі, що се цывылізація смердыть, отъ и все“... Розберить ёго.

— Ну, дальше що? пытаю у Харытыны, бо такы цікаво стало.

— Щожъ дальше? тежъ святе! кажу ёму: тыбъ краще, старый кабанюго, чымъ ляятся, такъ росказавъ-бы по людськи, що то таке—цывылізація и чого вона смердыть?“ „Не зрозумієшь, каже, ты бабо!“... бачте, одынъ винъ розумный!.. „а щобъ ты знала, такъ се такый немецкый духъ“... Дежъ мы ёго набралися? Пытаю у ёго: хіба хто завизъ ёго до насъ?

— Вгадала, каже, именно такъ, до насъ ёго завезено: бачыла, позавчора прыиздывъ до насъ шестернею зъ фалейторомъ—дука, отождъ винъ и завизъ; колы не вирышь, такъ пиды добре понюхай: де вона якъ разъ смердыть?!“ Воно й правда: сама бачу: тамъ тилько й великый духъ, де отой дука сыдивъ. Отъ-же боюся, щобъ той духъ не перейшовъ у ту кимнату, де диты сплять... Я вже й ладаномъ курыла, и смырны бувъ у мене шмагочокъ, не пожалила и ёго, увесь выкурыла, не помогае... А той анцыперъ Опанась — регочеться: „не поможе каже: тилько чортъ ладану боиться, а ты не куры, бабо, а бильшь викна видчынйя, може витромъ пронесе, перейде“. Видчынйяла и викна и двери, — не помогло... Нехай выбилять, може крейдяный духъ перебеє... Якъ вы скажете?

Що тутъ діятимєшь, подумавъ я: и такъ гаряче и такъ боляче! позвать мазальныць—самому тоди хочъ зъ двору тикай!... Не позвать, баба розсердыться, бурчатыме, пиде таке!... лучче вдовольнить ии.

— Добре, кажу, зовы.

Другого дня ще не свить, не зоря, заходьлася Харытына зь мазальныцями: стели и стины обмиають; крейду — де потрискалася — оббывають, шпарують; на доливци воды трохи не по кисточки, гармыдерь, возня, наче передь велькоднемь... Мусивъ я выбраться въ комору... Сыжу соби такый сердытый, а тутъ Опанась прыйшовъ, та ще й драгуе.

— А що, каже всмихаючыся, выгнала Харытына!

— Се нихто, якъ ты ии напутывъ.

— Хай ии сей та той напучуе! вона зь глузду зеунулась... ось побачите! ще й не те буде... пидождите трохи...

Сякъ такъ перебився я до вечера: у вечери мазання скинчылося; Харытына зновъ до мене:

— Чи не остыла я вамъ?

— Ни, кажу я, щобъ не образыты старои.

— Скажите, будте ласкави, колы знаете, що воно таке — акціи?

Якъ вчувъ я се слово зь Харытыныныхъ усть, такъ у мене й сердце одійшло на мазання и ёго вохкысть; за мисто видповиди, я зареготавъ, а Харытына мовчыть, дывыться, плечи въ гору здймае, та хрестыться!

— Чого се вы регочетесь? хйба я що таке сказала? пытае вона у мене.

А я сміюся, хочъ мижъ тымъ смихомъ пробигала й така думка: колы вже 70-литня Харытына веде ричь про акціи, такъ нашому братови „людямъ сучасного жыття“, людямъ — „прогрессу и цывылизаціи“ и Бигъ веливъ усе забуты, та гадаты про акціи, банкы, дывиденнты, нажыву...

— Такъ чи скажете, чи ни? допытується Харытына.

— На що се тобі треба знаты?

— Описля скажу: спершу кажить, що воно акція?
Мусивъ я, якъ зумивъ розказаты.

— Походьты на те, нибы то акція-гроши?

— Трохы такъ.

— Правда?

— Брехать не стану.

— Знаю, що вы не зъ такихъ, щобъ людямъ неправду казаты... а все такы якось чудно...

— Що чудно?

— Та якъ же се такъ: акціи — гроши, а ихъ купують и продають? Хиба гроши продають? вить жыла, а сѣго не чула... Глядять лышень, чи такъ воно?... чи въ тихъ акціяхъ нема чого такого похожего на мошенство?..

Зновъ ставъ я „просвищаты“ Харытыну — що таке, акція: „буває, кажу, и мошенство въ акціяхъ, але таке, що про ёго вси знають и по закону“...

— Значить — выходьты... якъ-бы сказаты: по закону Божому — грихъ ти акціи, чи ни?

— Про се вже не скажу, бабусю!

— У кого-жъ бы ёго про се спытаты мини?

— У попа.

— Ну те ще жъ отъ-що: колы хто купуе и продае акціи, — за се ничого? до мырового не потягнуть?

— Мабуть, що-ни...

— То-то!.. глядять, чи такъ воно! Глядять, щобъ на душу гриха не прынять... я, бачте, хочу купыть соби акціи, такъ колыбъ часомъ за се мене не тее...

При симъ слови я не выдержавъ: скочывъ зъ миста и перебувъ Харытыну!

— Бабусю! Харытыно! Господь зъ тобою! чи ты пры соби? чи ты... ты... купуватынешь акціі! хто се тобі пораявѣ?...

— Що жъ тутъ дывного!... уси купують, хиба я не така людына, якъ и вси?

— Ты жъ сама опасалася — чи не мошёнство яке акціі ..

— Вы казалы, що за се ничего не буде.

— А грихъ!

— Колы грихъ — попу на часточку, винъ одмольть... а може й гриха нема.

Бачу я, що тутъ ничого вже не вдіешъ словамы, не одвернешь Харытыны... Пешестъ нажывы заразыла и нашого „безсребренныка“... цикаво тилько мини стало: де у такому глухому хутори купуватыме Харытына акціі и хто вбывъ вѣ и стару голову таку нову „идею“?

— Такъ завтра, мовыла Харытына, я визьму у васъ грошей.

— На акціі?

— А вже-жъ!

— У кого-жъ ты купуватынешь акціі!

— У Фрейды, у шынкаркы.

— Якіі акціі?

— Які трапляться.

— Гляды, бабо! акціі всяки бувають.

Не спавъ я усю ничъ: Харытына и акціі такъ и лизлы вѣ вичи и розганялы сонъ. Що сплющу очи, оть-отъ засну, а якыйсь голось вѣ уxo: „А що, уси люде, навить Харытына, зрозумилы „духъ и идеи“ нашого часу, тильке вы зъ Опанасомъ цураетесь та видплёуетесь; побачышъ, выпадѣ воно вамъ выпадѣ“

комъ“. Отакъ цілу нічъ. Диждавши свиту—заразъ до Опанаса :

— Чи знаєшъ що, Опанасе! годи намъ жыть ченцями, та „спасатися въ мыри“; годи одставать одъ людей, годи дурныцю правыты, онъ прочытай и въ „газети“ пышуть, яке добре дило банкы та акціи; давай прыймемось за акціи, розжывемось...

Опанась наче не чуе, та до мене:

— Чаю ще не пылы?

— Ни.

— Такъ ходимъ скупаемось у ставку; на-тще воно добре.

— Ты мини зубивъ не заговорюй; а кажы, що ты думаєшъ про акціи?

— Нехай вже про ихъ Харытына думае, а мы ходимъ купатися.

Бачу я, що видъ ёго настоящей порады не добьешся, згодився; идемо купатися. Йдемо, стричаемо на гребли жыдивку Фрейду зъ своимъ сыномъ Мойшею, а поручъ зъ нымы Харытыну, несе щось у прыполи.

Опанась не вытерпивъ, зачепывъ бабу:

— По вовнянky, каже, ходыла?

— Тю-тю! яки теперь вовнянky! Повылазыло тоби, чи що? одгрызнулася на ёго Харытына, та тоди до мене: „ось вернись до дому, та дайте мини грошей; акцій накупыла... дывиться, чи добри воны? путящи?“

Харытына показала акціи. Взявъ я одну, чытаю: „Акція Общества желѣзной дороги съ хутора Голага на хуторъ Голодный—50 рублей“.

— Що се за акціи? пытаю у жыдивкы: я про таке „Общество“ не чувъ. Чи ты часомъ не тее...

— Сцо се вы, сцо се вы! нехай мене Бигъ боронить! я пестна людына, се „общество“ настоящее.

— Почимъ у тебе си акціи?

— Якъ до купця: Оныськови продала по два карбованци; Мытрофанови по два зъ копою; зъ Харытыны прошу два безъ четвертака.

— Ни, ни! и не думай сѣго! перебыла іи Харытына: хочъ зарижъ, хочъ сама помры, бильшъ трояка не дамъ.

Я ставъ було образумлюваты Харытыну, доводиыты ій; що тутъ очевидне мошенство: колы акція въ 50 карбованцивъ иде по трояку, такъ!.. Але-жъ Опанасъ не давъ договорыты ..

— Що оце, каже, зъ вами? заразъ тилько що мене вговорювалы торговать акціями, а теперъ Харытыну одбываєте... по якому се?

— Воно твоя правда, Опанасе... та правда й те, що нажива ласа ричъ!

— А совість?..

Купыла моя Харытына по пять золотыхъ ажъ тридцять акцій, а у вечери просыть коняку: „повезу, каже завтра въ Ичню до торгу акціи... Люде возылы, добре попродалы“.

Не ставъ я змагатыся, давъ безклубу кобылу: поихала Харытына до торгу. Прийшовъ вечиръ, Харытыны нема зъ миста.

— Ну, кажу Опанасови: колы-бъ чого зъ бабою не сталося.

— Не визьме іи дидько! могорычи певно кружае. Колы-бъ тилько коняка цила була, а про Харытыну мини байдуже; вже колы взялася за акціи! Опанасъ махнувъ рукою и плюнувъ.

Въ обидь другого дня вернулася Харытына; дывлюся—невесела; похнюпылася; нисъ повисыла... я вже мовчу, ничого й не пытаю, хочъ и цікаво було.

А Опанась не втерпивъ такы, пытае!

— Що? добре поторгувала?

Харытына якъ вызирьтись на ёго: „колыбъ тебе такъ трястя торгувала!

— Отъ-тоби й на! за вищо се такъ? лыбонь не вбарышовала ничего? дратуе ии Опанась.

Я бачу, що Харытына не своя, та щобъ не чутъ бучи, швидче за шапку та въ гай. Довгенько тамъ ходывъ. Вертаюся черезъ греблю, чую билия шынку гвалтъ на увесь хутирь! Зблыжаюсь, прыслухаюсь, прыдывляюсь,—морока, тай годи! Харытына моя зъ жыдивкою: „бодай тоби, каже, очи акціямы позатыягало! бодай тоби таки бильма, якъ оти акціи! бодай тоби ковбыкъ акціямы обложыло!“ и чого вже, чого не бажала вона Фрейди. А Фрейда не сердытись, тилько всмихається.

— Ну, ну, стара! чого лаешся, вговорюе вона Харытыну: хиба моя вына, що акціи подешевшалы; а може ты не вмила продаты? пидожды трохы, визьмешъ барыша, воны подорогшають, пидіймутись.

— Нехай тебе завійна визьме! нехай тебе за печинкы пидійме! дякуе Фрейди Харытына. Не треба мини твоихъ барышивъ, подавысь ты имы! ты мини мій стовбъ верны! верны, псяюхо!..

— Сцо се ты, бабо! не пры соби! де ты чула таке, щобъ верталы?

— Не вернешъ? кажы, говоры, не вернешъ? прыстае Харытына.

— Сцо се ты выгадала, бабо.

— Я тебе добромъ пытаю: не вернешъ? говоры мини? лютуе Харытына.

— Не верну.

— Не вернешъ? пытаю вдруге.

— И вдруге—не верну.

— Въ трейте пытаю: вернешъ, чи ни?

— Сказано разъ: не верну.

— Такъ отъ-же тоби! на, жыдюго проклята! та зъ сымъ словомъ — тарахъ въ одно викно, дали въ друге, въ трейте! шыбки посыпалыся, забряжчалы... „Оце тоби Харытыныни гроши! розжывайся зъ ныхъ на здоровье!“ промовыла Харытына и тихою ходою подалася греблею до дому; а я хотивъ за нею, колы-жъ Фрейда до мене:

— Цы бацыте, сцо васа нянька наробыла?

— Бачу! викна тоби потрощыла.

— Хиба такъ годыться?

— Не скажу! мабуть — годыться, колы бьють.

— Сцобъ ии объ дорогу вдарыло! я ий добра хотила; я ий дешево акціи оддала, а вона мене на увесъ хутиръ поганьбыла! Я до мырового пиду.

— Щастливои дороги.

Прыхожу до дому — нова прыгода: Опанасъ ажъ за живить береться, та регоче, а Харытына люте, сердыться, сикається до ёго зъ кулакамы.

— Я тоби казавъ, бабо, що акціи до добра не доведуть: грошей на ихъ чи заробышь, чи ни, а клопоту добудешъ и совисть збудешъ. Отъ воно на моэ ий выйшло. Побыла жыдивци викна, — будешъ у мырового, одвидаешъ тюрмы.

— Ни хто сѣго не дижде! за що мене въ тюрму? за мое добре? за мои гроши? се такъ! якый-бы се ий судъ бувъ! хиба я ий даремне побыла викна! я за свое добре! нехай верне мои гроши!

— Ни, се вже дурныця, пышы, бабо, пропало! гарни акціи втелющыла тоби Фрейда, на пречудо! Сховай ихъ, въ головы положишь, йдучи на той свить.

— Бодай ты лигъ тай не вставъ! оддячыла Опанасови Харытына: збуду!!!

— Чомъ не збудешъ! на пидпаль оддай, отъ и збудешъ; або ке мини на цыгаркы.

— Ось на тоби що! промовыла Харытына, пидносячы Опанасови пидъ самый нисьъ дви дули.

— Ты-бо, стара, не дурій справди; я не жыдивка; языкомъ що хочъ мелы, а рукамъ воли не давай, одмовывъ суворо Опанасъ.

— Опанасе! йды сюды до мене! гукнувъ я, щобъ утыхомырыты бучу. Стыхла моя Харытына; мы вже мовчимо, не згадуемо йъ про акціи. Диждалися Ильи. Просыть зновъ Харытына конякы: „поиду, каже, ярмаркуваты въ Городню“.

Поихала.

Думавъ я въ ярмарку зновъ привезе колотнечи; ажъ ни! Кривъ Бигъ. Вернулася: дывлюсь сыдыть вона на вози, обложилася кругъ себе клункамы; прямо до коморы верне. Положила клункы въ комору, замкнула, ключъ въ кышеню, та до мене:

— А нуте, лышень, купуйте у мене крамъ.

— Якый?

— Усякый! наярмаркувала всячыны.

— Акціи збула?

— Слава Богу!—збула.

— Уси?

— До одніеи.

— За скилькы?

— Не знаю ще, не обраховала якъ слидъ: за готовыка—одну тилько збула: взяла трояка, сорокивку и гривню.

— Остани-жь якъ?

— Проминяла: кому на цыбулю, кому на яйця, на вовну, на вискъ, на полотно! здається, маху не дала, не програла...

Стала Харытына спродувать потроху свій „крамь“; стала раховаты; нараховала барыша цілого коповыка. Мынуло літо; про акціи більшъ и речи не було; на зиму перебралися мы въ городъ. Стала Харытына щонеділи ходыты „въ монастырѣ“. Пиде рано, ще й на свить не займається, а вертається пизно, вже стемніе. Що-жъ! у мене думка така: людына вона стара, до монастыря далеко, покиль-то доплентається... Байдуже!

А Опанасови, такъ до всѣго дило е; до всѣго винъ додывыться, кожного винъ прысочыть.

— Радуйтесь! каже винъ мини разъ на мясныци.

— Що тамъ таке? пытаю.

— Харытына наша въ люде пишла.

— Якъ?

— Такъ! прокляти акціи збылы іи зъ пантельку. Заробыла ото на ихъ коповыка и зрадила: зновъ закортило, зновъ потягло іи до акцій, та вже не зъ якою тамъ Фрейдою, а зъ панамы, та зъ банкырамы.

— Се ты возка пидвозышъ...

— Оце ще!.. я прысочывъ іи своима очыма. Ото спершу вона справди въ монастырѣ ходыла, а дали спизналася якось зъ Фуксенкомъ Мыколою... Отъ сей пройдысвить и прынадывъ іи до себе. Роспытуе бабу про се, про те, та частуе; а Харытына черкае чарку за чаркою. Довидався винъ, що у Харытыны е гроши... винъ ласый до грошей; носомъ ихъ чуе, мовъ та собака дычыну... Довидався, що баба вже коштувала акціи, и почавъ іи нагучуваты; почавъ, почавъ.. Спокусывъ... купывъ одну акцію — якогось банку; купывъ за два, продавъ за чотыри карбованци; бабу й пидвело... А Фуксенко промаху не дасть!.. якый колысь бувъ мыршавый безптанько; а теперъ тысячами орудуе, банкомъ керуе... Вміе винъ пидлащитъся лысыцею... вміе чужу

кышеню вытрусить .. ось побачыте до чого винъ доведе нашу Харытыну: вымануть у неї уся гроши.

— Се нисенитныця, Опанасе! велыки тамъ у Харытыны гроши, щобъ на ихъ заздрывъ Фуксенко.

— Ге, ге! не знаете вы сіей лысыци! винъ не вважае на те: чи велыки, чи мали, абы гроши! по зернятку курыця збирае... А тепертъ ёму до заризу треба грошей и дурныхъ людей, особлыво ласыхъ до нажывы.

— На що? у ёго-жь и своихъ доволи грошей.

— Е! у ёго пелька безодня! та вы, бачу, ничего не тамыте! Фуксенкова душа не насыгма, винъ тепертъ розжеврився на гроши, ажъ трусыться до ихъ.

Говорымо оце соби, ажъ гулькѣ! Харытына зъхату :

— Добрый-вечиръ вамъ.

— Добрый-вечиръ и тоби, бабусю!

Слово по слову — просыть Харытына уся свои гроши.

— На що вони тоби? пытае Опанасъ.

— Треба.

— Въ монастырѣ старцямъ однесешъ?

— Оце ще! не выдала старцивъ! Та яке кому дило до моихъ грошей: де схочу, тамъ и дину; де схочу, тамъ и прыткну... на те вони мои! Може я ихъ на проценты людямъ позычу, може въ банку положу; все такы щось прыбуде, а то лежать безъ жадной корысти...

Корысть! корысть! корысть! задзвенило у мене въ ухахъ. Я мовчки доставъ зъ шухлядки гроши и отдавъ Харытыни; взяла, завязуе въ хустку.

— Тыбъ переличыла, може не вси, драгуе ии Опанасъ.

— Личы вже ты свои, а я й не личывшы вирю.

— Вирышь по неволи, бо не вмѣшь переличыты.

— Одчепысь ты отъ мене! отъ приставъ навиге-
ный! наче мокре рядно! забубонила Харытына и пишла.

— Се, бачте, ось що у ихъ буде, заговорывъ Опанасъ до мене: Фуксенко зъ якымысь жыдамы завивъ нове на акціяхъ „Общество росповсюжування шынкивъ и спокювання народу“. На таки акціи лынуть люде наче мухы на медъ; але-жь Фуксенко — мудра голова! винъ знае, що ти акціи дадутъ сто або й двисти процентивъ дивиденту: отже треба, щобъ ёго — Фуксенка, выбрали головою, чи якъ тамъ у ихъ кажуть „главнымъ дыректоромъ“... для сёго треба, щобъ на першому збори были акціонерамы таки вивци, якъ наша Харытына...

— Опанасе! се що вже... якъ-бы тоби сказать, крадижка, мошенство...

— Ни! колысь воно може й такъ було, а теперь се не мошенство, не злодійство, а просто: нажыва...

— Одначе-жь, Опанасе! ты розсуды добре, розберы, помиркуй: до чого се все доведе... колы таки люде якъ Фуксенко...

— Розибравъ я, судывъ, миркувавъ и знаю добре, перебывъ мою ричъ Опанасъ: до чого доведе? воно вже й довело, дальшь никуды весты... теперь вси „заробляють“, нажываються по закону, а отъ-отъ прыймутся просто на просто — красты!.. Отъ вы спытайте у мене: що теперь наибильше роблять люде „освичени“, люде „цывылизаціи?“ я скажу: нажываються, мучать свои мозкы, якъ-бы одынь у другого вытягты зъ кышени такъ хытро та мудро, щобъ не сказалы на ёго, що „вкравъ“, що винъ „злодій“. И справди: хйба вони крадутъ? Краде якый — будь тамъ Терешко, Грыцько оклунокъ борошна зъ коморы, щобъ нагодуваты дитей, а Фуксенкы, Грегеры, Варшавськи, Горвыци, тилько „нажываються“, тилько „заробляють“...

— Слухай, Опанасе! чымъ-же выненъ Варшавський...

— Знаю, знаю!.. винъ не выненъ... я ёго знаю, якъ ще ваку продававъ.. выновати ёго прыкажчыкы, що погонцивъ пускають въ старци... Хиба черныця Мытрофанія—вынна...

— Отъ и не вгадавъ: черныцю засудылы..

— Не вмила... а отъ Варшавського не засудять... банкиръ...

— Постой: по твоёму — колы банкиръ, такъ вже й... тее...

— Ничого—не „тее“.. винъ — „заробляе“, „нажывається“.

— Не завжды... банкиръ часомъ иде на „рыскъ“.

— Отожъ той рыскъ и есть та сыла, що губыть, деморализуе людей...

— Се бъ то по якому вже?

— А по такому самому, по якому голодный чоловікъ... Э! та що тутъ балакать.. Ось побачыте, кажу вамъ, яка пидниметься у насъ крадижка въ банкахъ... затрицять воны...

Я замыслывся!..

— Крадижка, крадижка, злодійство! усюды ихъ бачу, усюды ихъ чую, говорывъ дали Опанасъ якимсь профессорськымъ тономъ: „культура“, бачте, пиднимається!.. жыды злыгались зъ Фуксенкамы, та прынялысь „цивилизовать“ насъ темныхъ... Отъ воны й Харытыну нашу „выцивилизовалы“, втопталы и ии въ те болото нажывы, видкиль ништо чыстымъ не выйде.

— А Фуксенко?

— Фуксенко! у Фуксенка на те хвистъ е, щобъ свій слідъ замитаты; ёго зроду не піймають.. порветься и ёму нитка, тилько не въ „нажыви“, а де инде... винъ вміе „нажываться“.

А Харытыну — мини шкода! пропаде баба!... обберуть иї до сорочки и занивечять...

Опанасъ взявъ шапку и пишовъ... килько днівъ не було въ насъ речи про бабу; и сама вона не згадувала ни про акціи, ни про Фуксенка, котрого и справди выбрали головою горилчаного товариства.

Оце-жъ разъ середъ ночи Опанасъ розбудувъ мене:

— Вставайте каже: у насъ не все гараздъ.

— А що тамъ?

— Харытына доходить.

— Що? якъ... видъ чого?

— Такъ, доходить!... треба швидче за попомъ, бо до вечера не дотягне.

— Такъ за ликаремъ бижи...

— Ничого вже ликаръ не вдіе...

— Шожъ зъ нею?

— Звистно що: одъ Фуксенка недугъ перейшовъ на неї.

— Якый недугъ?

— Оце жъ!... пытаете, наче не знаете — якый! звистно якый: сучасный: Games canina... Блюе, здорово блюе... идите швидче до неї.

Я прожогомъ до Харытыны: не пизнать бабы! лыця на ії нема: сама смерть.

— Що се ты, бабусю? пытаю у неї.

— Ой! хто ёго знае, що воно таке и зъ чого такъ сталося: учора у Фуксенка гулялы; бенкетъ винъ справлявъ... ёго жъ выбрали мы... я жъ акціонерка... голосъ подавала... Ой, ой! нудно, нудно!... Могорычи пылы; вечерялы... прыйшла до дому, помолылась Богу, якъ слидъ; пораховала свои заробиткы за акціи и лягла спаты... заснула... усе було добре... ажъ snyтыця, що

Фуксенко обикравъ мене: я якъ злякаюсь!... якъ занудылю мене... ой! ой! и не стямлюсь...

— Щожъ у тебе болыть, бабусю?

— Ни що не болыть; тилько нудно, та блюю. .

Я кынувся до ликарствъ: капли даю, горчышныкы на жывить, лидъ даю ковтаты, не помогае... баба проби крычыть... пославъ до ликаря.

— Даремна ричь! каже Опанасъ: тыхенько, такъ щобъ баба не вчула: ни що не поможе; стара людына, не вынесе... Молоди люде выносять, а въ таки лита, якъ Харытына — годи вже! ниhto не вынесе... Се я добре вже запримитывъ... Дійде! посылайте за попомъ!!

Опанасова байдужисть мене розсердыла; якъ такы такъ: людына вмирае, а ёму байдуже; все одно каже: дійде, не треба гоиты, все одно вмре!... а може ще й не вмре! чому не попробоваты, хочъ Довероваго порошка.

— Пробуйте, колы охота е, одповивъ Опанасъ; а я добре знаю, що вже ничого не поможе! Сей капостный недугъ заразливый; а для старыхъ людей винъ — смерть!... Покуштувала Харытына разъ девиденту того — ни се, ни те... Колы-бъ не отой распутный Фуксенко, такъ може-бъ вона вдруге й не видважылася; зараза може-бъ и выйшла зъ неи; такъ пидвернувъ же ёго лыхый! спокусывъ бабу!... ну, зараза и пишла по всёму тилу... Уже колы старый чоловикъ заразыться на оту *fames canina*, такъ воно ёму не мынется такъ; згыне, непременно пропаде... дуба дасть! у старыхъ людей сей недугъ швидко йде... Посылайте за попомъ.

— Жаль Харытыны...

— Чого тамъ жалковаты! все одно вона морально вмерла, ще раншъ, тоди якъ клятый Фуксенко спок

сивъ ии до наживы... Теперь вона що? живый трупъ!..
чого жалить! уси тамъ будемъ...

— Одначе-жъ...

— Усимъ туды дорога...

Позвалы ликаря: дывывсь винъ, дывывсь на не-
дужу; пощытавъ живчыкъ, глянувъ на языкъ, потеръ
соби лоба, сивъ и напысавъ: aqua distilata... „черезъ
часть по-ложци“.

— А що не на мое хиба выйшло? сказавъ Опанасъ,
выпроводывшы ликаря: тилько карбованецъ пропавъ...
За попомъ треба.

Позвалы попа; высповидавъ винъ Харытыну, за-
прычастывъ. Спершу видмогалася, не хотила: „хиба,
каже вамъ остыло, що я живу!... я ще не хочу вми-
раты... я выдужаю“!...

Не выдужала!

Къ вечеру почала заговорюваться: усе верзла про
гроши, про акціи, про дивидентъ, про якусь немецку,
не насытому утробу, про Фуксенка... О пивночи
прыйшла трохы въ себе. Я зрадивъ; думаю, выскочыть
баба, пожыве ще... Пидозвала мене до себе, такъ жа-
лисно глянула на мене и промовыла:—

— Оце акціи!... уси мои акціи, уси до одніеи...
воны... у Фукс...

Не договорыла, позихнула и... Богу душу оддала...

— Со святымы упокой! ставъ чытать Опанасъ и на
старыхъ очахъ ёго повыслы дви буйныя слыны...

Листопадъ 1877 р.

10666
34301

21/11-9099

4750к + 1р

4458

Найважнійши помичени друкарські помилки.

Сторона	Рядокъ	Надруковано	Треба читати.
4	15	розважыла	розважыла
5	4	розважыты	розважыты
7	20	возу	воза
12	25	казакъ	козакъ
48	16	здоровы	здорови
51	5	й	и
85	3	Снасивку	Спасивку
113	22	лягай тоди	лягай, тоди
126	24	а насупывся	и насупывся
136	3	мысяць	мисяць
	(знизу)		
137	11	бачте	бачыте
151	6	руки	руку
169	4	мое	мае

ОГЛАВЪ.

1. У тиснои бабы	3— 25
2. Млынъ	26— 45
3. За крыгою	46— 58
4. Отакъ булы вскочылы! (Зъ народныхъ усть)	59— 88
5. Завертка	89—102
6. Народня педагогія	103—116
7. Не любы двоухъ (Зъ усть послушныци)	117—132
8. Конокрадъ Иванъ Дранка	133—144
9. Музыка Павло Дрантусъ	145—166
10. Надіи.	167—178
11. Марта Перепичка.	179—191
12. Бабуся Харытына	192—214

132
114
015

reciter omni
repetit omnia
prepara
danser Marcebas
sonner. zvonam
aller. umm
jauer umm
causer
manger.

reciter ombra
repetit - nabro
prepara kprubro

---

ombro reciter
nabro repetit P
kprubro prepa
Marcebas danser J
zvonam sonner
umm 1 jauer
kprubro aller
Domb sauser
Mann

re
per

100
m

